ANALİTİK PSİKOLOJİ SÖZLÜĞÜ

CARL GUSTAV JUNG

ÇEVİREN: NUR NİRVEN

pinhan
Psikoloji

♣

Carl Gustav Jung

╬

Analitik Psikoloji Sözlüğü

Carl Gustav Jung (1875-1961): İsviçreli psikiyatr, analitik psikolojinin kurucusu. 1895 yılında Basel'de tıp eğitimi almaya başladı ve 1900 yılında Eugen Bleuler'in asistanı olarak Burghölzli'de psikiyatrist olarak hizmet verdi. Doktorasını 1902 yılında tamamladı. Konu, okült fenomenler ve onların psikoloji ve patolojiyle bağlantıları idi. Paris'te altı ay boyunca Pierre Janet ile bilgilerini derinleştirdi. 1903 yılında Emma Rauschenbach ile evlendi. 36 yaşında Uluslararası Psikanaliz Birliğinin ilk başkanı oldu. Carl Gustav Jung sadece psikoterapi bilim dalını değil, aynı zamanda psikoloji, teoloji, etnografi, edebiyat ve güzel sanatları da etkiledi. Psikoloji bilim dalında kendisi tarafından bulunan kavramlar geniş şekilde kabul gördü. Bunlar arasında; karmaşa, içedönük ve dışadönük, gölge, arketip, kolektif bilinçdışı, anima ve animus gibi kavramlar vardır.

Nur Nirven: İstanbul Üniversitesi'nde lisans, Yıldız Teknik Üniversitesi'nde yüksek lisans eğitimi aldı. Milliyet, Güneş, Akşam, Nokta gibi çeşitli gazetelerde ve dergilerde muhabirlik ve editörlük yaptı. Çeviriye 1985'te AFA Yayınlarında başladı. Türk Tarih Kurumu, Telos, Güncel, Say, T. İş Bankası Kültür Yayınları, Chiviyazıları, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları gibi çeşitli yayınevlerine kitap çevirileri yaptı. Çevirmenler Meslek Birliği üyesi.

PİNHAN YAYINCILIK
Litros Yolu, Fatih San. Sitesi No: 12/214-215
Topkapı/Zeytinburnu İstanbul
Tel: (0212) 259 27 60 Faks: (0212) 565 16 74
www.pinhanyayincilik.com
info@pinhanyayincilik.com
Sertifika No: 20913

Bu kitap Jung'un *GW 6 Psychologische Typen/CW 6 Psychological Types* adlı eserindeki "Definitionen/Definitions" kısmının çevirisidir. Çeviri ve edisyon için hem Almanca (Walter, 1995) hem de İngilizce (Ed.: R. F. C. Hull, Çev.: H. G. Baynes, Princeton University Press, 1976) metin esas alınmıştır.

© Pinhan Yayıncılık, 2016
Türkçe çeviri © Nur Nirven, 2016

Birinci Basım: Mayıs 2016

Genel Yayın Yönetmeni: Mahmut Sever
Çeviri Editörü: Adem Beyaz
Kapak Görseli: Vracovska
Kapak Tasarımı: Mahmut Sever

Teknik Hazırlık, Baskı ve Cilt:
Yaylacık Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Litros Yolu Fatih San. Sitesi No: 12/197-203
Topkapı-İstanbul Tel: (0212) 567 80 03
Sertifika No: 11931

Kataloglama Bilgisi:
1. Psikoloji 2. Analitik Psikoloji 3. Sözlük

Pinhan Yayıncılık: 101 Psikoloji Dizisi: 24

ISBN: 978-605-5302-83-2

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metnin, gerek görsel malzemenin yayınevinden izin alınmadan herhangi bir yolla çoğaltılması, yayımlanması ve dağıtılması 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturur.

ANALİTİK PSİKOLOJİ SÖZLÜĞÜ

Carl Gustav Jung

Çeviren: Nur Nirven

İçindekiler

GİRİŞ 7

Akıldışı 9
Akli 10
Alt İşlev 11
Anima/Animus 12
Arkaizm 12
Arketip 13
Aşkın İşlev 13
Ayrışma 13
Ben 13
Bilinç 14
Bilinçdışı 14
Birey 16
Bireyleşme 17
Bireylik 18
Dışa-Dönme 19
Duyum 19
Düşünce 21
Düşünme 21
Empati 22
Enantiodromia 22
Fantezi 24
Farklılaşma 30
Fikir 31
"Gizemli Katılış" 34
Güç-Kompleksi 34
Heyecan 34
His 34
Hissetme 34
İçe-Dönme 37
İçe-Yansıtma 38
İçgüdü 38

İdrak 39
İmge 39
İndirgeyici 44
İnşacı 45
İrade 47
İşlev 47
Kendilik 47
Kolektif 49
Libido 50
Nesnel Düzey 50
Özdeşleşme 50
Özdeşlik 52
Öznel Düzey 53
Özümseme 54
Persona 54
Psişe 54
Ruh 54
Ruh-İmgesi 61
Sentetik 63
Sezgi 63
Simge 64
Somutluk 72
Soyutlama 73
Tamalgı 75
Teessür 75
Telafi 76
Tesir 78
Tip 78
Tutum 79
Yansıtma 83
Yönelim 83

KAYNAKÇA 85

GİRİŞ

Özellikle psikolojiyi konu edinen eserlerde kullanılan kavramlar ve tanımlar için çok temkinli davranılmadığını öğrenecek kadar yeterli deneyim edindim: Zira psikoloji alanından başka hiçbir yerde çok sık yanlış anlaşılmaya ısrarla yol açan bu kadar büyük anlam farkı yok. Bu sorunun nedeni psikoloji biliminin henüz bebeklik çağını yaşaması değil sadece; bilimsel araştırmanın nesnesi olan ampirik malzemenin okurun gözünün önünde adete somut bir şekilde sergilenememesi de başka bir zorluk. Psikolojiyi araştıran biri gözlemlediği gerçekliği sunmak için dolaylı tanım yöntemini ayrıntılı kullanmak zorunda hissediyor kendini. Sadece nicel ölçülebilen temel olgular iletilebildiğinden doğrudan sunum mesele haline gelebiliyor. Fakat insanın gerçek psikolojisi nicel ölçülebilen olgular halinde ne kadar deneyimlenebilir ve gözlemlenebilir? Bu olgular psikoloji alanında da vardır ve çağrışımla ilgili çalışmalarımda[1] son derece karmaşık psikolojik olguların nicel ölçülebildiğini belirttiğime inanıyorum. Fakat psikolojinin bilimsel yöntemin dar sınırları içine hapsolmasındansa ondan daha fazlasını talep ederek doğasını daha derinlemesine incelemiş biri, deneysel yöntemin insan psişesinin doğasına hakkını vermeyi asla başaramayacağını, karmaşık psişik fenomenlerin doğru tablosu gibi bir şeyi asla yansıtamayacağını da anlamıştır.

Fakat ölçülebilir olgular alanından bir kez çıktık mı, artık ölçü ve sayı rolünü üstlenen *kavramlara* bağlıyızdır. Ölçmenin ve saymanın gözlemlenen olguya verdiği kesinliğin ye-

[1] Jung, *Sözcük Çağrışımı Üzerine Çalışmalar.*

rini ancak *kavramın kesinliği* alabilir. Bu alanda araştırma yapan ve çalışan herkesin ne yazık ki çok iyi bildiği gibi psikolojik kavramlar halihazırda o kadar kesinliğin dışında ve belirsizdir ki pratikte anlaşmak imkânsızdır. Örneğin sadece "hissetme" kavramına bakılmalı ve psikoloji kavramlarının genelde değişkenliği ve belirsizliği konusunda görüş edinmek için bu kavramın içerdiği her şey göz önüne getirilmeye çalışılmalıdır. Hissetme kavramı nicel ölçüye elverişli olmamasına rağmen yine de açıkça var olan belirgin bir özelliği ifade eder. Wundt'un fizyolojik psikolojisinde yaptığı gibi bu önemli temel fenomenleri yadsıyarak onların yerine temel olguları koymak veya onları böyle çözmeye çalışmak kabul edilemez. Bu yolla psikolojinin önemli bir kısmı atılmış olur.

Bilimsel yönteme böyle fazla değer vermenin kötü sonuçlarından kaçmak için iyi tanımlanmış kavramlara başvurmak gerekir. Fakat bu kavramlara varmak için çalışan birçok kişinin işbirliği, bir tür *consensus gentium* [görüş birliği] gerekir. Şimdilik bu imkân dahilinde olmadığından, tek başına araştırmacı, kavramlara en azından biraz sabitlik ve kesinlik getirmeye çalışmalıdır; bunu en iyi şekilde kullandığı kavramların anlamını tartışarak yapar, öyle ki herkes bunlarla onun ne demek istediğini anlayabilecek duruma gelsin.

Bu ihtiyacı karşılamak için belli başlı psikolojik kavramlarımı alfabetik sırayla tartışmayı öneriyorum ve okurun kuşku duyduğu takdirde bu yorumlara başvurmasını istiyorum. Bu tanımlar ve açıklamalarla kendi kullandığım kavramların anlamlarını oturtma amacı güttüğümü söylememe gerek yok; bu kullanışın her koşulda mümkün olan tek veya kesinlikle doğru yol olduğunu belirtmek benden uzak olsun.

Akıldışı (*Irrational/Irrational*): Bu terimi akla *aykırı* bir şeyi belirtmek için kullanmıyorum, aklın *ötesinde*, bu nedenle de akla dayanmayan bir şeyi belirtmek için kullanıyorum. Temel olgular bu kategoriye girer; yeryüzünün bir ayı vardır, klor elementtir, su en büyük yoğunluğuna 4 santigratta ulaşır vb. Başka bir akıldışı olgu *şans*tır, olaydan sonra akli bir nedensel gösterme ihtimali bulunsa da.

Akıldışı bir varoluş etkenidir, giderek ayrıntıya inen bir akli açıklamayla gözden çok uzağa itilebilse de sonunda açıklamayı o kadar karmaşık duruma getirir ki kavrama gücümüzü, bütün dünya aklın yasalarıyla kuşatılmadan çok önce ulaşılan akli düşüncenin sınırlarını aşar. Gerçekte var olan (varsayılan değil) nesnenin tam akli açıklaması Ütopik bir idealdir. Yalnızca varsayılan nesne akli zeminde tam açıklanabilir, çünkü akli düşünmenin varsaydığının dışında hiçbir şey içermez. Ampirik bilim de akli sınırların içine oturtulmuş nesneleri varsayar, çünkü özünde bulunmayanı kasıtlı dışlayarak gerçek nesneyi bütün halinde düşünmez, sadece akli gözlem için seçilmiş parçasını düşünür.

Bu anlamda *düşünme* (bkz.) ve *hissetme* (bkz.) *yönlendirilmiş işlev*dir (bkz. *İşlev*). Bu işlevler nesnelerin akli seçimleriyle veya nitelikleri ve birbiriyle ilişkileriyle değil, gerçek nesnenin özünde bulunmayanların algılanmasıyla ilgili olduğunda yönlendirilmişlik özelliğini ve onunla birlikte akli özelliğini kaybeder, çünkü özde bulunmayanı üstlenirler. Akıldışı olmaya başlarlar. Özde bulunmayanları algılamaya yönlendirilen ve bu nedenle akıldışı olan düşünme veya hissetme ya *sezgisel* ya da *duyumsal*dır. Hem *sezgi* (bkz.) hem de *duyum* (bkz.) olayların akışının *mutlak algısı*nda tamamlanan işlevlerdir. Bu durumda bu işlevler doğaları gereği her muhtemel olaya tepki verecektir, dolayısıyla akli yönlendirmeden yoksun olmalıdır. Bu nedenle yalnızca aklın yasalarına

uyum gösterdiğinde tamamlanan düşünmenin ve hissetmenin zıddı anlamında onlara akıldışı işlevler diyorum.

Bu haliyle akıldışı asla bilim nesnesi olamasa da akıldışı etkeni doğru değerlendirmek gerektiği pratik psikolojide çok önemlidir. Pratik psikoloji akli çözüme yatkın olmayan, aklın yasaları dışında yalnızca akıldışı yolla çözülebilen birçok problemi körükler. Her çatışmanın akli yolla çözülmesi gerektiği beklentisi veya özel kanaati akıldışı doğaya dair bir çözüm bulmanın önünde aşılmaz bir engel haline gelebilir.

Akli (*Rational/Rational*): Akli makul olan, akla uygun olandır. Aklı düşünce, hissetme ve eylemi nesnel değerlerle bağdaştırma ilkesi güden *tutum* (bkz.) diye anlıyorum. Nesnel değerleri bir yandan dış olgulardan edinilen günlük deneyimler öte yandan iç psikolojik olgular oluşturur. Gelgelelim özne bu deneyimleri böyle "değerlendirse" idi bunlar nesnel "değerleri" temsil edemezdi, zira bu zaten aklın edimi anlamına gelirdi. Nesnel değerleri geçerli ilan etmemize imkân veren akli tutum tek bir bireysel öznenin işi değildir, insanlık tarihinin ürünüdür.

Çoğu nesnel değer – ve aklın kendisi de- yüzyıllardır bize devredilen iyice yerleşmiş fikirler kompleksleridir. Sayısız kuşak bunları örgütlemeye canlı organizmayla aynı ihtiyacı duyarak emek vermiştir; canlı organizma sürekli tekrar eden ortalama çevre koşullarına tepki verir, örneğin gözün ışığın doğasına mükemmelce uyum sağlaması gibi uygun işlevsel kompleksleriyle koşulların karşısına çıkar. Canlı organizmanın çevrenin ortalama etkilerine karşı benimsediği tepki varoluşunun zorunlu koşulu olmasıydı - Schopenhauer'in daha önce açıkladığı düşünce- önceden var olan, metafizik, evrensel "Akıl"dan söz edilebilirdi. Bu nedenle insan aklı nesnel değerlerimizi oluşturan iyice yerine oturmuş fikirler komplekslerinde giderek tortusunu bırakan ortalama olaylara uyum sağlamasının ifadesinden ibarettir. Dolayısıyla aklın yasaları benimsenmiş ortalama, "doğru" *tutum*u (bkz.) belirleyip yöneten yasalardır. Bu yasalara uygun her şey "akli", bunlara ters düşen her şey "akıldışı"dır (bkz.).

Düşünme ve *hissetme* (bkz.) *tefekkür*den kararlı bir şekilde etkilendiği ölçüde akli işlevlerdir. Bunlar aklın yasalarına ne kadar çok uyarsa o kadar mükemmel çalışır. Saf *algı* amacı güden *duyum* ve *sezgi* (bkz.) akıldışı işlevlerdir; zira olayların genel seyrini tamamıyla algılamak için (aklın dışında kalan her şeyi dışlama koşulunu getiren) akli olandan vazgeçmeye bunlar olabildiğince zorlanır.

Alt İşlev (*Minderwertige Funktion/Inferior Function*): Bu terim bir işlevin *farklılaşma* (bkz.) sürecinde geri kaldığını belirtmek için kullanılır. Deneyim, bir kimsenin genellikle olumsuz koşullar nedeniyle bütün psikolojik işlevlerini eşzamanlı geliştirmesinin pratikte imkânsız olduğunu gösterir. Toplumun talepleri insanı her şeyden önce, doğanın kendisini çok iyi donattığı veya sayesinde en büyük toplumsal başarısını güvenceye alacağı işlevin farklılaşmasına dikkat etmeye zorlar. Aslında genel bir kural olarak insan sıklıkla en çok tercih ettiği, dolayısıyla en gelişmiş işlevle az çok eksiksiz özdeşleşir. Çeşitli psikolojik *tip*lerin (bkz.) ortaya çıkmasının nedeni budur. Fakat bu tek taraflı gelişmenin sonucunda bir iki işlev ister istemez geri kalır. Psikopatolojik anlamda değil, psikolojik anlamda bu işlevlere pekâlâ "alt" işlevler denebilir, çünkü bunlar sağlıksız değildir, sadece tercih edilen işlevle kıyaslandığında geridir.

Alt işlevin fenomen olarak bilincine varılsa da gerçek anlamı yine de bilinçdışı kalır. Alt işlev bastırılmış veya yeterince değer verilmemiş birçok içerik gibi davranır, bu içerikler belli bir kişinin dış görünüşünün çok defa bilinmesi ama kim olduğunun aslında bilinmemesi gibi kısmen bilinçli kısmen bilinçdışıdır. Bu durumda alt işlev, en azından etkileri, normalde bilinçlidir; ama nevrozda tamamıyla veya kısmen bilinçdışına gömülür. Zira tercih edilen işlev *libido*dan (bkz.) daha büyük pay alırsa alt işlev geriye doğru gelişir; *arkaik* (bkz.) evreye geri döner ve tercih edilen bilinçli işlevle çelişir. Normalde bilinçli olması gereken bir işlev bilinçdışına gömüldüğünde özgül enerjisi de bilinçdışına gider. Hissetme gibi bir işlevin doğanın verdiği bir enerjisi vardır; bu o kadar iyi örgütlenmiş bir sistemdir ki hiçbir

koşulda enerjisini tamamıyla kaybetmez. Alt işlev de böyledir: Ona kalan enerji bilinçdışına gider ve bilinçdışını doğal olmayan tarzda harekete geçirir, arkaikleşmiş işlev düzeyinde *fantezi*lerin (bkz.) ortaya çıkmasına neden olur. Bilinçdışı alt işlevi analizle ortaya çıkarmak için, artık harekete geçmiş bilinçdışı fantezi oluşumları yüzeye çıkarılmalıdır. Bu fantezilerin bilinçli anlaşılması alt işlevi bilince çıkarır ve daha çok gelişmesine imkân verir.

Anima/Animus(*Anima/Animus//Anima/Animus*): bkz. Ruh (*Seele/Soul*), bkz. Ruh İmgesi (*Seelenbild/Soul-Image*)

Arkaizm (*Archaismus/Archaism*): Psişik içeriklerin ve *işlev*lerin (bkz.) "kadimliğini" bu terimle belirtiyorum. Kast ettiğim, geç dönem Roma heykelinde veya XIX. yüzyılın Gotiğinde yapıldığı gibi sahte antika veya kopya anlamında "arkaikleştirilen" nitelikler değil, *kalıntı* karakteri taşıyan nitelikler. İlkel zihniyet nitelikleri gösteren bütün psikolojik özellikler arkaik diye tanımlanabilir. Arkaizmin aslında bilinçdışı *fantezi*lere (bkz.) yani bilinçdışı fantezi faaliyetinin bilince ulaşan ürünlerine bağlı olduğu bellidir. *İmge*nin (bkz.) mitolojide apaçık benzerleri varsa[1] arkaik niteliği de vardır. Bilinçdışı fantezinin benzetme yoluyla çağrışımları ve bunların simgeciliği (bkz. *Simge*) de arkaiktir. Nesneyle *özdeşlik* (bkz.) veya *gizemli katılış* (bkz.) da benzer şekilde arkaiktir. His ve düşüncenin *somutluğu* (bkz.) arkaiktir; zorlanım ve kendini denetleyememe (esrime veya trans durumları, cinnet vb.) de. Psikolojik işlevlerin, düşünmenin hissedişle, hissedişin duyumla kaynaşması (bkz. *Farklılaşma*) arkaiktir, işlevin bir bölümünün benzeriyle yani olumlu hisle olumsuz hissin kaynaşması veya Bleuler'in çifteğilimlilik ve çiftdeğerlilik dediği, ve *renkli duyma* gibi fenomenler de.

[1] Jung, *Dönüşüm Sembolleri*.

Arketip (*Archetypus/Archetype*)[1]: bkz. İmge (*Bild / Image*)

Aşkın İşlev (*Transzendente Funktion / Transcendent Function*): bkz. Simge (*Symbol/Symbol*)

Ayrışma (*Dissimilation/Dissimilation*): bkz. Özümseme (*Assimilation/Assimilation*)

Ben (*Ich/Ego*): Benden bilinç alanımın merkezini oluşturan, büyük ölçüde sürekliliği ve kimliği bulunan fikirler kompleksini anlıyorum. Bu nedenle *Ben-kompleksi*nden de söz ediyorum.[2] Ben-kompleksi bir *bilinç* (bkz.) durumu olduğu kadar bilincin içeriğidir de, zira bir psişik öğe Ben-kompleksimle ilişkili olduğu ölçüde benim için bilinçlidir. Fakat Ben bilinç alanımın merkezinde bulunduğu ölçüde bütün psişemle özdeş değildir, yalnızca başka komplekslerden biridir. Bu nedenle Ben ve *kendiliği* (bkz.) ayırt ediyorum, çünkü Ben yalnızca bilincimin öznesi, kendilikse bilinçdışını da içeren bütün psişemin öznesidir. Bu anlamda kendilik Beni kapsayan ideal bir varlıktır. Bilinçdışı *fantezi*lerde (bkz.) biraz Faust'un Goethe'yle ve Zerdüşt'ün Nietzsche'yle ilişkisi gibi kendilik genellikle aşırı-düzenli veya ideal kişilik biçiminde ortaya çıkar. Kendiliğin arkaik özellikleri idealleştirme uğruna "yüksek" kendilikten ayrı temsil edilir, örneğin Goethe'de Mephistopheles, Spitteler'da Epimetheus, Hristiyan psikolojisinde şeytan yani Deccal. Nietzsche'de Zerdüşt "en çirkin insan"da kendi gölgesini keşfeder.

---

[1] [*Gesammelte Werke*'nin editörlerinin notu: "Jung'un araştırmalarında arketipin yapısı her zaman önemli olmuştur ama kavram ancak yıllar içinde kaide haline gelmiştir"] [Kavramın gelişmesi konusunda yararlı bir araştırma için bkz. Jacobi, *Complex/Archetype/Symbol* - EDİTÖRLER]

[2] Jung, *The Psychology of Dementia Praecox.*

Bilinç (*Bewußtsein/ Consciousness*): Bilinçten psişik içeriklerin *Ben*le (bkz.) ilişkisini anlıyorum, Benin bu ilişkiyi bizatihi algıladığı ölçüde.[1] Benin bizatihi algılamadığı ilişkileri *bilinçdışı*dır (bkz.).[2] Bilinç, psişik içeriklerin Benle ilişkisini sürdüren işlev veya faaliyettir. Bilinç *psişe*yle (bkz. *Ruh*) aynı değildir, çünkü psişe bütün psişik içeriklerin toplamını temsil eder ve bunların Benle doğrudan bağlantılı, yani ille de bilinç niteliği edinecek şekilde Benle ilişkili olması gerekmez. Benle ille de bağlantısı bulunmayan birçok psişik kompleks vardır.[3]

Bilinçdışı (*Unbewußte/ Unconscious*): Benim için bilinçdışı kavramı metafizik nitelikte bir felsefe kavramı değil, *özellikle bir psikoloji* kavramıdır. Bence bilinçdışı, psikolojide, bilinçli olmayan yani *Ben*le (bkz.) algılanabilir şekilde bir ilişkisi bulunmayan bütün psişik içerikleri veya süreçleri kapsayan psikolojik bir sınır çizgisi kavramıdır. Bilinçdışı süreçlerin varlığından söz etme hakkını bana sadece deneyim özellikle de psikopatolojik deneyim veriyor, örneğin bir histerik amnezi vakasında Benin sayısız psişik kompleksin varlığını hiç bilmediğinin ve kaybolan içerikleri belleğe getirmek için bir an sonra basit bir hipnoz prosedürünün yeterli olduğunun kuşku götürmez kanıtları vardır.

Söz ettiğimiz bilinçdışı psişik içeriklerin varlığını böyle binlerce deneyim doğrular. Bilinçdışı içeriğin bilince dahil olmadan fiili biçimde var olmasına gelince, bilme yetisiyle ilgili her ihtimalden kendini kurtarır bu. Bu nedenle bu konuda tahminlerde bulunmak gereksizdir. Bilinçdışı durumu beynin faaliyetiyle ve fizyolojik süreçlerle bağdaştıran tahminler de aynı ölçüde fantezi dünyasına girer. Bilinçdışının aralığını yani hangi içerikleri kapsadığını belirlemek de imkânsızdır. Bu konularda ancak deneyim karar verir.

---

[1] Natorp, *Einleitung in die Psychologie nach kritischer Methode,* s. 11. Ayrıca bkz. Lipps, *Leitfaden der Psychologie,* s. 3.

[2] Bilince hem "faaliyet" hem de "süreç" diye bakan Riehl, *Zur Einführung in die Philosophie der Gegenwart*, s. 161.

[3] Jung, *The Psychology of Demantia Praecox.*

Bilincin içeriklerinin enerji değerini kaybederek bilinçdışı hale gelebildiğini deneyimle biliyoruz. Bu, normal "unutma" sürecidir. Bu içeriklerin bilinç eşiğinin altında basitçe kaybolmadığını deneyimle biliyoruz, onlarca yıl sonra uygun koşullarda bunlar ara sıra, örneğin rüyalarda, hipnoz altında, kriptomnezi[1] tarzında veya unutulan içeriğin çağrışımlarının canlanmasıyla battıkları yerden ortaya çıkabilir. Bilincin içeriklerinin hissedilir bir değer kaybına uğramadan, "kasıtlı unutma"yla veya Freud'un acı veren içeriği *bastırma* dediği tarzda bilinç eşiğinin altına düşebildiğini de biliyoruz. Kişiliğin çözülmesi yani şiddetli bir *tesir* (bkz.), sinir şoku veya şizofrenide kişiliğin çökmesi (Bleuler) olarak bilincin parçalanması da benzer bir sonuç ortaya çıkarır.

Duyu algılarının, ya yoğunluğunun az olması ya da dikkatin yön değiştirmesi nedeniyle bilinçli *tamalgı*ya (bkz.) ulaşamadığını da deneyimle biliyoruz, yine de bu algılar bilinçdışı tamalgıyla psişik içerikler haline gelir, örneğin hipnoz yine bunu da kanıtlayabiliyor. Düşük enerji yükü veya dikkatin yön değiştirmesi nedeniyle bilinçdışında kalan bazı yargılarda veya başka çağrışımlarda da aynı şey olabiliyor. Son olarak, deneyim bilinçdışı psişik çağrışımların – örneğin mitolojik *imge*ler (bkz.)- bulunduğunu da bize öğretiyor, bunlar asla bilinç nesnesi olmamıştır ve bu nedenle bütünüyle bilinçdışı faaliyetin ürünü olmalıdır.

Böylece deneyim bilinçdışının içeriklerini tahmin etmek için *points d'appui* [dayanak noktası] sağlar. Fakat bilinçdışı içeriğin *muhtemelen* ne olduğu konusunda bize hiçbir şey söylemez. Bu konuda spekülasyon yapmak boşunadır, çünkü bilinçdışı içeriğin aralığının sınırı yoktur. Duyu algısı eşiğinin en alt sınırı nerededir? Bilinçdışı çağrışımların alanını veya ince farkını ölçmenin yolu var mı? Unutulan içerik ne zaman tamamıyla silinir? Bu soruların yanıtı yoktur.

Bilinçdışı içeriklerin nitelikleri konusunda buraya kadar edindiğimiz deneyim yine de bize genel bir sınıflandırma yapma imkân sağlar. Kişisel yaşamda edinilen her şeyi, unu-

[1] Flournoy, *Des Indes à la planéte Mars.*

tulan, bastırılan, bilinçli algı eşiğinin altında algılanan, düşünülen, hissedilen her şeyi içeren *kişisel* bilinçdışını ayırt edebiliriz. Fakat bu kişisel bilinçdışı içeriklere ilaveten kişisel edinimlerden kaynaklanmayan ama genelde kalıtımla alınmış psişik işlev ihtimalinden, yani beynin kalıtsal yapısından kaynaklanan başka içerikler vardır. Bunlar tarihsel gelenekten veya göçten bağımsız, her zaman her yerde yeniden ortaya çıkabilen mitolojik çağrışımlar, güdüler ve imgelerdir. Bu içeriklere *kolektif bilinçdışı* adını veriyorum. Tıpkı bilincin içeriklerinin belirli bir faaliyette bulunması gibi, bilinçdışı içerikler de, deneyimin doğruladığına göre, belirli bir faaliyette bulunur. Tıpkı bilinçli psişik faaliyetin belli ürünler ortaya koyması gibi bilinçdışı psişik faaliyet de rüyalar, *fantezi*ler (bkz.) vb. üretir. Rüyalarda bilincin ne kadar büyük payı bulunduğunu tahmin etmek boşunadır. Rüya bize kendini gösterir: Biz onu bilinçli yaratmayız. Rüyayı bilinçli yeniden üretmek, hatta algılamak onu kuşkusuz birçok bakımdan değiştirir, yine de yaratma faaliyetinin bilinçdışı kaynağını yok etmez.

Bilinçdışı süreçlerin bilinçle işlevsel ilişkisi *telafi edici* (bkz. *Telafi*) diye tanımlanabilir, çünkü bu süreçlerin bilinçli durumun kümeleştirdiği eşikaltı malzemeyi, yani her şeyin bilinçli olduğu tabloda eksik olamayacak bütün bu içerikleri yüzeye çıkardığını deneyim göstermektedir. Bilinçdışının telafi edici işlevi ne kadar açığa çıkarsa bilinçli *tutum* (bkz.) o kadar tek taraflı olur; patolojide bunun sayısız örneği vardır.

Birey (*Individuum/Individual*): Psikolojik açıdan bireyin belirgin özelliği kendine özgü ve bazı bakımlardan benzersiz psikolojisidir. Bireyin psişesinin kendine özgü doğası, karmaşık oluşumları kadar öğelerinde ortaya çıkmaz. Psikolojik bireyin yani onun *bireyliğinin* (bkz.) varoluşu *a priori* bilinçdışıdır ama kendine özgü doğasında bilinç bulunduğu nispette yani bilinci başka bireylerden farklı olduğu nispette birey var olabilir. Gözlemlendiği gibi, psişik bireylik başlangıçta bilinçdışı olsa da fiziksel bireylikle ilgili olarak *a priori* vardır. Bireyliği bilince getirmek yani

nesneyle *özdeşlik* (bkz.) durumundan çıkarmak için bilinçli *farklılaşma* (bkz.) veya *bireyleşme* (bkz.) süreci gerekir. Bireyliğin nesneyle özdeşleşmesi bilinçdışı olmasıyla eşanlamlıdır. Bireylik bilinçdışıysa psikolojik açıdan birey yoktur ama kolektif bilinç psikolojisi vardır. Bilinçdışı bireylik nesneye yansıtılır, sonuçta nesne büyük değer kazanır ve çok güçlü bir belirleyicilik görevi yapar.

Bireyleşme (*Individuation/Individuation*): Bireyleşme kavramı psikolojimizde önemli bir rol oynar. Genelde her insanın oluşum ve farklılaşma sürecidir; özelde psikolojik *bireyin* (bkz.) genelden, kolektif psikolojiden farklılaştığı psikolojik gelişimdir. Dolayısıyla bireyleşme *farklılaşma* (bkz.) sürecidir, amacı bireysel kişiliğinin gelişmesidir.

Bireyleşme doğal bir gerekliliktir, çünkü kolektif standartlara indirilerek engellenmesi bireyin yaşamsal faaliyetine zarar verir. *Bireylik* (bkz.) öncelikle psikolojik ve fizyolojik veriler olduğu için kendini psikolojik yollarla da ifade eder. Dolayısıyla bireyleşmeyi ciddi denetlemek yapay bir engellemedir. Engellenmiş bireylerden oluşan bir toplumsal grubun sağlıklı ve yaşayabilir bir kurum olmadığı bellidir; aynı bireye muhtemel en büyük özgürlüğü tanır ama iç uyumunu ve kolektif değerlerini koruyabilen toplumun yaşamını devam ettirme beklentisi vardır. Birey hem tek, ayrı bir varlık olduğundan hem de varoluşuyla kolektif ilişkiyi gerektirdiğinden, bundan çıkan sonuca göre bireyleşme süreci beraberinde yalnızlık değil daha yoğun ve daha geniş kolektif ilişkiler getirmelidir.

Bireyleşmenin psikolojik süreci *aşkın işlev*le (bkz. *Simge*) yakından bağlantılıdır, çünkü bu işlev kolektif normların belirttiği yoldan giderek asla ulaşılamayan gelişimin bireysel hatlarını yaratır.

Psikolojik eğitimin tek amacı hiçbir koşulda bireyleşme olamaz. Bireyleşme amaç edinilmeden önce gerekli minimum kolektif normlara eğitimle uyum sağlama amacına ulaşılmalıdır. Bitki özgül doğasını tamamıyla göz önüne serecekse önce dikildiği toprakta büyüyebilmelidir.

Bireyleşme kolektif normlara her zaman bir ölçüde karşıttır, çünkü bu, genelden ayrılma ve farklılaşma, kendine özgü olanı inşa etmek demektir – *aranan* kendine özgülük değildir, psişik yapının zaten içine işlemiş olandır. Bununla birlikte kolektif norma karşıtlık sadece görünürdedir, çünkü daha yakından incelendiğinde bireyin bakış açısının buna zıt olmadığı, sadece *farklı yönlendiği* ortaya çıkar. Bireyin tarzı kolektif norma asla doğrudan karşı olamaz, çünkü kolektif normun karşıtı ancak başka bir zıt norm olabilir. Bireysel tarz doğası gereği asla norm değildir. Norm toplam bireysel tarzların ürünüdür, nedeni ve yararlı etkisi zaman zaman bir norma yönelmeye ihtiyaç duyan bireysel tarzların varlığına bağlıdır. Norm mutlak geçerliyse hiçbir amaca hizmet etmez. Ancak uç noktadaki bireyciliğin gerçek amacı olan bireysel bir tarz norm haline getirildiğinde kolektif normla gerçek bir çatışma baş gösterir. Haliyle bu hedef patolojiktir ve yaşama ters düşer. Dolayısıyla bu hedefin bireyleşmeyle hiç ilgisi yoktur, gerçi bu hedef ayrı bir yan yoldan gidebilir, tam da bu nedenle bireyleşmenin topluma *yönelimi* (bkz.) ve bireyin toplumla son derece gereken ilişkisi için norm gerekir. Dolayısıyla bireyleşme kolektif norma doğal saygıya neden olur ama yönelim özellikle kolektifse norm giderek gereksiz duruma gelir, ahlak bozulur. Kolektif norm insan yaşamını ne kadar biçimlendirirse bireysel ahlaksızlık o kadar artar.

Pratikte bireyleşme *özdeşlik* (bkz.) durumunda ortaya çıkan bilincin gelişmesiyle aynıdır. Bu nedenle, bilinç dünyasının uzantısıdır, bilinçli psikolojik yaşamın zenginleşmesidir.

Bireylik (*Individualität/Individuality*): Bireylikle bireyin psikolojik olarak her bakımdan kendine özgülüğünü ve tekilliğini kastediyorum. *Kolektif* (bkz.) olmayan her şey, aslında büyük bir birey grubuna değil tek bir bireye ait olan her şey bireyseldir. Bireyliğin tek tek psikolojik öğelere ait olduğu pek söylenemez, bu öğelerin kendilerine özgü ve benzersiz gruplaşmasına, bileşimine ait olduğu söylenebilir (bkz. *Birey*).

Dışa-Dönme (*Extraversion/Extraversion*): *Libido*nun (bkz.) dışa-dönmesi demektir. Öznenin nesneyle belirgin ilişkisini, öznel ilginin nesneye yönelik olumlu hareketini belirtmek için bu kavramı kullanıyorum. Dışa-dönük durumda herkes doğrudan ve gözlemlenebilir tarzda nesneyle bağlantılı düşünür, hisseder ve davranır, öyle ki kişinin nesneye olumlu yönde bağlılığından hiç kuşku duyulamaz. Bu nedenle bir anlamda dışa-dönme ilginin özneden nesneye aktırılmasıdır. Düşünme dışa-dönerse özne nesnenin içinde olduğunu düşünür; hissetme dışa-dönerse özne kendini nesnenin içinde hisseder. Dışa-dönmede nesne özellikle değilse de çok belirleyicidir. Dışa-dönme maksatlıysa *etken*, nesne buna zorladığında yani nesne öznenin iradesine karşı olup onun ilgisini çektiğinde *edilgen*dir. Dışa-dönme durumu alışkanlık haline gelirse dışa-dönük *tip*ten (bkz.) söz ederiz.

Duyum (*Empfindung/Sensation*): Duyuma temel psikolojik *işlev*lerden (bkz.) biri diye bakıyorum. Wundt da duyumu temel psişik fenomenlerin arasında sayar.[1] Duyum fiziksel uyarıyı algılamaya aracılık eden psikolojik işlevdir. Dolayısıyla algıyla özdeştir. Duyum *hissetme*den (bkz.) kesinlikle ayırt edilmelidir, çünkü hissetme 'his-tonlu" olarak duyumla özdeşleşebilse de tamamıyla farklı bir süreçtir. Duyum hem dış uyaranlarla hem de iç uyaranlarla, yani iç organik süreçlerdeki değişiklerle ilgilidir.

Demek ki duyum aslında *duyu algısı*dır –duyu organlarının ve "beden duyuları"nın (kinestetik, vazomotor duyumu vb.) aracılık ettiği algı. Bir yandan fikir oluşturma sürecinin öğesidir, çünkü dış nesnenin algılanan imgesini zihne iletir; öte yandan his öğesidir, çünkü bedendeki değişikliklerin algılanmasıyla hisse *tesir* (bkz.) karakteri verir. Duyum bedendeki değişiklikleri bilince ilettiğinden, fizyolojik uyaran-

[1] Duyum kavramının tarihi için bkz. Wundt, *Grundzüge der physiologischen Psychologie*, I, s. 350 vd. Dessoir, *Geschichte der neueren Psychologie*. Villa, *Einleitung in die Psychologie der Gegenwart*, bkz. Hartmann, *Die moderne Psychologie*.

ların da temsilcisidir. Onlarla özdeş değildir, sadece algı işlevi görür.

Duyusal yani *somut* (bkz. *somutluk*) duyumla *soyut* (bkz. *Soyutlama*) duyum arasında ayrım yapılmalıdır. İlki yukarıda söz edilen bütün duyum tarzlarını içerir, ikincisiyse diğer psişik öğelerden soyutlanmış veya ayrılmış bir duyumdur. Somut duyum asla "saf" haliyle ortaya çıkmaz, her zaman fikirler, hisler, düşüncelerle karışmıştır. Soyut duyum bir tür farklılaşmış algıdır, kendi ilkesine itaat ederek algılanan nesnenin farklı öğeleriyle kirlenmekten, his ve düşünceyle karışmaktan kendini koparıp somut duyumun erişemeyeceği bir saflık derecesini elde ettiğinden "estetik" adı verilebilir. Öte yandan çiçeğin somut duyumu hem çiçeğin hem de sapının, yapraklarının, yaşadığı ortamın vb. algısını iletir: Çiçeğin görünüşünün uyandırdığı hoşlanma veya hoşlanmama hisleriyle, koku algılarıyla veya botanik sınıflandırmasıyla vb. ilgili düşüncelerle de aynı anda karışır. Fakat soyut duyum çiçeğin en çok göze çarpan duyusal özelliğini, örneğin parlak kırmızı rengini hemen seçer ve onu diğer bütün karışımlardan tamamıyla koparıp bilincin tek veya en azından birinci içeriği haline getirir. Soyut duyum aslında sanatçılarda görülür. Her soyutlama gibi işlevin *farklılaşma*sının (bkz.) ürünüdür ve hiçbir ilkel yanı yoktur. İşlevin ilkel biçimi her zaman somuttur yani kirlenmiştir (bkz. *Arkaizm*; *Somutluk*). Somut duyum bir tepki fenomenidir, soyut duyumsa her soyutlama gibi her zaman *irade*yle (bkz.), yani yönelim duyusuyla bağlantılıdır. Soyut duyuma yönelen irade, *estetik duyum tutumunun* ifadesi ve uygulanmasıdır.

Duyum çocuklarda ve ilkellerde çok gelişmiştir, çünkü ikisinde de *sezgi*ye (bkz.) baskın çıkması gerekmese de his ve düşünceye baskın çıkar. Duyuma bilinçli, sezgiye bilinçdışı algı olarak bakıyorum. Benim için, duyum ve sezgi bir çift karşıtlığı veya his ve düşünce gibi birbirini telafi eden iki işlevi temsil eder. Bağımsız birer işlev olarak his ve düşünce duyumdan (ve duyumun zorunlu muadili olan sezgiden de kuşkusuz aynı şekilde) hem ontojenik hem de filo-

genetik yollardan gelişir. Bütün bir *tutum*unu (bkz.) duyumun yönlendirdiği insana *duyum tipi* (bkz. *Tip*) denir.

Duyum temel fenomen olduğu için *a priori* edinilir, his ve düşüncenin tersine, aklın yasalarına tâbi değildir. Bu nedenle ona *akıldışı* (bkz.) işlev adını veriyorum, gerçi akıl birçok duyumu akli bağlamda özümsemeye çalışır. Normal duyumlar orantılıdır, yani fiziksel uyaranın yoğunluğuna az çok uygundur. Patolojik duyumlar orantısızdır, yani ya anormal zayıf ya da anormal kuvvetlidir. İlkinde bunlara ket vurulur, ikincisinde abartılır. Ket vurmanın nedeni başka bir işlevin ağır basmasıdır; abartma başka bir işlevle örneğin henüz farklılaşmamış his ve düşünceyle anormal karışmanın sonucudur. Duyumun karıştığı işlev farklılaşır farklılaşmaz abartmaya son verilir. Nevroz psikolojisi bunun öğretici örneklerini verir, çünkü başka işlevlerin kuvvetle *cinselleştirildiğini* (Freud) yani bunların cinsel duyumla karıştırıldığını sık görürüz.

Düşünce (*Gedanke/ Thought*): Düşünce düşünme işlevinin *düşünme* (bkz.) yoluyla ayırt edilen özgül içeriği veya malzemesidir.

Düşünme (*Denken/ Thinking*): Dört temel psikolojik *işlev*den (bkz.) biri diye buna bakıyorum. Düşünme kendi yasalarına uyarak fikir oluşturma sürecinin içerikleri arasında kavramsal bir bağlantı kurarak onları birbiriyle ilişkilendiren bir psikolojik işlevdir. *Tamalgı* (bkz.) faaliyetidir ve buna bağlı olarak *etken* ve *edilgen* düşünme diye ikiye ayrılabilir. Etken düşünme *irade*nin (bkz.) edimidir, edilgen düşünme sırf oluştur. İlkinde fikir oluşturma sürecinin içeriklerini yargı edimine isteyerek teslim ederim; ikincisinde kavramsal bağlantılar kendi yollarınca oluşur, hatta benim maksadımla çelişebilen yargılar ortaya çıkar. Bunlar benim amacımla uyumlu değildir, dolayısıyla bence yönlenme anlamı yoktur, gerçi daha sonra etken bir tamalgı edimiyle bunların yönlendiğini anlayabilirim. Dolayısıyla etken düşünme benim *yönlendirilmiş düşünme* kavramıma tekabül eder. Önceki çalışmamda edilgen düşünmeyi yetersiz olarak

"fantezi düşünmesi" diye tanımladım. Bugün olsa *sezgisel* düşünme derdim.

Bazı psikologların *çağrışımla düşünme*[1] diye tanımladığı gibi fikirleri bir arada sıralamak bence düşünme değil, sadece fikir oluşturma sürecidir. Bence "düşünme" terimi fikirleri kavram yoluyla birbirine, başka bir deyişle maksatlı olsun olmasın bir yargı edimine bağlamakla sınırlı tutulmalıdır.

Yönlendirilmiş düşünme kapasitesine *idrak*; edilgen veya yönlendirilmemiş düşünme kapasitesine *idrak sezgisi* diyorum. Dahası yönlendirilmiş düşünmeye *akli* (bkz.) işlev diyorum, çünkü fikir oluşturma sürecinin içeriklerini bilincine vardığım akli norm uyarınca kavramlara ayırıp düzenliyor. Bence yönlendirilmemiş düşünme *akıldışı* (bkz.) işlevdir, çünkü fikir oluşturma sürecinin içeriklerini bilincine varmadığım ve bu nedenle akla uygun olduğunu anlayamadığım normlarla düzenleyip yargılıyor. Bana akıldışı gelmesine rağmen sezgisel yargı ediminin akla uygun olduğunu sonradan anlayabiliyorum.

*Hissetme*nin (bkz.) hükmettiği düşünmeye sezgisel düşünme değil, hissetmeye dayanan düşünme diye bakıyorum; o, kendi mantık ilkesini izlemez, hissetme ilkesinin hükmü altındadır. Böyle düşünmede mantığın yasaları ancak görünüşte vardır; gerçekteyse bunlar hissetmenin amaçları lehine askıya alınır.

Empati (*Einfühlung/Empathy*): Nesnenin *içe-yansıtılması*dır (bkz.). Empati yani nesneyi kendi içinde hissetme kavramının daha ayrıntılı tanımı için bkz. *Yansıtma.*

Enantiodromia (*Enantiodromie/Enantiodromia*): "zıddına dönüşmek" demektir. Herakleitos'un felsefesinde[2] bu kavram zıtlıkların zaman içindeki oyununu belirtmek için kullanılır - var olan her şeyin zıddına dönüşeceği görüşü. "Yaşamdan ölüm, ölümden yaşam; gençlikten yaşlılık;

---

[1] James, *The Principles of Psychology*, s. 464.

[2] Stobaeus, *Eclogae physicae*, I, 60: *εἱμαρμένην δε λόγον ἐκ τῆς ἐναντιοδρομίας ὁημιουργόν τῶν ὀντων.*

yaşlılıktan gençlik; uyanmaktan uyumak; uyumadan uyanma gelir; oluş ve bozuluşun akıntısı asla hareketsiz durmaz"[1], "inşa etme ve yıkma, yıkma ve inşa etme – doğal yaşamın en küçüğünden en büyüğüne her döngüsünü yöneten ilke. Evren ilk ateşten meydana geldiği gibi, yine aynısına dönüşmelidir- uzun dönemler içinde ölçülü seyreden ikili süreç, sonsuza kadar tekrar tekrar sahnelenen oyun.[2]" Nitelikli yorumcuların sözleriyle Herakleitos'un enantiodromia'sı budur. Kendisi de şöyle der:

> Bizim için iyi olan zıtlıktır.
>
> İnsanlar çelişkili olanın kendisiyle nasıl uyum içinde olduğunu bilmiyorlar. Yayla lirin uyumu gibi bu, birbirine zıt gerginliklerin uyumu.
>
> Yaya (*βιός*), yaşam (*βίος*) denir ama işi öldürmektir.
>
> Ölümlüler ölümsüz, ölümsüzler ölümlüdür, başkalarının ölümünü yaşama ve başkalarının yaşamına ölme.
>
> Canlar için ölüm su, su için ölüm toprak olacaktır. Fakat su topraktan, can sudan gelir.
>
> Malın altının, altının malın karşılığı olması gibi her şey ateşin, ateş her şeyin karşılığıdır.
>
> Yukarı çıkmakla aşağı inmek aynıdır.[3]

Enantiodromia terimini bilinçdışında zaman içinde zıtlığın ortaya çıkması karşılığında kullanıyorum. Belirgin özellik taşıyan bu fenomen pratikte, bilinçli yaşama uç noktada tek taraflı bir eğilim hükmettiğinde hemen her zaman meydana gelir; zamanla aynı derecede güçlü bir karşı konum-

---

[1] Zeller, *Die Philosophie der Griechen in ihrer geschichtlichen Entwicklung dargestellt*, II, s. 17.

[2] Gomberz, *Griechische Denker*, I, s. 64.

[3] Krş. Burnet, *Early Greek Philosophy*, ss. 133 vd., Fragmanlar 46, 45, 66, 67, 68, 22, 69.

lanma oluşur, bu da önce bilinçli performansa ket vurur, ardından bilinçli denetimi yarıp geçer. Enantiodromia'nın iyi örnekleri: Aziz Pavlus'un ve Ramon Llull'un inancını değiştirmesi[1]; hasta Nietzsche'nin kendisini Mesih'le özdeşleştirmesi, tanrılaşması ve sonraki Wagner nefreti; Swedenborg'un bilim insanından kahine dönüşmesi vb.

Fantezi (*Phantasie/Fantasy*): Fanteziden iki farklı şey, yani (1) *fantazma* ve (2) *hayal gücü faaliyetini* anlıyorum. *Fantazma* anlamında fanteziyle fikirler kompleksini kastediyorum, gönderme yapılan nesnel bir şeyin bulunmamasıyla bunlar böyle başka komplekslerden ayırt edilir. Aslında fiili deneyimlerin bellek-imgelerine dayanabilse de içeriği hiçbir dış gerçekliğe gönderme yapmaz; yalnızca yaratıcı psişik faaliyetin sonucudur, harekete geçmiş psişik öğelerin bileşiminin ürünü veya tezahürüdür. Psişik enerji isteyerek yönlendirildiği ölçüde fantezinin ya bütünü ya da en azından bir kısmı bilinçli ve maksatlı üretilebilir. Birincisi *bilincin* öğelerinin bileşimi, tamamıyla teorik ilginin yapay deneyimidir. Aslında gündelik fiili psikolojik deneyimde ya sezgisel bir beklenti tutumu fanteziyi harekete geçirir, ya da bu, *bilinçdışı* içeriklerin bilinci istila etmesidir.

Etken ve *edilgen* fanteziyi birbirinden ayırabiliriz. *Etken* fanteziler *sezgi*nin (bkz.) ürünüdür, yani bunları bilinçdışı içerikleri algılamaya yönlenmiş *tutum* (bkz.) harekete geçirir, bunun sonucunda *libido* (bkz.) bilinçdışından gelen bütün öğelere hemen yatırım yapar ve benzer malzemenin birleşimiyle bunları görsel form halinde net olarak odaklar. *Edilgen* fanteziler daha baştan görsel formda belirir, sezgisel beklenti ne öncesinde vardır ne de bunlara eşlik eder, öznenin tutumu tamamıyla edilgendir. Böyle fanteziler psişik "otomatizm" (Janet) kategorisine girer. Bu fanteziler haliyle ancak psişenin göreli çözülmesi sonucunda ortaya çıkar, çünkü enerjinin bilinçli denetimden çekilmesini ve buna karşılık bilinçdışı malzemenin etkinleşmesini gerektirirler.

---

[1] [Ramon Llull, 1234–1315. Krş. "The Psychology of Dementia Praecox", par. 89. -EDİTÖRLER].

Dolayısıyla Aziz Pavlus'un görüsü onun bilinçdışında zaten Hristiyan olmasını gerektirir, gerçi, bu olgu onun bilinçli içgörüsünden kaçmıştı.*

Muhtemeldir ki edilgen fantezilerin her zaman kaynağı bilince zıt olan ama bilinçli tutumla yaklaşık aynı miktarda enerji yatırımı yapan ve bu nedenle onun direnişini kırabilen bilinçdışı süreçtir. Öte yandan etken fanteziler varoluşunu, bilinçli eğilimin hafif tonlu bilinçdışı komplekslerin ipuçlarını veya parçalarını özümsemesi ve bunları benzer öğelerle birleştirerek net bir görsel formda ayrıntılandırması kadar bu bilinçdışı sürece borçlu değildir. Bu ille de çözülmüş bir psişik durum meselesi değildir, daha çok, bilince olumlu katılım meselesidir.

Edilgen fantezinin sağlıksızlık damgasını taşıması veya en azından anormalliğin izini taşıması ender değilken etken fantezi psişik faaliyetin en üst formlarından biridir. Zira burada öznenin bilinçli ve bilinçdışı kişiliği ortak bir ürüne beraberce akarak birleşir. Böyle bir fantezi insanın *bireyliğinin* (bkz.) en üst ifadesi olabilir, hatta birliğine mükemmel bir ifade vererek bu bireyliği yaratabilir. Genel bir kural olarak edilgen fantezi birleşmiş bireyliğin ifadesi asla değildir, çünkü daha önce gözlemlendiği gibi sırayla belirgin bir bilinç/bilinçdışı zıtlığına dayanan önemli ölçüde çözülme gerektirir. Bu nedenle böyle bir durumdan bilinci zorla istila eden fantezi birleşmiş bireyliğin mükemmel ifadesi asla olamaz, ama bilinçdışı kişiliğin başlıca bakış açısını temsil edebilir. Aziz Pavlus'un yaşamı buna iyi bir örnektir: Hristiyanlığı kabul etmesi o zamana kadarki bilinçdışı bakış açısının kabul edildiğini ve Hristiyan karşıtı bakış açısının bastırıldığını gösterir ki daha sonra bu kendini histeri nöbetlerinde belli eder.** Bu durumda edilgen fantezi bilinçdışı zıddının bakış açısını pekiştirmesin diye her zaman bilinçli *eleştiri*ye muhtaçtır. Buna karşın etken fantezi bilinçdışının zıddı *olmayan* bilinçli tutumun ve bilincin zıddı olma-

* Yeni Antlaşma, Elçilerin İşleri 9:3 -çn.
** Yeni Antlaşma, Elçilerin İşleri 22:1-22 -çn.

yan ama bilinci telafi eden bilinçdışı süreçlerin ürünü olarak *anlayış* kadar çok eleştiri gerektirmez.

Rüyalardaki (bunlar edilgen fanteziden ibarettir) gibi fantezilerde de *açık* ve *gizli* bir anlam ayırt edilmelidir. Açık anlam fantezi imgesinin fiili "görünüş"ünde, altta yatan fikirler kompleksinin doğrudan ifadesinde bulunur. Ne var ki açık anlam bu adı sıklıkla hak etmez, gerçi her zaman fantezilerde rüyalardakinden daha gelişmiştir, bunun nedeni belki rüya-fantezinin uyuyan bilincin zayıf direnişinin üstesinden gelmek için genellikle çok az enerji istemesidir, sonuçta belli belirsiz zıt olan ve belli belirsiz telafi eden eğilimler de algı eşiğine varır. Öte yandan uyanan fantezi bilinçli tutumun dayattığı ket vurmanın üstesinden gelmek için dikkat çekecek miktarda enerji toplamalıdır. Bunun meydana gelmesi için bilinçdışı zıtlık bilince girecek kadar çok önemli olmalıdır. Sadece belli belirsiz, anlaşılmaz ipuçları içeriyorsa bilincin içeriklerinin sürekliliğini kesecek kadar etkili şekilde dikkati (bilinçli libido) kendine asla yöneltemez. Bu durumda bilinçdışı zıtlık çok güçlü iç tutarlılığa dayanmalıdır ve kendi içinde bu göze çarpan açık bir anlam ifade etmelidir.

Açık anlamın her zaman, nesnel gerçekdışılığı nedeniyle bilincin anlama talebini asla karşılayamayan görsel ve somut bir süreç özelliği vardır. Bu durumda fantezinin başka bir anlamı başka bir deyişle *yorumu* yani gizli anlamı aranmalıdır. Gizli anlamının varlığı belli olmasa ve her ihtimali tartışılabilse de anlama talebi esaslı bir araştırma için yeterli gerekçedir. Gizli anlamı araştırmak tamamıyla nedensel olabilir, fantezinin psikolojik kökenleri sorgulanır. Bir yandan uzak geçmişte fantezinin çok daha eski nedenlerine, öte yandan enerji yönünden fantezi faaliyetinin sorumlusu olması gereken içgüdüsel güçleri araştırmaya sevk eder. Bildiğimiz gibi Freud bu yönetimi yoğun kullandı. Bu benim *indirgeyici* (bkz.) adını verdiğim yorumlama yöntemi. İndirgemeci görüşün gerekçesi hemen göze çarpar, psikolojik olguları yorumlayan bu yöntemin belli mizaçtaki kişiler için yeterli olduğu da aynı ölçüde apaçıktır, öyle ki daha derinden anlamak talep edilmez. Biri yardım diye bağırırsa

onun yaşamının o an tehlikede bulunduğu görüldüğünde bu yeterince doyurucu bir açıklamadır. Biri rüyasında muhteşem sofra görürse ve bu onun aç yattığını gösterirse rüyasının doyurucu bir açıklamasıdır. Cinselliğini bastıran birinin Ortaçağ azizi gibi cinsel fantezileri varsa bu onun bastırılmış cinselliğine indirgenerek yeterince açıklanabilir.

Ama Aziz Petrus'un görüsünü* "çok aç" olduğu için bilinçdışının onu "murdar" hayvanları yemeye davet ettiğine veya murdar hayvanları yemenin yasaklanmış bir arzuyu gerçekleştirmeyi gösterdiğine indirgeyerek açıklarsak, böyle bir açıklama bizi başka yere götürürdü. Aziz Pavlus'un görüsünü** onu Mesih'le özdeşleşmeye sevk eden, Mesih'in hemşerilerinin arasında oynadığı role duyduğu haseti bastırmasına indirgemek de aynı ölçüde doyurucu olmazdı. İki açıklamada da biraz hakikat pırıltıları bulunabilir ama yaşadıkları dönemin böyle koşullandırdığı iki havarinin gerçek psikolojisiyle bunların hiçbir ilgisi yoktur. Açıklamak çok kolaydır. Tarihsel olaylar fizyoloji problemleriymiş veya tamamıyla kişisel *chronique scandaleuse*'müş*** gibi tartışılamaz. Bütünüyle çok sınırlı bir bakış açısı olurdu bu. Bu durumda fantezinin gizli anlamı, her şeyden önce de nedensel veçhesi anlayışımızı çok büyük ölçüde genişletmek zorunda kalırız. Bireyin psikolojisi sadece ona bakarak asla etraflıca açıklanamaz: Tarihsel ve çevresel koşulların onu nasıl koşullandırdığını da iyice anlamak gerekir. Kişinin bireysel psikolojisi hem fizyolojik, biyolojik veya ahlaki problem hem de çağdaş bir problemdir. Keza hiçbir psikolojik olgu sadece nedensellikle asla etraflıca açıklanamaz; yaşayan bir fenomen olarak bu her zaman yaşam sürecinin devamlılığına bağlıdır, öyle ki hem evrilir hem de sürekli gelişir ve yaratır.

Psişik olan her şey Janus-yüzlüdür – hem geriye hem ileriye bakar. Evrim geçirdiği için geleceğe de hazırlanır. Böy-

---

* Elçilerin İşleri, 10:9-17 -çn.

** Elçilerin İşleri 16:9-10; 18:9-10 -çn.

*** Tarih metninde, özyaşamöyküsünde veya gazete haberinde ayrıntılarıyla anlatılan skandal -çn.

le olmasaydı maksatlar, hedefler, planlar, hesaplar, tahminler ve önseziler birer psikolojik imkânsızlık haline gelirdi. Birinin ifade ettiği görüşü daha önce başka birinin ifade ettiği görüşle ilişkilendirirsek bu açıklamanın hiç yararı yoktur, zira biz hem neyin onu bunu yapmaya teşvik ettiğini hem de bununla ne demek istediğini, hedeflerinin ve maksatlarının ne olduğunu, ne başarmayı umduğunu bilmek isteriz. Bunu öğrendiğimizde genellikle tatmin oluruz. Günlük yaşamımızda bir açıklamaya son bir bakış açısını içgüdüsel bir şekilde düşünmeden ekleriz; aslında son bakış açısını çok defa kesin bakış açısı kabul ederiz, nedensel etkeni hiç dikkate almayız, psişik olan her şeyde yaratıcı öğeyi içgüdüsel biçimde kabul ederiz. Günlük yaşamda biz bunu yapıyorsak bilimsel psikoloji bunu hesaba katmalı, aslında doğa biliminden devralınan kesin nedensel bakış açısına özel olarak güvenmemelidir, zira psişenin amaca yönelik doğasını da göz önüne almalıdır.

Bu durumda günlük deneyim bilincin içeriklerinin nihai yönelimini kuşkuya yer bırakmayacak şekilde belirtiyorsa, tersine bir deneyim yokken, bilinçdışının içerikleriyle alakalı böyle bir durumun olmadığını varsaymamız için kesinlikle hiçbir neden yoktur. Deneyimim bunu tartışmam için hiçbir neden göstermiyor; tam tersine, nihai bakış açısını sunmanın tek başına doyurucu bir açıklama sağladığı durumlar çoğunluktadır. Pavlus'un görüsüne tekrar ama bu kez gelecekteki görevi açısından bakarsak Hristiyanlara bilinçli zulmetmesine rağmen, Hristiyanlığın bakış açısını bilinçdışı benimsediği, sonunda bilinçdışının istilasıyla bunu açıkça söylediği sonucuna varıyoruz, çünkü bilinçdışı kişiliği sürekli bu amaca yönelik çaba gösteriyordu – kişisel motifler şu veya bu şekilde rollerini kuşkusuz oynasa bile kişisel motiflere indirgemektense olayın gerçek anlamının daha yerli bir açıklaması gibi geliyor bu bana, çünkü "insanca olan şey" yok değildir. Benzer biçimde, *Elçilerin İşleri* 10:28'de Petrus'un görüsünün amaca yönelik yorumunda belirtilen net bulgu fizyolojik ve kişisel tahminden çok daha doyurucudur.

Özetlersek fantezinin hem nedenselliğini hem de amaca yönelikliğini anlamak gerektiğini söyleyebiliriz. Nedeni yorumlandığında bu daha önceki olayların sonucunda fizyolojik veya kişisel bir durumun *semptomu* gibi gelir. Amaca yönelik yorumlandığında fantezi eldeki malzemenin yardımıyla veya gelecekteki psikolojik gelişme çizgisinin izinin sürülmesiyle belli bir hedefin belirgin özelliğini oluşturmak isteyen *simge* gibi gelir. Etkin fantezi sanatsal zihniyetin başlıca işareti olduğu için sanatçı hem görünenleri *yeniden üretir* hem de yaratıcı ve eğitmendir, zira çalışmaları gelecekteki gelişim çizgilerini sezdiren birer simge değerini taşır. Simgelerin sınırlı veya genel bir toplumsal geçerliliğinin bulunması yaratan bireyin yaşama gücüne bağlıdır. Yaratan birey ne kadar anormalse yani yaşama gücü ne kadar azsa ürettiği simgelerin toplumsal geçerliliği o kadar sınırlıdır, gerçi bunların değeri birey için mutlak olabilir.

Doğal süreçlerin genellikle anlamdan yoksun olduğu görüşünü savunan biri fantezinin gizli bir anlam taşıdığını tartışabilir. Ne var ki bilim doğal süreçlerin anlamını doğa yasalarıyla açıklar. Aslında bunlar insanın bu süreçleri açıklarken geliştirdiği hipotezlerdir. Fakat önerilen yasanın aslında nesnel süreçle örtüştüğünü saptadığımız nispette doğal oluşumların anlamından söz etmeye de hakkımız vardır. Aynı şekilde fantezilerin yasaya uyduğu gösterilebildiğinde anlamlarından söz etmeye hakkımız vardır. Fakat bulduğumuz anlam fantezinin doğasını yeterince yansıttığında doyurucudur veya başka bir deyişle kanıtlanmış yasa adına layıktır. Doğal süreçler hem yasaya uyar hem de yasayı kanıtlar. Uyuyanın rüya görmesi yasadır ama bu yasa rüyanın doğasıyla ilgili hiçbir şeyi kanıtlamaz; yasa yalnızca rüyanın koşuludur. Fantezinin fizyolojik kaynağının kanıtı da yalnızca varlığının koşuludur, doğasıyla ilgili yasa değildir. Psikolojik fenomen olarak fantezi yasası yalnızca psikoloji yasası olabilir.

Bu bizi fantezinin yan anlamına yani *hayal gücü faaliyeti*ne götürür. Hayal etme genellikle zihnin yeniden üretme veya yaratma faaliyetidir. Özel bir yeti değildir, çünkü ister *düşünme* (bkz.), *hissetme* (bkz.), *duyum* (bkz.) ister *sezgi* (bkz.)

olsun bütün temel psişik faaliyet biçimlerinde devreye girebilir. Bence bir hayal gücü faaliyeti olarak fantezi, imgeler ve içerikler haricinde bilinçte tezahür edemeyen psişik yaşamın, psişik enerjinin doğrudan basit bir ifadesidir, tıpkı fiziksel enerjinin kendisini duyu organlarını fiziksel yollarla uyaran belli bir fiziksel durumun dışında gösterememesi gibi. Zira enerjiye bakış açısından her fiziksel durumun dinamik bir sistem olması gibi aynı bakış açısından psişik içerik de kendisini bilinçte ortaya koyan dinamik bir sistemdir. Dolayısıyla fantazma anlamında fantezinin, bilinçte sadece imge biçiminde ortaya çıkan libidonun kesin toplamı olduğunu söyleyebiliriz. Fantazma *idée force*'tur.* Hayal gücü faaliyeti olarak fanteziyse psişik enerjinin akışıyla özdeştir.

Farklılaşma (*Differenzierung/ Differentiation*): Farkların gelişmesi, parçaların bütünden ayrılması demektir. Farklılaşma kavramını daha çok psikolojik *işlev*lerle (bkz.) ilgili olarak kullanıyorum. Bir işlev başka bir veya daha çok işlevle kaynaştıkça – düşünmeyle hissetme, hissetmeyle duyum- kendi başına çalışamaz, *arkaik* (bkz.) durumdadır, yani özel bir parça halinde bütünden ayrılmış, farklılaşmış değildir. Farklılaşmamış düşünmenin başka işlevlerden ayrı düşünme becerisi yoktur; duyumlar, hisler veya sezgilerle daima karışıktır, tıpkı farklılaşmamış hissetmenin duyumlar ve fantezilerle karışması gibi, örneğin nevrozda düşünme ve hissetmenin cinselleştirilmesi (Freud). Kural olarak, çiftdeğerlilik ve çifteğilimlilik de farklılaşmamış işlevin belirgin özelliğidir[1] yani her durum zorunlu olarak kendi olumsuzunu içerir ve sonuçta farklılaşmamış işlevi kullanmanın belirgin özelliğini oluşturan ket vurmalar ortaya çıkar. Başka bir özellik, işlevin farklı bileşenlerinin kaynaş-

---

* Bireyin veya toplumsal grubun davranışının, bu nedenle olayların seyrinin asıl etkeni olduğu düşünülen fikir -çn.

[1] Bleuler, "Die negative Suggestibilität", *Psychiatrisch-neurologische Wochenschrift*, ss. 249 vd.; *The Theory of Schizophrenic Negativism*; *Textbook of Psychiatry*, ss. 130, 382.

masıdır; bu durumda farklılaşmamış duyum farklı duyu alanlarının (renk-işitme) birlikteliğiyle, farklılaşmamış hissetme nefretle sevginin karıştırılmasıyla yozlaşır. İşlev büyük ölçüde veya tamamıyla bilinçdışı olması nedeniyle farklılaşmamıştır; hem parçaları birbiriyle kaynaşır hem de başka işlevlerle karışır. Farklılaşma bir işlevin diğer işlevlerden ve kendi parçalarının birbirinden ayrılmasına dayanır. Farklılaşma yoksa yönelme imkânsızdır, çünkü işlevin amaca yönelmesi bütün ilgisiz şeyleri elemeye bağlıdır. İlgisiz şeyle kaynaşma yönelmeyi engeller; sadece farklılaşmış işlevin yönelme *becerisi* vardır.

Fikir (*Idee/Idea*): Kimi zaman "fikir" kavramını *imge* (bkz.) dediğimle yakından bağlantılı bir psikolojik öğeyi belirtmek için kullanıyorum. İmge, köken bakımından *kişisel* veya *kişidışı* olabilir. Kişidışı ise *kolektif*tir (bkz.) ve mitolojik nitelikleriyle de ayırt edilir. O zaman buna *ilksel imge* diyorum. Öte yandan mitolojik karakteri yoksa yani görsel niteliklerden yoksunsa ve yalnızca kolektifse *fikir*den söz ediyorum. Dolayısıyla ilksel imgenin *anlam*nı ifade etmek için fikir terimini kullanıyorum, imgenin *somutluk*tan (bkz.) soyutlanmış bir anlamdır bu. Fikir *soyutlama* (bkz.) olduğu nispette, temel etkenlerden türetilmiş veya gelişmiş, bir düşünce ürünü gibi görünür. Wundt'un[1] ve başka birçoğunun anladığı anlam budur.

Ne var ki fikir *simgesel* (bkz. *Simge*) temsil edildiği ilksel imgenin ifade edilmiş anlamı olduğu nispette özü türetilip geliştirilmekle kalmaz psikolojik açıdan söz edersek genelde verili düşünce kombinasyonlarına imkân sağlayarak *a priori* mevcut olur. Dolayısıyla (ifade edilmesiyle değil) özü uyarınca fikir *a priori* mevcudiyete sahip olan bir psikolojik belirleyicidir. Platon bu anlamda fikri şeylerin prototipi diye görür, Kant ise "Aklın pratikte her tür kullanılışının arketipi [*Urbild*][2]", bu durumuyla deneyimlenebilirlik sınırlarını

[1] "Was soll uns Kant nicht sein?" *Philosophische Studien*, VII, s. 13.
[2] *Kritik der Reinen Vernunft*, s. 319.

aşan aşkın bir kavram, "nesnesi deneyimde bulunmayan bir akli kavram" diye tanımlar.[1] Kant şöyle der:

> Aklın aşkın kavramlarının *sadece birer fikir* olduğunu söylememiz gerekse de bunun fikirlerin gereksizliği ve boşluğu anlamına geldiği kesinlikle düşünülmemelidir. Fikirler hiçbir nesneyi belirleyemese bile, yine de idrak etmeyi gözlemlenemeyen bir temelde kapsamlı ve devamlı kullanma kanonu olarak anlamaya yarayabilir. İdrak nesne hakkında kendi kavramlarıyla edindiğinden daha çok bilgi edinmez ama bu bilgiyi edinmek için daha iyi ve daha kapsamlı rehberlik alır. Dahası – burada sözünü etmekten daha fazlası gerekmez- aklın kavramları belki doğa kavramlarından pratik kavramlara geçmeye imkân verir ve böylece ahlaki fikirleri destekleyebilir.[2]

Schopenhauer şöyle der:

> İrade şeyin bizzat kendisi olduğundan ve bu nedenle çeşitleri bulunmadığından, fikirden, İradenin nesneleştirilmesinin kesin ve iyi oluşturulmuş her evresini anlıyorum, bu anlamda evreler ebedi biçimleri veya prototipleri olarak bireysel şeylere bağlanır.[3]

Schopenhauer'e göre fikir görsel bir şeydir, zira onu tamamıyla benim ilksel imgeyi anladığım tarzda anlar. Yine de birey fikri fark etmez, fikir kendini sadece "her isteğin ve her bireyliğin dışında kalan" "saf biliş" olarak ortaya koyar.[4]

Hegel fikrin varlığını tamamıyla kabul eder ve sadece ona gerçek varlık atfeder. Fikir, "kavram, kavramın gerçekliği ve ikisinin birleşmesidir.[5]" "Ebedi oluş"tur.[6] Lasswitz, fikre "tecrübemizin hangi yönde gelişeceğini gösteren yasa" diye

---

[1] *Logik*, 1. Bölüm, par. 3.
[2] *Kritik der Reinen Vernunft*, s. 319 vd.
[3] *Welt als Wille und Vorstellung*, I, s. 168.
[4] *A.g.e.*, s. 302.
[5] *Einleitung in die Aesthetik*, I, 1, i.
[6] *Logik*, iii, 242 vd.

bakar. Fikir, "en kesin ve en üstün gerçeklik"tir.[1] Cohen'e göre fikir "kavramın kendini fark etmesi", varlığın "kurulum"udur.[2]

Fikrin ilkel doğasını belirlemek için kanıtlar yığmak istemiyorum. Fikrin temel, *a priori* bir etken diye anlaşılabildiğini göstermek için bu alıntılar yeterlidir. Bu niteliğini öncelinden - ilksel simgesel imgeden- alır. Soyut ve türetilmiş ikinci doğası akli ayrıntılandırmanın sonucudur, ilksel imgenin akli kullanıma elverişliliği buna bağlıdır. İlksel imge kendini her zaman her yerde tekrar eden kadim bir psikolojik etkendir, fikir için de aynısı söylenebilir, gerçi fikir akli doğası nedeniyle yerel koşullara ve zamanın ruhuna uyum sağlayarak akli ayrıntılandırma ve ifadelendirmeyle daha çok değişime uğrar. Fikir ilksel imgeden türediği için bazı filozoflar ona aşkın bir nitelik yükler; anladığım kadarıyla fikrin böyle bir niteliği yoktur, çok eski zamanlardan beri her yerde insan zihninin entegral bileşeni olarak, zamandan bağımsız bir niteliğin yapıştığı ilksel imgede vardır bu daha çok. Özerk karakteri de ilksel imgeden türer ki bu asla "yaratılamaz" ama her zaman vardır, algıda o kadar kendiliğinden ortaya çıkar ki kendini fark ettirmek, zihne kendini etkin bir belirleyici olarak hissettirmek için çabalar gibidir. Yine de genel görüş bu değildir, ve bu muhtemelen bir *tutum* (bkz.) meselesidir.

Fikir hem düşünmeyi belirleyen hem de pratik fikir olarak hissetmeyi koşullandıran bir psikolojik etkendir. Genel bir kural olarak fikir terimini, düşünen tipte düşünmenin veya hisseden tipte hissin belirlenmesinden söz ederken kullanıyorum. Buna karşılık farklılaşmamış işlevde ilksel imgenin *a priori* belirlemesinden söz etmek terminoloji açısından doğru olurdu. Fikri kimi zaman ayrım gözetmeden ilksel imgeyle birlikte kullanmamın sorumlusu, hem birincil hem de türetilmiş bir şey olan fikrin ikili doğasıdır. Fikir içe-dönük tutum için itici güç, dışa-dönük için bir üründür.

---

[1] *Wirklichkeiten: Beiträge zur Weltverständnis,* ss. 152, 154.
[2] *Logik der reinen Erkenntnis,* ss. 14, 18.

"Gizemli Katılış" ("*Participation Mystique*"): Lévy-Bruhl'un türettiği bir terimdir.[1] Nesnelerle özel bir psikolojik bağlantıyı belirtir ve öznenin kendisini nesneden açıkça ayırt edememesine, kısmi *özdeşlik* (bkz.) anlamına gelen doğrudan ilişkiyle ona bağlanmasına dayanır. Bu özdeşlik özneyle nesnenin *a priori* birliğinden kaynaklanır. Gizemli katılış bu ilkel durumun kalıntısıdır. Özne-nesne ilişkisinin hepsinde geçerli değildir, bu özel bağın meydana geldiği bazı vakalarda geçerlidir yalnızca. En iyi ilkellerde gözlemlenen bir fenomendir, gerçi aynı sıklık ve yoğunlukta olmasa da uygar insanlarda da sık rastlanır. Uygar insanlarda genellikle kişiler arasında, ender olarak da kişiyle nesne arasında meydana gelir. İlki bir ilişki aktarımıdır, (kural olarak) nesnenin öznenin üzerinde bir tür büyü – mutlak-etkisi vardır. İkincisinde nesnenin benzer bir etkisi veya nesneyle ya da nesne fikriyle bir tür *özdeşleşme* (bkz.) vardır.

Güç-Kompleksi (*Machtkomplex/ Power-Complex*): Diğer bütün etkileri *Ben*in (bkz.) hükmü altına sokmak isteyen bütün fikirler kompleksini veya çabaları belirtmek için ara sıra bu terimi kullanıyorum, bu etkilerin kaynağının insanlarda ve nesnel koşullarda veya öznenin kendi itmelerinde, düşüncelerinde ve hislerinde olması önemli değildir.

Heyecan (*Emotion/ Emotion*): bkz. Tesir (*Affekt/ Affect*)

His (veya Hisler) (*Gefühl/ Feeling*): His, hissetme işlevinin *empati* (bkz.) yoluyla ayırt edilen özgül içeriği veya malzemesidir.

Hissetme (*Fühlen/ Feeling*): Hissetmeyi dört temel psikolojik *işlev*in (bkz.) arasında sayıyorum. Hissetmeyi "temsiliyetler"e veya duyuma bağlı ikincil fenomen sayan psikoloji okulunu destekleyemiyorum ama Höffding,

[1] Lévy-Bruhl, *Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures.*

Wundt, Lehmann, Külpe, Baldwin ve diğerleriyle beraber hissetmeye *sui generis* bağımsız bir işlev diye bakıyorum.[1]

Hissetme öncelikle *Ben*le (bkz.) belli bir içerik arasında meydana gelen bir süreçtir, dahası bu süreç içeriği kabul veya reddederek ("hoşlanma" veya "hoşlanmama") ona belirli bir *değer* verir. Süreç bilincin anlık içeriklerine veya anlık duyumlarına bakmaksızın adeta "ruh hali" şeklinde soyutlanmış gibi de ortaya çıkabilir. Ruh halinin bilincin önceki içerikleriyle nedensel ilişkisi olabilir, gerçi böyle olması gerekmez, çünkü psikopatolojide bol bol kanıtlandığı gibi bilinçdışı içeriklerden de aynı ölçüde kaynaklanabilir. Fakat ister genel ister sadece kısmi hissetme olsun ruh hali bile bir değer ima eder; bireyin bilincinin içeriğinde belirli bir değer değildir bu, bütün bilinç durumunun o anda yine kabul veya reddetme meselesine özel atıfta bulunarak yaptığı değerlendirmedir.

Dolayısıyla hissetme tamamıyla *öznel* bir süreçtir, her duyumla ittifak yapmasına rağmen dış uyaranlardan her yönden bağımsız olabilir.[2] "Aldırmazlık" duyumunda bile bir "his-tonu" yani aldırmazlığı hissetme vardır, bu da yine bir değerlendirme ifade eder. Bu nedenle hissetme bir tür *yargı*dır, kavramsal ilişkiler kurmak değil, kabul veya reddetmek için öznel ölçütler öne sürmek amacı gütmesiyle idrak yargısından ayrılır. Hissederek değerlendirme ne tür olursa olsun bilincin *bütün* içeriğine ulaşır. Hissetmenin yoğunluğu arttığında *tesir*e (bkz.) yani fark edilebilir sinirsel uyaranın iletilerinin eşlik ettiği his-durumuna dönüşür. Sıradan düşünme sürecinden ne daha az ne de daha çok algılanabilen sinirsel uyaran iletisini meydana getirmemesiyle hissetme tesirden ayrılır.

---

[1] Hissetme teorisinin ve kavramının tarihini kıyaslamak için bkz. Wundt, *Grundzüge der physiologischen Psychologie*, s. 35 vd. Nahlowsky, *Das Gefühlsleben in seinen wesentlichen Erscheinungen*; Ribot, *Psychologie der Gefühle*, Lehmann, *Die Hauptgesetze des menschlichen Gefühlslebens*. Villa, *Einleitung in diePsychologie der Gegenwart*, ss. 182 vd.

[2] Hissetmeyle duyum arasındaki fark için bkz. Wundt, *Grundzüge der physiologischen Psychologie*, I. s. 350 vd.

Sıradan "basit" hissetme *somut*tur (bkz. *somutluk*) yani başka işlev öğeleriyle, özellikle de duyumla karışıktır. Bu durumda buna *tesir eden* veya *his-duyum* diyebiliriz, bununla hissetme ve duyum öğelerinin neredeyse birbirinden ayrılamayan karışımını kastediyorum. Hissetmenin hâlâ farklılaşmamış bir işlev olduğu her yerde, en çok da düşünmesi farklılaşmamış olan nevrotiğin psişesinde bu belirgin özellik taşıyan kaynaşma fark edilir. Hissetme başlı başına bağımsız bir işlevse de başka bir işleve kolayca bağlı duruma gelebilir - örneğin düşünmeye; o zaman düşünmeyle birliktedir, ancak düşünme sürecine uyum sağlarsa bastırılmaz.

Soyut hissetmeyi sıradan somut hissetmeden ayırmak önemlidir. Soyut kavramının (bkz. *Düşünme*) anladığı şeylerin arasındaki farkları yok etmesi gibi soyut hissetme de değerlendirdiği bireysel içeriklerin farklarının üstesinden gelir, farklı bireysel değerleri yakalayıp yok eden bir "ruh hali" yani his-durumu oluşturur. Düşünmenin bilincin içeriklerini kavramlar başlığı altında düzenlemesi gibi, hissetme de bunları değerine göre düzenler. His ne kadar somutsa bunlara verdiği değer o kadar öznel ve kişiseldir; ama ne kadar soyutsa verdiği değer o kadar evrensel ve nesnel olacaktır. Tıpkı tamamıyla soyut bir kavramın şeylerin tekilliği ve ayrıklığıyla değil artık evrenselliği ve farklılaşmamışlığıyla çakışması gibi tamamıyla soyut his de belli içerikle ve içeriğin his-değeriyle değil, bütün içeriklerinin farklılaşmamış toplamıyla çakışır. Düşünme gibi hissetme de *akli* (bkz.) işlevdir, çünkü kavramların genelde aklın yasalarına göre oluşturulması gibi değerler de genelde aklın yasalarına göre biçilir.

Yukarıdaki tanımlar haliyle hissin özünü vermez - sadece dıştan tanımlar. İdrak, hissetmenin gerçek doğasını kavramsal terimlerle ifade edemez, çünkü düşünme hissetmeyle kıyaslanamayan bir kategoriye girer; aslında hiçbir temel psikolojik işlevi başka bir işlev tamamıyla ifade edemez. Bu nedenle, idrakteki tanımın hissetmenin özgül niteliğini yeterince yeniden oluşturması imkânsızdır. Hisleri sadece sınıflandırmak doğalarının anlaşılmasına hiçbir şey katmaz, çünkü en bire bir sınıflandırmada bile zeka hissin özgül

doğasını kavramadan yalnızca anlayabildiği içeriğini belirtebilecektir. Hislerin birçok sınıfa ayrılabilmesi kadar idrak yönünden anlaşılabilen içerik sınıfları bulunabilir ama hissetme *per se* asla tüketilecek biçimde sınıflandırılamaz, çünkü zekaya ulaşabilen her muhtemel içerik sınıfının dışında idrakteki sınıflandırmaya direnç gösteren hisler de vardır. Sınıflandırma idrakteki bir görüştür ve bu nedenle hissin doğasıyla bağdaşmaz. Dolayısıyla kavramın sınırlarını belirtmekle yetinmeliyiz.

Hisle değerlendirmenin doğası, *değerin tamalgısı* olarak idrakteki *tamalgı*yla (bkz.) kıyaslanabilir. *Etken* ve *edilgen* tamalgıyı hissetmeyle ayırt edebiliriz. Edilgen hissetmeye belli bir içerik çekici gelebilir veya heyecan verebilir, bu da öznenin hislerinin katılımını dayatır. Etken hissetme değerin özneden aktarılmasıdır; içeriği zekaya göre değil hissetmeye göre kasıtlı değerlendirmedir bu. Bu nedenle etken hissetme *yönlendirilmiş* bir işlevdir, *irade*nin (bkz.) edimidir, örneğin sevilmeye karşılık sevme. Sevilme *yönlendirilmemiş* edilgen bir histir, şu ifadelerde bu görülür: biri etken, öbürü edilgen durumdadır. *Yönlendirilmemiş* his *his-sezgisi*dir. Açıkça söylersek, bu durumda yönlendirilmiş etken hisse *akli* denmelidir, buna karşılık, edilgen his katılmadan, hatta karşı çıkarak öznenin maksatlarını değerlendirdiği nispette *akıldışı*dır (bkz.). Öznenin tutumunu bütünüyle hissetme işlevi yönlendirdiğinde *hisseden tip*ten söz ederiz (bkz. *Tip*).

İçe-Dönme (*Introversion/Introversion*): Öznenin nesneyle olumsuz ilişkisi anlamında *libido*nun (bkz.) içeriye dönmesi demektir. İlgi nesneye yönelmez, nesneden uzaklaşıp özneye gider. İçe-dönük tutuma sahip herkes öznenin motive eden birincil etken olduğunu, nesnenin öneminin ikinci sırada geldiğini gösterecek şekilde düşünür, hisseder ve davranır. İçe-dönmenin belirli özelliğini *sezgi* (bkz.) veya *duyum* (bkz.) oluşturabildiği gibi bu idrake dayalı veya heyecana dayalı da olabilir. Özne kendini nesneye isteyerek kapadığında içe-dönme *etkin*, nesneden geriye akan libidoyu nesneye kazandıramadığında *edilgen*dir. İçe-dönme alışkanlık haline gelirse *içe-dönük tip*ten (bkz. *Tip*) söz ederiz.

İçe-Yansıtma (*Introjektion/Introjection*): *Yansıtma*ya (bkz.) tekabül etsin diye bu terimi Avenarius ortaya attı.[1] Avenarius'un kastettiği öznel içeriğin nesneye aktarılmasını yansıtma kavramı da iyi ifade eder, dolayısıyla bu süreç için yansıtma terimini korumak daha iyidir. Ferenczi içe-yansıtmayı yansıtmanın karşıtı, yani nesnenin öznel ilgi dünyasına alınması diye tanımlamıştır, yansıtmaysa öznel içeriklerin nesneye akıtmadır.[2] "Bir paranoyak, rahatsız edici duruma gelmiş heyecanlarını Beninden dışlarken, bir nevrotik dış dünyanın Beninin yutabildiğince büyük bölümünü alıp bilinçdışı fantezilerin nesnesi haline getirir." İlk mekanizma yansıtma, ikincisi içe-yansıtmadır. İçe-yansıtma bir tür "seyreltme süreci", "ilgi çemberini genişletme"dir. Ferenczi'ye göre normal bir süreçtir.

Psikolojik açıdan söylersek içe-yansıtma *özümseme* (bkz.), yansıtmaysa *ayrışma* sürecidir. İçe-yansıtma öznenin nesneyi özümsemesi, yansıtmaysa öznel içeriğin nesneye akıtılmasıyla nesnenin özneden ayrışması demektir (bkz. *Yansıtma, aktif*). İçe-yansıtma bir *dışa-dönme* (bkz.) sürecidir, çünkü nesneyi özümseme ona *empati* (bkz.) duymayı ve nesneye *libido* (bkz.) yatırımı yapmayı gerektirir. *Etken* ve *edilgen* içe-yansıtma ayırt edilebilir: Nevroz tedavisinde aktarılan fenomenler ve genelde nesnenin özneye dayatmacı bir baskı yaptığı bütün vakalar birinci kategoriye, uyum sağlama süreci olarak empatiyse ikinci kategoriye girer.

İçgüdü (*Trieb/Instinct*): İçgüdüden söz ettiğimde, genellikle bu kelimeden ne anlaşılıyorsa onu yani bazı faaliyetlere yönelik *itme*yi kastediyorum. İtme, içgüdü mekanizmasını psişik bakımdan tetikleyen iç veya dış uyaranlardan veya psişik nedensel dünyanın dışında bulunan organik kaynaklardan gelebilir. İradi nedenlerden değil, dinamik itmeden kaynaklanan her psişik fenomen *içgüdüsel*dir, bu itmenin doğrudan ruh-dışı organik kaynaklardan mı yoksa

---

[1] *Der menschliche Weltbegriff*, s. 25 vd.

[2] "Introjection and Transference", *First Contributions to Psychoanalysis*, s. 47 vd.

iradenin kasten serbest bıraktığı enerjiden mi geldiğine bakılmaz - ikincisinde nihai sonucun iradenin kastettiği etkiyi aşma niteliği vardır. Bence, enerjilerini bilincin denetlemediği bütün bu psişik süreçler içgüdüseldir.[1] Dolayısıyla *tesir*ler (bkz.) de *hissetme* (bkz.) süreçleri kadar içgüdüsel süreçlerdir. Sıradan koşullarda *irade*nin (bkz.) işlevleri, dolayısıyla tamamıyla bilincin denetiminde olan psişik süreçler anormal koşullarda bilinçdışı enerji sağlandığında içgüdüsel süreçler haline gelir. Uyumsuz içeriklerin bastırılmasıyla bilinç dünyası her kısıtlandığında veya yorgunluk, zehirlenme ve genelde beyin sağlığının bozulması sonucunda *abaissement du niveau mentale* [zihin seviyesinin alçaltılması] (Janet) ortaya çıktığında – kısacası his-tonu çok güçlü süreçler artık veya henüz bilincin denetiminde bulunmadığında- bu fenomen meydana gelir. Bir zamanlar bilinçli olan ama zamanla *otomatikleşen* süreçleri içgüdüselden çok otomatik süreçler sayarım. Normalde bunlar içgüdüler gibi davranmaz, çünkü normal koşullarda itme olarak ortaya çıkmaz. Sadece onlara yabancı gelen bir enerji sağlandığında böyle ortaya çıkarlar.

İdrak (*Intellekt/Intellect*): *Yönlendirilmiş düşünme*ye (bkz. *Düşünme*) idrak diyorum.

İmge (*Bild/Image*): "İmge"den söz ettiğimde dış nesnenin psişik yansımasını kastetmiyorum, poetik kullanımdan türetilmiş, dış nesne algısıyla ilişkisi ancak dolaylı olan bir kavramı yani bir hayali figürü veya *fantezi-imgesi*ni kastediyorum. Bu imge bilinçdışının fantezi faaliyetine çok bağlıdır ve böyle bir faaliyetin ürünü olarak bilinçte az çok ansızın ortaya çıkar, biraz görü veya sanrı tarzındadır ama klinik tabloda bulunan sağlıksız özellikler yoktur. İmge, bir fantezi fikrinin psikolojik karakterine sahiptir ve sanrının yarı gerçek karakteri onda asla yoktur yani gerçekliğin yerini asla almaz ve "iç" imge olması onu duyusal gerçeklikten ayrılır. Kural olarak istisnai durumlarda dışlaştırılmış bi-

[1] Jung, *Instinct and the Unconscious.*

çimde tezahür edebilmesine rağmen mekâna yansıtma değildir. Aslında patolojik olmadığında bu tarz tezahüre *arkaik* (bkz.) denmelidir, gerçi patoloji onun arkaik özelliğini yok etmez. Yine de ilkel düzeyde iç imge patolojik fenomen haline gelmeden görsel veya işitsel sanrı olarak kolayca mekâna yansıtılabilir.

Kural olarak imge hiçbir gerçeklik değeri içermese de psişik yaşam için aslında bu onun değerini artırır, çünkü "dış" gerçekliğin öneminden çok daha ağır basan iç "gerçekliği" temsil eden daha büyük bir *psikolojik* değeri vardır. Bu durumda bireyin *yönelimi* (bkz.) iç taleplere uyum sağlamak kadar gerçekliğe uyum sağlamakla ilgilenmez.

İç imge çok farklı kaynaklardan gelen çok farklı malzemenin oluşturduğu karmaşık bir yapıdır. Yine de yığıntı değildir, kendi anlamı bulunan homojen bir üründür. İmge *psişik durumun bütün halinde yoğunlaşmış ifadesi*dir, sadece veya ağırlıklı olarak saf ve basit bilinçdışı içeriklerin ifadesi değildir. Bilinçdışının içeriğini kuşkusuz ifade eder ama hepsini değil, sadece bir anda kümeleşenleri ifade eder. Bu kümeleşme bir yandan bilinçdışının özgül faaliyetinin diğer yandan anlık bilinç durumunun ürünüdür, eşikaltı uygun malzemeyi uyararak her zaman faaliyete geçir, aynı zamanda uygun olmayana da ket vurur. Bu nedenle imge anın bilinç durumu kadar bilinçdışı durumunun da ifadesidir. Dolayısıyla anlamı sadece bilinçten veya bilinçdışından hareketle değil bunların karşılıklı ilişkisinden hareketle yorumlanır.

Arkaik (bkz.) özellik taşıdığında imgeye *ilksel* diyorum. İmge bilinen mitolojik motiflerle çarpıcı bir uyum gösterdiğinde arkaik özelliğinden söz ediyorum. Bu durumda öncelikle *kolektif bilinçdışı*ndan (bkz.) türemiş malzemeyi ifade eder, aynı zamanda anlık bilinç durumunu etkileyen etkenlerin kişiselden çok *kolektif* (bkz.) olduğunu gösterir. *Kişisel* imgenin ne arkaik özelliği ne de kolektif anlamı vardır, *kişisel bilinçdışı*nın (bkz.) içeriklerini ve kişisel koşullanmış bilinç durumunu ifade eder.

Başka yerde *arketip*[1] de denen ilksel imge her zaman kolektiftir, yani en azından her millette veya her çağda ortaktır. En önemli mitolojik motifler her zaman ve her ırkta büyük ihtimalle ortaktır; akıl hastası safkan zencilerin rüyalarında ve fantezilerinde Yunan mitolojisinin bir dizi motifini kanıtlayabildim.

Nedensel, bilimsel bakış açısından ilksel imge anımsatıcı bir tortu, bir iz yani *engram*'dır (Semon), benzer türde sayısız sürecin yoğunlaşmasıyla meydana gelmiştir. Bu bakımdan ilksel imge durmadan tekrarlanan psişik deneyimlerin çökeltisi, dolayısıyla tipik temel biçimidir. Mitolojik motif olarak bazı psişik deneyimleri yeniden uyandıran veya uygun bir şekilde ifade eden daima etkili ve sürekli tekrarlayan ifadedir. Bu bakış açısına göre fiziksel ve anatomik yatkınlığın psişik ifadesidir. Belli bir anatomik yapının canlı maddeyi etkileyen çevre koşullarının ürünü olduğu görüşüne göre, sürekli evrensel biçimde paylaşılan ilksel imge dışarıdan gelen, dolayısıyla doğa yasası işlevi görmesi gereken aynı şekilde sürekli evrensel etkilerin ürünü olacaktır. Örneğin güneşle ilgili mitlerin güneşin her gün doğup batmasıyla veya aynı şekilde belirgin olan mevsim değişiklikleriyle ilişkilendirilmesi gibi, mitler bu yolla doğayla ilişkilendirilebilir ve aslında birçok mitoloji yazarı bunu yapmıştır, hâlâ da yapmaktadır. Fakat güneşin ve belirgin hareketlerinin neden mitlerin içeriği olarak doğrudan apaçık görünmediği sorusunu yanıtsız bırakır bu. Güneşin, ayın veya meteoroloji süreçlerinin en azından alegorik tezahürü psişeyle bağımsız bir işbirliğine işaret eder, bu durumda da çevre koşullarının ürünü veya stereotipi olamaz. Zira duyu algısının dışında bir bakış açısını benimseme kapasitesini nereden edinebilir? Hatta duyuların kanıtının desteğinden başka bir performansı nasıl gösterebilir? Böyle konular göz önüne alındığında Semon'ın doğalcı ve nedenselci enagram teorisi artık yetmez. Beynin doğuştan gelen yapısının kendine özgü doğasını sadece çevre koşullarının etkisine değil, aynı zamanda canlı maddenin kendine özgü özerk niteliğine

[1] Jung, *Instinct and the Unconscious.*

yani yaşamın doğasında bulunan bir yasaya borçlu olduğunu varsaymak zorunda kalırız. Dolayısıyla organizmanın doğuştan gelen yapısı bir yandan dış koşulların ürünüdür, öte yandan canlı maddenin iç yapısı onu belirler. Bu nedenle ilksel imge süreklilik gösteren ve her zaman işleyen bazı belirgin doğal süreçler kadar psişik yaşamın ve genelde yaşamın belirleyici bazı iç etkenleriyle de ilişkilidir. Organizma ışığın karşısına yeni bir yapı olan gözle çıkar ve psişe doğal sürecin karşısına simgesel bir imgeyle çıkar, bu imge doğal süreci gözün ışığı görmesi gibi yakalar. Göz canlı maddenin kendiliğinden oluşan, kendine özgü yaratma faaliyetine tanıklık ettiği gibi ilksel imge de psişenin benzersiz ve koşullanmamış yaratma gücünü ifade eder.

Dolayısıyla ilksel imge yaşam sürecinin yoğunlaşmasıdır. İlkin düzensiz veya bağlantısız gibi görünen iç algıları da duyusallığı da koordine ederek tutarlı bir anlam verir ve bu yolla psişik enerjiyi hiç kavranamayacak algıya esir olmaktan kurtarır. Aynı zamanda uyaranların algılanmasıyla açığa çıkan enerjilerle kesin anlam arasında bağlantı kurar, bu anlama uygun yollarda eyleme rehberlik eder. Zihne yeniden doğanın yolunu gösterip saf içgüdüyü zihinsel formlara yönelterek ulaşılamayan, göllenerek birikmiş enerjiyi açığa çıkarır.

İlksel imge *fikr*in (bkz.) ve matrisinin öncüsüdür. Akıl ilksel imgeyi kendisi için özel ve gerekli olan *somut*tan (bkz. *somutluk*) koparark kavram haline getirir –yani fikir deneyimin verisi değil aslında her deneyimin altında yatan ilke olmasıyla diğer bütün kavramlardan farklıdır. Fikir beynin özgül yapısının ifadesi olarak her deneyime kesin bir form verme niteliğini ilksel imgeden alır.

İlksel imgenin psikolojik yararının derecesini bireyin *tutum*u (bkz.) belirler. Tutum içe-dönükse iç nesnenin yani düşüncenin öneminin artması *libido*nun (bkz.) dış nesneden çekilmesinin doğal sonucudur. İlksel imgenin bilinçdışı çizdiği hatlar boyunca düşüncenin özellikle yoğun gelişmesine neden olur bu. Böylece ilksel imge yüzeye dolaylı ulaşır. Düşüncenin daha çok gelişmesi fikrin önünü açar, fikir ilksel imgenin idrake dayalı ifadesinden ibarettir. Fikri sa-

dece muadil işlevin gelişmesi daha da ileri götürebilir - yani fikir idrak tarafından bir kez kavrandı mı, yaşamda etkisini göstermeye çalışır. Bu durumda düşünmeden daha az farklılaşmış ve daha somut olan *hissetme*den (bkz.) yararlanır. His saf değildir ve farklılaşmadığı için bilinçdışıyla her zaman kaynaşmıştır. Bu nedenle birey saf olmayan hissiyle fikri kaynaştıramaz. Bu noktada ilksel imge görünün iç alanında *simge* biçiminde ortaya çıkar ve doğası nedeniyle farklılaşmamış, somutlaşmış hissi kapsar ama doğasında var olan anlam nedeniyle de aslında matrisini oluşturan fikri kapsar, ikisini kaynaştırır. Böylece ilksel imge aracılık görevi yapar, çeşitli dinlerde her zaman sahip olduğu kurtarıcı gücünü bir kez daha edinir. Bu nedenle Schopenhauer'in fikir konusunda söylediğini ilksel imgeye uygulamayı tercih ediyorum, çünkü daha önce açıkladığım gibi fikir kesinlikle *a priori* değildir, ona ikincil ve türetilmiş diye de bakılmalıdır (bkz. *Fikir*).

Schopenhauer'den alınan aşağıdaki paragrafta okurdan "fikir" sözcüğünün yerine "ilksel imge"yi koymasını isteyeceğim, benim ne kastettiğimi o zaman anlayabilecektir.[1]

Bireyin kendisi [fikri] hiç algılamaz ama her isteği ve bireyliği geride bırakıp saf biliş öznesine yükselen kişi bilir sadece. Bu nedenle ancak dâhiler veya dâhinin eserlerinden esinlenerek saf biliş gücünü dâhiliğe yakın bir kıvama getirmeyi başarmış kişi buna ulaşır. Dolayısıyla fikir tamamıyla iletilemez, ancak koşullu iletilebilir, çünkü sanat eserinde ifade edilip üretilmiş fikir her insana ancak kendi idrak değeri çerçevesinde hitap eder.

Fikir birliktir, sezgisel anlayışımızın zamansallığı ve mekânsallığı nedeniyle çeşitlilik gösterir.

Kavram boş bir kap gibidir, içine koyulan şeyler yan yana durur ama içine koyulanlardan daha fazlası ondan alınamaz. Öte yandan anlayan kişide fikir aynı adlı kavramla ilişkili yeni nosyonlar geliştirir: İçine koyulmayan bir şeyi sürekli meydana getiren üretme gücüne sahip, yaşayan, kendini geliştiren organizma gibidir.

---

[1] Schopenhauer, *Welt als Wille und Vorstellung*, I, s. 25 vd.

Schopenhauer "fikrin" veya benim tanımıma göre ilksel imgenin kavramla veya sıradan anlamda "fikir"le aynı yolla üretilemediğinin farkındadır (Kant "fikri" "nosyonlardan oluşan" kavram diye tanımlar[1]). Burada fikre, akli kaidenin dışında, daha çok Schopenhauer'in "dahiliğe yakın kıvam"ına benzeyen, basitçe his-durumu anlamına gelen bir öğe yapışır. Fikirden ilksel imgeye ulaşılabilir, çünkü fikre giden yol doruktan geçerek muadil işleve yani hisse gider.

Fikrin netleşmesi ilksel imgeye büyük avantaj sağlar ve onun yaşama gücüdür. İlksel imge "yaratma gücü verilmiş" kendi kendine çalışan bir organizmadır. Psişik enerjinin kalıtsal örgütlenmesidir, hem enerji sürecini ifade eden hem de işleyişini kolaylaştıran kökleşmiş bir sistemdir. Enerji sürecinin en eski zamanlardan beri nasıl değişmeyen bir seyir izlediğini, aynı zamanda yaşam gelecekte devam edebilsin diye durumların psişik kavranmasıyla veya anlaşılmasıyla, ilksel imgenin sürekli tekrarlanmasına imkân sağladığını gösterir bu. Dolayısıyla anlık durumun aynı ölçüde maksatlı ve anlamlı kavrandığını varsayan maksatlı bir eylem tarzı olan *içgüdü*nün (bkz.) gereken muadilidir. Daha önceden var olan ilksel imge bu anlamayı sağlama alır. Pratik bir formül sunar ki bu olmaksızın yeni durumu anlamak imkânsızdır.

İndirgeyici (*Reduktiv/Reductive*): "Geriye götürme" demektir. Bu terimi bilinçdışı ürüne *simge* (bkz.) değil, altta yatan sürecin *göstergebilim* açısından bir tür *belirtisi* veya semptomu diye bakan bir psikolojik yorum yöntemini belirtmek için kullanıyorum. Bu durumda, indirgeme yöntemi bilinçdışı ürünün izlerini öğelerine kadar sürer, bu izlerin gerçekten meydana gelen olayları hatırlatması veya temel psişik ürünler olması önemli değildir. Dolayısıyla, indirgeme yöntemi *inşacı* (bkz.) yöntemden farklı olarak geriye yöneliktir, inşacı yöntem ister saf tarihsel anlamda ister izi sürülen kompleksin figüratif anlamında olsun etkenleri daha genel ve daha temel bir şeye ayrıştırır. Hem Freud'un

[1] Kant, *Kritik der Reinen Vernunft*, s. 314.

hem de Adler'in yorumlama yöntemleri indirgemecidir, çünkü iki yöntemde de arzulama veya çabalama süreçlerine indirgeme vardır ki sonuçta bu süreçlerin doğası çocuksu veya fizyolojiktir. Dolayısıyla bilinçdışı ürün, "simge" teriminin uygun düşmediği yapay bir ifade karakterine ister istemez bürünür. İndirgemenin bilinçdışı ürünün gerçek anlamını parçalayan bir etkisi vardır, çünkü bilinçdışı ürün ya tarihsel öncellerine kadar izi sürülüp elenir ya da ortaya çıktığı aynı temel süreçlerle bir kez daha birleştirilir.

İnşacı (*Konstruktiv/Constructive*): Bu kavramı ben *sentetik*le aynı anlamda, aslında neredeyse onu açıklamak için kullanıyorum. İnşa etmek "oluşturmak" demektir. *İndirgeyici*nin (bkz.) karşıtı bir yöntemi anlatırken, "inşacı"yı ve "sentetik"i kullanıyorum.[1] İnşacı yöntem bilinçdışının ürünlerini (rüyalar, fanteziler vb.; bkz. *Fantezi*) ayrıntılandırmakla ilgilidir. Bilinçdışı ürünü psikolojik gelişim fazının gelişini bekleyen simgesel (bkz. *Simge*) bir ifade diye alır.[2] Aslında Maeder *bilinçdışı*nın (bkz.) gelecekteki gelişmeleri oyun gibi sezen *ileriye yönelik işlev*inden söz eder.[3] Adler de bilinçdışının sezme işlevini kabul eder.[4] Bilinçdışı ürüne bitmiş, nihai ürün diye bakılamadığı kuşkusuzdur; zira bu onu amaca yönelik anlamından yoksun bırakmak olurdu. Freud bile, rüyaya "uykunun bekçisi" diye ereksel bir rol verir[5], gerçi Freud için onun ileriye yönelik işlevi aslında "arzu etme"yle sınırlıdır. Bilinçdışı eğilimlerin başka psikolojik veya fizyolojik işlevlerle benzerliğini kabul edersek bu eğilimlerin amaca yönelik özelliğine *a priori* itiraz edilemez. Bu nedenle bilinçdışı ürünü hedefe veya amaca yönelik ama maksadını simgesel dilde belirten bir ifade diye anlarız.[6]

---

[1] Jung, *Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme*, par. 121 vd.

[2] Bunun ayrıntılı bir örneği için Jung, "On the Psychology and Pathology of So-called Occult Phenomena", özellikle par. 136

[3] Maeder, *Über das Traumproblem.*

[4] *Über den nervösen Charakter.*

[5] Freud, *The Interpretation of Dreams*, s. 233.

[6] Silberer (*Probleme der Mystik und ihrer Symbolik*, s. 149 vd.) anagojik

Bu anlayış uyarınca inşacı yorum yöntemi bilinçdışı ürünün birincil kaynaklarıyla, hammaddesiyle, deyim yerindeyse simgeselliğini genel ve anlaşılabilir bir ifadeye oturtmak kadar ilgilenmez.[1] Öznenin "serbest çağrışımları" kaynağı değil, amacı yönünden göz önüne alınır. Gelecekteki eylem veya eylemsizlik açısından bunlara bakılır; aynı zamanda bunların bilinç durumuyla ilişkisi dikkatle göz önüne alınır, zira *telafi* (bkz.) teorisine göre bilinçdışının faaliyetinin bilinç durumunu aslında tamamlayan bir anlamı vardır. Bu *yönelim* (bkz.) meselesi beklendiğinden, nesneyle gerçek ilişki, nesnenin geçmişteki gerçek ilişkileriyle ilgilenen indirgeme prosedüründeki kadar önemli yer tutmaz. Daha çok öznel bir *tutum*dur (bkz.) bu, nesne öznenin eğilimlerine işaret eden yön tabelasından ibarettir. Dolayısıyla inşacı yöntemin hedefi bilinçdışı üründen öznenin gelecekteki tutumuyla ilişkili bir anlam çıkarmaktır. Kural olarak bilinçdışı yalnızca simgesel ifadeler yaratabildiğinden inşacı yöntem bilinçli yönelimin nasıl düzeltilebileceğini ve öznenin bilinçdışına nasıl uyumlu davranabileceğini göstersin diye simgesel ifade edilmiş anlamı çıkarmanın yollarını arar.

Dolayısıyla hiçbir psikolojik yorum yönteminin sadece analizi yapılan kişinin ortaya koyduğu çağrışım malzemesine güvenmemesi gibi, inşacı yöntem de kıyaslama yoluyla malzemeden yararlanır. İndirgemeci yorumun biyoloji, fizyoloji, edebiyat, folklor ve başka kaynaklardan elde edilen benzerlerden yararlanması gibi, idrak problemini inşacı bakımdan ele almak da felsefedeki benzerlerinden yararlanır, sezgisel problemin ele alınmasındaysa mitoloji ve din tarihinden elde edilen benzerlerine güvenilir daha çok.

İnşacı yöntem ister istemez *bireyci*dir, çünkü geleceğin kolektif tutumu ancak birey aracılığıyla gelişir. İndirgeme yöntemiyse tam tersine *kolektif*tir (bkz.), çünkü bireyden temel kolektif tutumlara veya olgulara gider. Özne inşacı yöntemi kendi malzemesine doğrudan uygulayabilir, bu durumda bu, bilinçdışı ürünün genel anlamına açıklık getirmek için

---

anlam ifadesinde maksadını benzer bir anlamda ifade eder.

[1] Jung, *The Psychology of Unconscious Processes*.

kullanılan *sezgisel* yöntemdir. Bu açıklık getirme (etken *tamalg*dan (bkz.) farklı olarak) başka malzemenin çağrışıma katkısının sonucudur, simgesel ürünü (örneğin rüya) o kadar güçlendirir ki eninde sonunda bilinçli kavrayış için yeterli aydınlığa ulaşır. Daha çok genel çağrışımla iç içe geçer, bunun sonucunda özümsenir.

İrade (*Wille/Will*): İradeye bilincin emrine amade psişik enerji miktarı diye bakıyorum. Dolayısıyla irade göstermek bilincin motivasyonunun ortaya çıkardığı enerji sürecidir. Bu nedenle bilinçdışı motivasyonunun koşullandırdığı psişik süreci irade kavramına katmıyorum. İrade varoluşunu kültüre ve ahlak eğitimine borçlu bir psikolojik fenomendir ama ilkel zihniyette büyük ölçüde eksiktir.

İşlev (*Funktion/Function*) (Ayrıca bkz. Alt İşlev): Psikolojik işlevle farklı koşullarda ilkede aynı kalmayı sürdüren belirli bir psişik faaliyet biçimini kastediyorum. Enerjiye bakış açısından bir işlev *libido*nun (bkz.) tezahürüdür, fiziksel gücü fiziksel enerjinin tezahürü veya özgül biçimi diye düşünmek gibi bu da ilkede aynı şekilde sabit kalır. İkisi akli, ikisi akıldışı dört temel işlev ayırt ediyorum: *Düşünme*yle (bkz.) *hissetme* (bkz.), *duyum*la (bkz.) *sezgi* (bkz.). Bu dördünü temel işlev seçmemin *a priori* nedenini belirtemiyorum, sadece bu anlayışın uzun yılların tecrübesi sonucunda ortaya çıktığına işaret edebiliyorum. Bu işlevleri birbirinden ayırıyorum, çünkü bunlar birbiriyle ilişkili değil, birbirine de indirgenemez. Örneğin düşünme ilkesi hissetme ilkesinden vb. kesinlikle farklıdır. Bu işlevlerle *fantezi*lerin (bkz.) arasında önemli bir ayrım yapıyorum, çünkü fantezi kendini dört işlevin hepsinde gösterebilen belirgin bir faaliyet biçimidir. *İrade* (bkz.) veya istem ayrıca *dikkat* de bana tamamıyla ikincil fenomenler gibi geliyor.

Kendilik[1] **(*Selbst/Self*):** Ampirik bir kavram olarak kendilik insanın bütün psişik fenomen yelpazesine verilen

[1] [Bu tanım *Gesammelte Werke* basımı için yazıldı. Burada kendiliğin

addır. Kişiliğin bütününün birliğini ifade eder. Fakat toplam kişilik, bilinçdışı bileşeni nedeniyle ancak kısmen bilinçli olabildiğinden kendilik kavramı ancak kısmen *potansiyel* olarak ampiriktir ve o ölçüde varsayımdır. Başka bir deyişle hem deneyim edilebileni hem de edilemeyeni (veya henüz edilmeyeni) kapsar. Hem bilinçli hem de bilinçdışı içeriği kapsayan psişik bütünlük varsayım olduğu kadar *aşkın* bir kavramdır da, zira bilinçdışı etkenlerin varoluşunun ampirik temellere dayandığını varsayar ve bu nedenle kısmen tanımlanabilen ama diğer kısmı şimdilik bilinmeden ve sınırsız kalan bir varlığın belirgin özelliğini oluşturur.

Bilinçli fenomenler kadar bilinçdışı fenomenlerin de pratikte buluşması gibi, psişik bütünlük olan kendiliğin de bilinçdışı veçhesi kadar bilinçli veçhesi de vardır. Ampirik açıdan kendilik rüyalarda, mitlerde ve masallarda kral, kahraman, peygamber, kurtarıcı vb. "üst düzey kişilik" (bkz. *Ben*) figürü veya daire, kare, *quadratura circuli* [Dairenin kareye dönüştürülmesi], çarmıh vb. gibi bütünlük simgesi halinde ortaya çıkar. *Complexio oppositurum*'u, karşıtların birliğini temsil ettiğinde, örneğin *yang*'la *ying*'in, düşman kardeşlerin, kahramanla düşmanının (baş düşman, ejderha), Faust'la Mephistopheles'in vb. etkileşimi tarzında birleşmiş ikilik olarak da ortaya çıkabilir. Bu nedenle kendilik ampirik açıdan ışık gölge oyunu tarzında ortaya çıkar, gerçi karşıtların birleştiği bütünlük ve birlik diye algılanabilir. Böyle bir kavram temsil edilemediği *–tertium non datur-* için de aşkındır. Mantıken düşünüldüğünde, ampirik açıdan meydana geldiği görülen birlik simgelerini belirtmesiydi, boş bir spekülasyon olurdu.

Kendilik felsefi bir düşünce değildir, çünkü kendine varoluş yüklemez, yani kendisine maddi varlık atfetmez. İdrak

---

"insanın bütün psişik fenomen yelpazesi" tarzında yapılan tanımının psişenin "bilinçdışı kadar bilinçli de olan bütün psişik süreçlerin tamamı" tanımıyla neredeyse aynı olduğunu görmek ilginçtir. Bu çıkarıma göre her birey psişesi olması nedeniyle potansiyel açıdan kendiliktir. Bu sadece "fark etme" meselesidir. Fakat fark etme eğer başarılırsa bir ömür süren bir iştir. -EDİTÖRLER.]

açısından bakacak olursak bu ancak işleyen bir hipotezdir. Öte yandan bunun ampirik simgelerinin esrarengiz farklı bir etkisi, yani mandala[1], "Deus est circulus ...[2]", Pythogoras'ın tetraktys'i[3], dörtlü grubundaki[4] gibi *a priori* heyecan değeri çok sık vardır. Böylece bu, bu tür başka fikirlerden farklı bir *arketip fikir* haline gelir (Bkz. *Fikir*; *İmge*), çünkü içeriğinin ve esrarengizliğinin anlamına uygun merkezi bir konumu tutar.

Kolektif (*Kollektiv/Collective*): Tek bir bireye değil, aynı zamanda birçok kişiye, yani topluma, halka veya genelde insanlığa ait bütün psişik içeriklere *kolektif* adını veriyorum. Lévy-Bruhl'ün uygar insanlarda geçerli olan adalet, devlet, din, bilim gibi genel kavramların yanı sıra ilkellerin *représentations collectives*'i [kolektif temsilleri] dediği içerikler böyledir.[5] Hem kavramlara ve şeylere bakış tarzlarına hem de *hisler*e kolektif denmelidir. Lévy-Bruhl'ün belirttiği gibi ilkellerin *représentations collectives*'i aynı zamanda kolektif hislerdir. Bu kolektif his-değeri nedeniyle Lévy-Bruhl "gizemli" *représentation collectives* der, çünkü bunlar hem idrake dayalı hem hisse dayalıdır.[6] Uygar insanların da bazı kolektif

---

[1] [Jung, "A Study in the Process of Individuation" ve "Concerning Mandala Symbolism" –EDİTÖRLER]

[2] [Alıntının tamamı, "Deus est circulus cuius centrum est ubique, circumferentia vero nusquam"dır. (Tanrı merkezi her yer ve çevresi hiçbir yer olan bir dairedir); bkz. "A Psychological Approach to the Dogma of the Trinty", par. 229, n. 6. Bu söz Aziz Bernardus'a atfedilen sözün biraz değiştirilmiş biçimidir (*Itinararium mentis in Deum*, 5): "Deus est figura intellectualis cuius centrum..." (Tanrı anlaşılabilir bir küredir, merkezi...); bkz. *Mysterium Coneinctionis*, par. 41, n. 42. Başka belgeler için bkz. Borges, "Pascal's Sphere" – EDİTÖRLER].

[3] [*Tetraktys* konusunda bkz. *Psychology and Alchemy*, par. 189: "Commentary on the Secret of the Golden Flower", par. 31; *Psychology and Religion: West and East*, par. 61, 90, 246. -EDİTÖRLER].

[4] [Jung'un daha sonraki yazılarında dörtlü gruptaki figürler o kadar çoktur ki simge kadar simgenin sayısal anlamlarıyla ilgilenen okur *Toplu Eserleri*'in 8. cildinin I. ve II. kısmına başvurmalıdır.- EDİTÖRLER].

[5] Lévy-Bruhl, *Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures*, s. 27 vd.

[6] *A.g.e.*, s. 28 vd.

fikirleri -Tanrı, adalet, vatan vb.- kolektif hislerle ilgilidir. Bu kolektif nitelik hem belli psişik öğelere, yani içeriklere hem de bütün *işlev*lere (bkz.) bağlıdır. Dolayısıyla düşünme işlevi bütünüyle genelde geçerli olup mantık yasalarına uyduğunda kolektif nitelik taşıyabilir. Benzer şekilde hissetme işlevi de bütünüyle genelin hissiyle aynı olup genel beklentilere, genel ahlak bilincine vb. uyduğunda kolektif olabilir. Aynı şekilde, duyum ve sezgi de kalabalık bir insan grubunun aynı zamanda belirgin özelliğini oluşturduğunda kolektiftir. Kolektifin karşıtı *bireysel*dir (bkz.)

Libido (*Libido/Libido*): Libidoyla *psişik enerji*yi kastediyorum. Psişik enerji psişik sürecin *yoğunluğu*, *psikolojik değer*idir. Ahlaki, estetik veya zihinsel bir değer atfedildiğini göstermez bu; kendini kesin psişik sonuçlarda ortaya koyan psikolojik değer libidonun *belirleyici* gücünde zaten içkindir. Libidoyu psişik *güç* diye de anlamıyorum, birçok eleştirmeni yanlış yola saptırmış bir yanlış anlamadır bu. Enerji kavramına varlık atfetmiyorum ama yoğunlukları veya değerleri belirtmek için kullanıyorum. Özgül bir psişik gücün bulunup bulunmadığı sorusunun libido kavramıyla ilgisi yoktur. Libidoyu fark gözetmeden "enerji"yle birlikte kullanıyorum. Psişik enerjiye libido dememin nedeni dipnotta belirtilen eserlerde kapsamlı incelenmiştir.

Nesnel Düzey (*Objektstufe/Objective Level*): Rüyayı veya fanteziyi nesnel düzeyde yorumlamaktan söz ettiğimde bunlarda ortaya çıkan kişi veya durumların nesnel biçimde gerçek kişi veya durumlara gönderme yaptığını kastediyorum, kişi veya durumların özellikle öznel etkenlere gönderme yaptığı *öznel düzey*deki (bkz.) yorumun zıddıdır bu. Freud'un rüya yorumları neredeyse tamamıyla nesnel düzeydedir, çünkü rüyadaki arzular gerçek nesnelere, veya fizyolojik dolayısıyla psikoloji-dışı dünyaya giren cinsel süreçlere gönderme yapar.

Özdeşleşme (*Identifikation/Identification*): Bu terimle kişiliğin kısmen veya tamamen *ayrıştığı* (bkz. *Özümse-*

me) psikolojik süreci kastediyorum. Özdeşleşme öznenin nesne uğruna kendine yabancılaşmasıdır, deyim yerindeyse özne kılık değiştirir. Örneğin babayla özdeşleşme pratikte babanın davranışını benimsemektir, sanki oğul ayrı bir birey değil babasıyla aynıdır. *Özdeşleşme taklit*ten farklıdır, *özdeşleşme* bilinçdışı taklittir, taklitse bilinçli kopya etmektir. Taklit gencin kişiliğinin gelişmesi için vazgeçilmez bir yardımdır. Sadece kolaylaştırma işlevi görmeyip bireyin gelişimine uygun yolları engellemedikçe yararı vardır. Aynı biçimde özdeşleşme de birey kendi yolunu bulamadığında yararlıdır. Fakat daha iyi bir fırsat ortaya çıktığında özdeşleşme hastalıklı karakterini ortaya koyar, eskiden bilinçdışı yardım ve destek olduğu gibi şimdi de büyük bir köstek haline gelir. Artık çözücü etkisi vardır, bireyi birbirine yabancı iki kişiye böler.

Özdeşleşme hem kişiler hem de şeyler (örneğin, hareket, iş vb.) ve psikolojik işlevler için geçerlidir. Aslında psikolojik işlevler özellikle önemlidir. İkinci bir karakterin oluşumuna yol açar, birey en gelişmiş işleviyle o kadar özdeşleşir ki asli karakterine büyük ölçüde veya tamamıyla yabancılaşır, sonuçta gerçek *bireyliği* (bkz.) bilinçdışına gider. Bir işlevi hayli farklılaşan insanlarda bu neredeyse her zaman kuraldır. Aslında *bireyleşme*ye (bkz.) giden yolda gerekli bir geçiş evresidir.

Anne baba veya en yakındaki akrabalarla özdeşleşme *aileyle a priori özdeşlik*le örtüştüğü ölçüde normal bir fenomendir. Bu durumda özdeşleşmeden değil, *özdeşlik*ten (bkz.) söz etmek daha iyidir, fiili durumu ifade eden terim budur. Aile üyeleriyle özdeşleşme özdeşlikten farklıdır, *a priori* değildir, aşağıdaki yolla meydana gelen bir ikincil fenomendir. Birey aileyle asli özdeşlikten ortaya çıkarken uyum sağlama ve gelişme süreci karşısına kolayca üstesinden gelemediği engeller koyar. Sonuçta *libido* (bkz.) göllenerek birikir, bu da gerileyici bir çıkış yolu arar. Gerileme önceki evreleri yeniden devreye sokar, bu evrelerin arasında aileyle özdeşlik durumu da vardır. Aile üyeleriyle özdeşleşme neredeyse üstesinden gelinmiş özdeşliğin yeniden gerileyerek canlanmasına tekabül eder. İnsanlarla her öz-

deşleşme böyle meydana gelir. Özdeşleşmenin her zaman bir amacı vardır, yani avantaj sağlamak, engeli kenara çekmek veya bir işi başka bir bireyin çözeceği tarz çözmek.

Özdeşlik (*Identität/Identity*): *Özdeşlik* terimini psikolojik uyumluluğu belirtmek için kullanıyorum. Özdeşlik her zaman bilinçdışı bir fenomendir, çünkü birbirine benzemeyen iki şeyin her zaman bilincine varmak, sonuçta özneyle nesneyi ayırmak zorunlu olarak bilinçli uyumluluğa dahildir, bu durumda özdeşlik zaten ortadan kalkmıştır. Psikolojide özdeşliğin bilinçdışı olduğu varsayılır. İlkel zihniyetin belirgin özelliği ve *gizemli katılı*şın (bkz.) gerçek temeli budur, özneyle nesnenin, dolayısıyla ilksel bilinçdışı durumun başlangıçtaki farklılaşmamışlığının kalıntısıdır. İlk çocukluğun zihinsel durumunun, sonunda da uygar yetişkinin bilinçdışının belirgin özelliğidir, bilincin içeriği haline gelmedikçe nesnelerle sürekli özdeşlik durumunda kalınır. Anne babayla özdeşlik daha sonra onlarla *özdeşleşme*nin (bkz.) temelini oluşturur; *yansıtma* (bkz.) ve *içe-yansıtma* (bkz.) imkânı da buna bağlıdır.

Özdeşlik öncelikle nesnelere bilinçdışı uyumluluktur. *Eşitlik* değildir, bilincin nesnesi olmayana *a priori benzemek*tir. Bir insan psikolojisinin diğerininkine benzediği, aynı motiflerin her yerde ortaya çıktığı, bana uygun gelenin bes-belli başkalarının da hoşuna gideceği, bence ahlak dışı olanın başkaları için de ahlak dışı olması gerektiği gibi naif tahminlerden özdeşlik sorumludur. Kişinin en çok düzeltmesi gereken yanını başkalarında da düzeltmek için duyduğu neredeyse evrensel arzudan da özdeşlik sorumludur. Özdeşlik telkinin ve psişik enfeksiyonun temelini oluşturur. Patolojik vakalarda, örneğin kişinin öznel içeriklerinin başkalarında da bulunduğuna kesin gözüyle baktığı paranoyak referans fikirlerde özdeşlik özellikle bellidir. Fakat özdeşlik en yüce ifadesini Hristiyan'ın kardeş sevgisi idealinde bulan toplumsal *tutuma* (bkz.), bilinçli kolektivizme de imkân verir.

Öznel Düzey (*Subjektstufe/ Subjective Level*): Rüyanın veya fantezinin öznel düzeyde yorumundan söz ettiğimde rüyada veya fantezide ortaya çıkan kişilerin veya durumların tamamıyla öznenin psişesine ait öznel etkenlere gönderme yaptığını söylüyorum. Bildiğimiz gibi nesnenin psişik imgesi nesneye tıpatıp benzemez - olsa olsa yakın bir benzerlik vardır. Bu imge, duyu algısının ve *tamalgı*nın (bkz.) ürünüdür, ve bunlar psişenin doğasında var olan ve sadece nesnenin uyardığı süreçlerdir. Duyularımızın kanıtının nesnenin nitelikleriyle büyük ölçüde çakıştığı görülse de nesneyle ilgili doğru bilgi edinmeyi son derece zorlaştıran öngörülmeyen öznel etkiler tamalgımızı koşullandırır. Dahası insan karakteri olarak böyle karmaşık bir psişik etken saf duyu algısı için ancak birkaç *points d'appui* [dayanak noktası] sunar. İnsan karakterini bilmek *empati* (bkz.), tefekkür, *sezgi* (bkz.) gerektirir. Bu karmaşıklıkların sonucunda nihai yargımızın değeri her zaman çok kuşkuludur; öyle ki insanın nesnesinden oluşturduğumuz imge çok büyük ölçüde öznel koşullanmıştır. Bu nedenle pratik psikolojide insanın imgesi veya *imago*su ve gerçek varoluşu arasında çok kesin bir ayrım yaparsak iyi ederiz. *İmago* son derece öznel kökeni nedeniyle nesneden çok, sıklıkla öznel işlev kompleksinin imgesidir. Bilinçdışı ürünlerin analitik bakımdan ele alınmasında *imago*yu nesneyle özdeş saymamak önemlidir; buna nesneyle öznel ilişkinin imgesi diye bakmak daha iyidir. Öznel düzeyde yorumdan kastedilen budur.

Bilinçdışı ürünü öznel düzeyde yorumlama öznel yargıların varlığını ve nesneyi araç haline getirme eğilimlerini ortaya çıkarır. Dolayısıyla bilinçdışı üründe nesne-imago ortaya çıktığında bu gerçek nesnenin imgesi değildir; burada öznel işlev kompleksiyle (bkz. *Ruh*) uğraşma ihtimalimiz daha büyüktür. Öznel düzeyde yorum hem rüyalara hem de edebiyat eserlerine daha geniş bir psikolojik açıdan bakmamızı sağlar, bu eserlerde bireysel figürler yazarın psişesindeki göreli özerk işlev komplekslerinin temsilcileri olarak ortaya çıkar.

Özümseme (*Assimilation/Assimilation*): Bilincin yeni içeriğinin önceden kümelenmiş öznel malzemeye[1] benzemesidir, süreç içinde yeni içeriğin genellikle bağımsız niteliklerinin zararına bu malzemeyle benzerliği özellikle yoğundur.[2] Temelde özümseme *tamalgı* (bkz.) sürecidir ama öznel malzemeye benzeme öğesi onu tamalgıdan ayırır. Wundt bu anlamda şöyle der:[3]

> Yeniden üretim yoluyla özümsenmekte olan öğeler ve doğrudan duyu izlenimi yoluyla özümsenmiş öğeler ortaya çıktığında fikirlerin böyle [yani özümsemeyle] oluştuğu çok bellidir. Zira, nesne ve üretilmiş öğeler birbirinden tamamıyla farklı olduğunda, nihai duyu izlenimi şeylerin gerçek doğasının bu olduğu konusunda bizi yanıltan bir yanılsama olarak ortaya çıktığında, bellek-imgelerinin öğeleri adeta özellikle dış nesneye aktarılır.

Ben özümsemeyi biraz daha geniş anlamda, nesnenin özneye genelde benzemesi anlamında kullanıyorum ve öznenin nesneye benzediği, öznenin sonuçta, ister dış nesne ister "psikolojik" nesne örneğin fikir olsun, nesnenin lehine kendisine yabancılaştığı *ayrışmayla* karşılaştırıyorum.

Persona (*Persona/Persona*): bkz. Ruh (*Seele/Soul*)

Psişe (*Psyche/Psyche*): bkz. Ruh (*Seele/Soul*)

Ruh [Can/Nefs] (*Seele/Soul*): [Psişe, kişilik, persona, anima.] Bilinçdışının yapısıyla ilgili araştırmalarımda *ruh*la *psişe* arasında kavramsal bir ayrım yapmak zorunda kaldım. Psişeden, bilinçdışı kadar bilinçli de olan bütün psişik süreçlerin tamamını anlıyorum. Öte yandan *ruh*tan en iyi şekilde "kişilik" diye tanımlanabilen, sınırları açıkça çizilmiş işlev kompleksini anlıyorum. Bununla ne kastettiğimi daha netleştirmek için bazı başka görüş açılarını da ortaya koy-

---

[1] Wundt, *Logik,* I, s. 20.
[2] Lipps, *Leitfaden der Psychologie*, s. 104.
[3] Wund. *Grundzüge der physiologischen Psychologie*, III. 529.

malıyım. Özellikle bunlar uyurgezerlik, çifte bilinç, kişilik bölünmesi vb. fenomenleridir, bir ve aynı bireyde çoğul kişilik ihtimalini kabul etmemizi sağladıkları için bunları araştıran Fransız okuluna özellikle minnettarız.[1]

[*İşlevsel kompleks veya "kişilik" olarak ruh*]

Normal bireyde böyle çoğul kişiliklerin asla ortaya çıkmadığı hemen belli olur. Fakat yukarıda söz edilen fenomenlerde görüldüğü gibi kişiliğin çözülme ihtimali en azından çekirdek halinde normallik sınırları içinde bulunmalıdır. Aslında orta derecede zeki bir psikoloji gözlemcisi normal bireyde karakter bölünmesinin izlerini fazla zorluk çekmeden gösterebilmelidir. İnsan bir ortamdan başka bir ortama geçtiğinde kişiliğinde çarpıcı değişikliklerin meydana geldiğini ve her seferinde öncekinden farklı olduğu açıkça belirlenen bir karakterin ortaya çıktığını görmek için sadece epey yakından gözlemlenmelidir. Gündelik deneyimden kaynaklanan karakter bölünmesi fenomeninin ifadesi "dışarıda melek, evde şeytan"dır. Belli ortam belli *tutum* (bkz.) gerektirir. Bu tutum ne kadar uzun sürer ve ne kadar sık gerekirse o kadar alışkanlık halini alır. Eğitimli sınıftan çok sayıda insan birbirinden tamamıyla farklı iki ortamda –ev ortamı ve iş dünyası- bulunmalıdır. Birbirinden tamamıyla farklı bu iki ortam tamamıyla farklı iki tutum gerektirir, Benin anlık tutumla *özdeşleşme* (bkz.) derecesine bağlı olarak bu çift karakterlilik yaratır. Toplumun koşulları ve talepleri uyarınca toplumsal karakter bir yandan toplumun beklentileri ve talepleri, öte yandan bireyin toplumsal hedefleri ve niyetleriyle yönlendirilir. Kural olarak evcil karakteri, rahatlık ve kolaylık adına duygusal talepler ve uysalca uyum şekillendirir; bu nedenle kamu yaşamında son derece enerjik, ateşli, inatçı, direngen ve acımasız in-

[1] Azam, *Hypnotisme, double conscience, et altérations de la personnalité*; Morton Prince, *The Dissociation of a Personality;* Landmann, *Die Mehrheit geistiger Persönlichkeiten in einem Individuum*; Ribot, *Die Persönlichkeit*; Flournoy, *Des Indes à la planète Mars.*

sanların evde aile arasındayken iyi huylu, yumuşak başlı, uyumlu hatta zayıf oldukları sık görülür. Hakiki karakter, gerçek kişilik hangisidir? Bu soruyu yanıtlamak sıklıkla imkânsızdır.

Bu düşünceler normal bireylerde bile karakter bölünmesinin hiç de imkânsız olmadığını gösterir. Dolayısıyla kişilik çözülmesini normal psikolojinin bir problemi diye ele almakta da çok haklıyız. Benim görüşüme göre yukarıdaki soruya böyle birinin hakiki karakteri yoktur, yanıtı verilmelidir: O, *birey* (bkz.) değildir, *kolektif*tir (bkz.), koşulların ve genel beklentilerin oyuncağıdır. Birey olsaydı, tutumunu değiştirse de karakteri aynı kalırdı. Anlık tutumla özdeş olmazdı, *bireyliğinin* (bkz.) bir durumda olduğu kadar başka bir durumda da kendisini açıkça ifade etmesini önlemezdi, önleyemezdi. Tabii ki o da yaşayan her varlık gibi bireydir ama bilincinde değildir. Anlık tutumuyla az çok bütünüyle özdeşleştiği için hakiki karakteri konusunda başkalarını ve sıklıkla da kendini kandırır. Bilinçli maksatlarıyla tutarlı olduğunu bildiği bir *maske* takar, bu maske toplumun da taleplerini karşılar ve görüşlerine uygundur, önce bir, sonra başka bir güdüye büyük avantaj sağlar.

[*Persona olarak ruh*]

Bu maskeye, yani *ad hoc* [maksatlı] benimsenen tutuma *persona*[1] diyorum, antik dönemde oyuncuların taktıkları maskenin adıydı bu. Bu maskeyle özdeşleşen insana "birey"in karşıtı anlamında "persona" diyorum.

Yukarıda söz edilen iki tutum kolektif kişilikleri temsil eder, bunlar çok basitçe "personalar" adı altında toplanabilir. Hakiki bireyliğin ikisinden de farklı olduğunu daha önce belirttim. Bu durumda persona uyum sağlama veya kişisel uyum nedeniyle meydana gelen ama bireysellikle aynı olmayan işlev- kompleksidir. Persona özellikle nesne ilişkileriyle ilgilidir. Bireyin nesneyle ilişkisi özneyle ilişkisinden bariz ayırt edilmelidir. "Özne" derken her şeyden önce

[1] *Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme*, par 243 vd.

bulanık, belli belirsiz kıpırtıları, hisleri, düşünceleri ve duyumları kastediyorum, bunlar nesneden edinilen, kanıtlanabilir sürekli bilinçli deneyim halinde üzerimize saldırmaz ama bilincin arka planından ve yer altı mahzenlerinden, karanlık iç derinliklerden gelen rahatsız eden, ket vuran veya kimi zaman da yararlı bir etki gibi çıkagelir ve bir bütün halinde bilinçdışı yaşam algımızı oluşturur. "İç" nesne diye algılanan özne bilinçdışıdır. Dış nesneyle, dış tutumla bir ilişki bulunduğu kadar iç nesneyle, iç tutumla da bir ilişki vardır. Ulaşılmayan son derece mahrem doğası nedeniyle bu iç tutumu fark etmenin, herkesin hemen algıladığı dış tutumu fark etmekten çok daha güç olduğu kolayca anlaşılabilir. Yine de bu iç tutumu kavram halinde ifade etmek bana imkânsız gibi gelmiyor. En normal insanın bile yoğunlaşmasını önleyen hatta iç huzurunu rahatsız eden ve bedeninden kaynaklanan nedenlere ve benzerlerine atfedilerek akla dayandırılan bütün bu sözüm ona rastlantı eseri ket vurmalar, hayaller, ruh halleri, anlaşılmaz hisler, fantezi kırıntılarının kökeni genellikle bilinçli olarak onlara atfedilen nedenler değil bilinçdışı süreçlerdeki algılardır. Rüyalar da haliyle bu fenomenlerin sınıfına girer ve bildiğimiz gibi genellikle sindirim, sırtüstü uyuma gibi böyle dış ve yüzeysel nedenlere kadar izleri sürülebilir, yine de bu açıklamalar araştırmacı eleştiriye asla karşı koyamaz. Bu meselelerde bireyin tutumu son derece değişiktir. İnsan, iç süreçlerinin kendisini çok az da olsa rahatsız etmesine izin vermez – bunları tamamıyla görmezlikten gelebilir; başka bir insan tamamıyla bunların merhametine kalır – uyanır uyanmaz şu veya bu fantezi, hoş olmayan bir his bütün gün ruh halini bozar; hoş olmayan belli belirsiz bir duyum gizli bir hastalığı bulunduğu fikrini aklına sokar, genelde hiçbir batıl görüşü bulunmasa da, bir rüya onu iç karartıcı bir seziyle baş başa bırakır. Keza, diğerleri bu bilinçdışı kıpırtılara veya bunların belli bir kategorisine dönem dönem girer. Birinde bunlar düşünmeye değecek şeyler olarak bilinç düzeyine çıkmayabilir, başkası içinse her gün kara kara düşünülecek birer problemdir. Biri bunlara fizyolojik diye bakar, diğeri

komşularının davranışına bağlar, bir başkası bunlarda dinsel vahiyler bulur.

Bilinçdışı kıpırtıları ele almanın bu tamamıyla farklı yolları dış nesneye yönelik tutumlar gibi bir alışkanlıktır. Bu nedenle dış tutum gibi iç tutum da belirli bir işlev kompleksiyle ilişkilidir. Anlaşılan, dıştaki nesneyi ve olguların gerçekliğini sürekli gözden kaçıran insanlarda tipik bir dış tutum olmaması gibi içindeki psişik süreçleri bütünüyle gözden kaçıran insanların da tipik iç tutumu yoktur. Hiç ender rastlanmayan bu birinci vakalarda personanın belirgin özelliğini saçma bir düşüncesizlik zamanlarında bile sadece kaderin en sert darbelerine boyun eğen bir ilgisizlik oluşturur. Etkilenmeye son derece müsait ve açık bilinçdışı süreçler karşısında tutum sergileyen, personası katı insanların böyle davranmaları ender değildir. Dışarıya karşı inatçı ve yaklaşılmaz oldukları kadar içleri zayıf, her yöne çekilebilir ve "yumuşak"tır. Dolayısıyla iç tutumları dışarıya gösterdikleri kişiliğe taban tabana zıt bir iç kişiliğe tekabül eder. Örneğin en yakınındakilerin mutluluğunu acımadan basiretsizce yıkan, ancak önemli bir iş gezisindeyken arabanın penceresinden gözüne çarpan güzel bir orman manzarasının keyfini çıkarmak için yolculuğuna mola veren birini tanıyorum. Bu tür vakaları kuşkusuz herkes bilir, bu nedenle başka örnekler vermeme gerek yok.

[*Anima olarak ruh*]

Dolayısıyla günlük deneyimin doğrulamasına dayanarak dış kişilikten söz ettiğimiz kadar iç kişilikten de söz edebiliriz. İç kişilik bir kimsenin iç psişik süreçlerle bağlantılı davranış tarzıdır; iç tutumdur, bilinçdışına yönelen karakteristik yüzdür. Dış tutuma, dışa yönelik yüze, *persona*; iç tutuma, içe yönelik yüze de *anima* diyorum. Tutum alışkanlık haline geldiği ölçüde bu, Benin kendini az çok özdeşleştirilebildiği iyice kaynaşmış bir işlev kompleksidir. Halk dilinde bu çok net tarzda ifade edilir: Biri bazı durumlara alışkanlık haline gelmiş bir tutum gösterdiğinde, bazı şeyleri alışkanlıkla yaptığında şunu veya bunu yaparken onun çok *başka biri*

olduğunu söyleriz. Alışkanlık haline gelen tutumun ortaya koyduğu işlev kompleksinin özerkliğinin pratik göstergesidir bu: Sanki bireyi başka bir kişilik eline geçirmiş, sanki "içine başka bir ruh girmiş"tir. Dış tutumun belirgin özelliğini çok sık oluşturan aynı özerkliği iç tutum, anima da iddia eder. Eğitimin en zor başarılarından biri personayı, dış tutumu değiştirmektir, ve bu animayı değiştirmek kadar zordur, çünkü genellikle animanın yapısı personanın yapısı kadar iyice kaynaşmıştır. Personanın genelde insanın bütün karakterini oluşturan bir varlık olması ve bütün yaşamı boyunca değişmeden ona eşlik etmesi gibi, anima da çok genelde özerk ve değişmeyen karakterde bir varlık diye besbelli tanımlanabilir. Bu nedenle belirlenmesi ve tanımlanması çok kolaydır.

Animanın karakterine gelince, deneyimim, personanın karakterini genelde animanın *tamamladığı* kuralını doğrular. Anima bilinçli tutumda yer almayan bütün bu insani nitelikleri genellikle içerir. Kötü rüyaların, iç karartıcı önsezilerin ve içteki korkuların zulmettiği tiran tipik bir figürdür. Dışarıya karşı düşüncesiz, sert, yanına yaklaşılmayan tiranı her gölge içten içe sıçratır, her türlü ruh halinin merhametine kalmıştır, sanki insanların en zayıfı ve en çok etkileneni odur. Dolayısıyla animası, personasında bulunmayan bütün bu hatalı insani nitelikleri içerir. Persona idrake dayalı olmasına rağmen anima hiç kuşkusuz hisse dayalıdır. Kuşku duyulmayacak şekilde kanıtladığım gibi, animanın tamamlayıcı karakteri cinsel karakteri de etkiler. Çok kadınsı bir kadının erkeksi bir ruhu, çok erkeksi erkeğin de kadınsı bir ruhu vardır. Bu karşıtlığın nedeni erkeğin her şeyde tamamıyla erkeksi olmaması, bazı kadınsı özelliklerinin de bulunmasıdır. Dışarıya yönelik tutumu ne kadar erkeksiyse kadınsı özellikleri o kadar silinir: Bunun yerine bunlar bilinçdışında birikir. Çok erkeksi erkeklerin neden belirgin zayıflık özellikleri taşıdığını bu açıklar; bilinçdışı tutumlarında kadınsı bir zayıflık ve etkilenebilirlik vardır. Tam tersine iç yaşamlarında dik başlılık, inatçılık ve ancak bir erkeğin dış tutumuyla kıyaslanabilen yoğunlukta direngenlik gösteren kadınlar genellikle en kadınsı kadınlardır. Bunlar

kadınsı dış tutumun dışında kalan, kadının ruhunda birer nitelik haline gelen erkeksi özelliklerdir.

Dolayısıyla erkeğin *anima*sından söz ediyorsak, kadın ruhuna doğru bir ad vereceksek mantıken kadının *animus*undan da söz etmeliyiz. Erkeğin dış tutumunun baskın özellikleri genellikle mantık ve nesnellikken veya en azından bunlara ideal diye bakılırken kadının durumunda bu özellikler histir. Fakat ruhta bu tam tersidir: İçte, hisseden erkek, muhakeme eden kadındır. Bu nedenle kadın her zaman rahatlık ve umut bulabilirken erkek topyekun umutsuzluğa daha çok eğilimlidir; benzer şekilde erkek kendini bitirmeye kadından daha eğilimlidir. Kadın toplum koşullarının her ne kadar kurbanı olabilse, örneğin fahişe olsa da erkek de alkolizm ve başka kusurlar şeklini alan bilinçaltından gelen tepkilerin daha az kurbanı değildir.

İnsanın genel niteliklerine gelince, animanın karakteri personanın karakterinden ortaya çıkarılabilir. Normalde dış tutumda bulunması gereken ama dikkati çekecek kadar yok olan her şey iç tutumda her zaman bulunacaktır. Deneyimimin defalarca doğruladığı temel kural budur. Fakat bireysel niteliklere gelince, onlarla ilgili hiçbir şey bu yolla ortaya çıkarılamaz. İnsan personasıyla özdeş olduğunda bireysel niteliklerinin animasıyla işbirliği yapacağından emin olabiliriz. Bu işbirliği rüyalarda psişik gebelik simgesine, kahramanın doğumunun *ilksel imge*si (bkz. *İmge*) gibi eskiye giden bir simgeye sıklıkla neden olur. Doğacak çocuk şimdi henüz bilincinde olmasa da bireyliği simgeler. Çevre koşulları çevreye uyum sağlama aracı olan personayı da çok etkilediği için animayı bilinçdışı ve bilinçdışının nitelikleri şekillendirir. İlkel ortamda persona ister istemez ilkel özellikler edinir ve anima da önsezileri güçlü simgesel karakteri kadar bilinçdışının *arkaik* (bkz.) özelliklerini de devralır. Dolayısıyla iç tutumun "gebe", "yaratıcı" niteliklerini de.

Personayla *özdeşlik* (bkz.) otomatik olarak animayla bilinçdışı özdeşliğe neden olur, çünkü Ben personadan farklılaşmadığında bilinçdışı süreçlerle bilinçli ilişkiye giremez. Dolayısıyla bu süreçler haline gelir, onlarla özdeşleşir. Dışarıya oynadığı rol haline gelen insan iç süreçlere tamamıyla

yenik düşer; dışarıya karşı oynadığı rolü ya mutlak iç zorunluluk engeller ya da *enantiodromia* (bkz.) süreci onu saçmalığa indirger. Bireyliğini artık sürdüremez ve yaşamı birbiri ardına çıkmaza girer. Dahası neredeyse mutlak bağımlılık ilişkisine girdiği gerçek nesneye anima kaçınılmaz şekilde yansır. Bu nesnenin gösterdiği her tepkinin öznenin üzerinde içten içe güçsüz düşüren dolaysız bir etkisi vardır. Trajik bağlar genellikle bu yolla oluşur (bkz. *Ruh imgesi*).

Ruh-İmgesi (*Seelenbild/ Soul-Image*) [Anima / Animus]: Bilinçdışının oluşturduğu imgelerden biri olan ruh imgesi özgül bir *imge*dir (bkz.). Özellikle üstün nitelikli personaya bariz şekilde sahip olan belli kişilerin imgelerinin rüyalarda *persona*yı (bkz. *Ruh*) veya dış tutumu temsil etmesi gibi, benzer nitelikli belli kişiler de bilinçdışında insanın ruhunu, yani animasını veya iç tutumunu temsil eder. Böyle bir imgeye "ruh imgesi" denir. Kimi zaman bu imgeler hiç bilinmeyen veya mitolojik figürlerdir. Erkeklerde anima bilinçdışı olarak genellikle kadın kişiliğine girer; kadınlardaysa erkek kişiliğine. *Bireyliğin* (bkz.) bilinçdışı olduğu, dolayısıyla ruhla işbirliğine girdiği her vakada ruh imgesinin karakterinin cinsiyeti aynıdır. Personayla *özdeşliğin* (bkz.) olduğu, dolayısıyla ruhun da bilinçdışı olduğu bütün vakalarda ruh imgesi gerçek kişiye aktarılır. Bu kişi yoğun sevgi veya aynı yoğunlukta nefret (veya korku) nesnesidir. Böyle bir kişinin etkisi doğrudan ve kesinlikle dayatmacıdır, çünkü her zaman tesir edici tepki uyandırır. *Tesir*in (bkz.) nedeni ruh imgesini temsil eden kişiye bilinçli uyum sağlamanın imkânsızlığıdır. Nesnel bir ilişki bulunmadığı ve söz konusu olmadığı için *libido* (bkz.) göllenerek birikir ve tesirin taşmasıyla patlar. Uyum sağlanamayan yerde her zaman tesir meydana gelir. Ruh imgesini temsil eden kişiye bilinçli uyum sağlamak imkânsızdır, tam olarak bunun nedeni öznenin ruhun bilincinde olmamasıdır. Bilincinde olsaydı nesneden ayırt edilir, nesnenin doğrudan etkileri hafifleyebilirdi, çünkü nesnenin gücü ruh imgesinin *yansıtılma*sına (bkz. *Yansıtma*) bağlıdır.

Erkeğin, ruhunun kadınsı niteliği nedeniyle, onun ruh imgesini taşımaya en çok kadın uygundur; bu, kadın için de erkektir. Cinsler arasında heyecanlı adeta sihirli bir ilişkinin bulunduğu her yerde her zaman bu, ruh imgesini yansıtma meselesidir. Böyle ilişkiler çok yaygın olduğu için, ruh sıklıkla bilinçdışı olmalıdır- yani çok sayıda insan iç psişik süreçleriyle bunların bağlantısının farkında olmamalıdır. Bu bilinçdışı duruma personayla tam özdeşleşme her zaman eşlik ettiği için özdeşleşmeyi sık yaşamak gerektiği sonucu da ortaya çıkar. Aslında çok sayıda insan dış tutumuyla tamamen özdeşleşir ve bu nedenle iç süreçleriyle bilinçli ilişkileri yoktur. Tam tersine, ruh imgesi yansıtılmayabilir, öznede kalır ve sonuçta ruhla özdeşleşme meydana gelir, çünkü özne iç süreçleriyle ilişki tarzının kendisinin gerçek karakteri olduğuna inanır. Bu takdirde, bilinçdışı haliyle persona aynı cinsiyetten bir kişiye yansıtılır, bu durumda aleni veya gizli birçok eşcinselliğin, erkeklerde babanın kadınlarda annenin aktarılmasının temelini oluşturur. Böyle vakalarda her zaman dış gerçekliğe kusurlu uyum ve onunla yetersiz bağlantı vardır, çünkü ruhla özdeşleşme ağırlıklı olarak iç süreçleri algılamaya yönelen bir tutum oluşturur ve nesne belirleyici gücünü kaybeder.

Ruh imgesi yansıtılırsa sonuçta nesneyle kesin bir tesir bağı oluşur. Yansıtılmazsa Freud'un *narsizm* diye tanımladığı, uyumun göreli sağlanmadığı durum ortaya çıkar. Nesnenin davranışı ruh imgesiyle uyuştuğu ölçüde ruh imgesini yansıtma iç süreçlerle çok meşgul olmaktan kurtulmayı sağlar. Bu durumda özne personasını yaşatabilecek, daha da geliştirecek durumdadır. Kendi yaşamlarını tamamıyla yabana atarak kocalarının ruh imgesini çok uzun süre temsil etmeyi başaran birçok kadın bulunmasına rağmen, nesne ruh imgesinin taleplerini yine de ender olarak süresiz karşılayabilir. Kadınlara burada biyolojik kadınsı içgüdü yardım eder. Eşi için erkek de aynısını bilinçdışı yapabilir, gerçi bu onun kapasitelerinin sınırını sonunda iyi veya kötü yönde aşmasına neden olur. Keza burada da biyolojik erkeksi içgüdü yardım eder.

Ruh imgesi yansıtılmazsa bilinçdışıyla yavaş yavaş enikonu hastalıklı bir ilişki gelişir. Bilinçdışının içerikleri özneyi giderek bunaltır, nesneyle yetersiz ilişkisi özneyi özümseyemeyeceği veya yararlanamayacağı kadar güçsüz duruma getirir, öyle ki nesneyle bütün ilişkisi daha da bozulur. Haliyle bu iki tutum iki uç noktayı temsil eder, daha normal tutumlar bu iki uç arasında yer alır. Normal insanda ruh imgesi kendine özgü netliği, saflığı veya derinliğiyle ayırt edilemez, bulanıktır daha çok. Personası iyi huylu ve saldırgan olmayan insanlarda ruh imgesinin karakteri epeyce kötü kalplidir. Bunun edebiyattaki örneği Spitteler'ın *Olympischer Frühling* adlı eserinde Zeus'a eşlik eden kötü ruhlu kadındır. İdealist kadın için ruh imgesini sıklıkla ahlaksız bir erkek taşır; bu vakalarda "kurtarma fantezisi" çok sıktır. Fahişenin etrafını imdat diye bağıran ruh halesi sardığında aynı şey erkekler için de geçerlidir.

Sentetik (*Synthetisch/Synthetic*): bkz. İnşacı (*Konstruktiv/Constructive*)

Sezgi (*Intuition/Intuition*): (Latince *intueri* = bir şeye bakmak veya bir şeyin içine bakmak). Sezgiye temel psikolojik *işlev* (bkz.) diye bakıyorum. Algılara *bilinçdışı bir yolla* aracılık eden işlevdir. İç veya dış nesneler veya bunların ilişkileri olsun her şey bu algının odağı olabilir. Sezginin özelliği ne duyu algısı, ne hissetme, ne de idrake dayalı çıkarım olmasıdır, gerçi bu formlarda da ortaya çıkabilir. Sezgide içerik kendini eksiksiz bir bütün halinde ortaya koyar, biz onun nasıl meydana geldiğini açıklayamayız veya keşfedemeyiz. Sezgi ne içerirse içersin içgüdüsel kavramadır. *Duyum* (bkz.) gibi *akıldışı* (bkz.) algılama işlevidir. *Hissetme*nin (bkz.) ve *düşünme*nin (bkz.) "türetilme" veya "üretilme" özelliğinin tersine, duyumun içerikleri gibi sezginin içeriklerinin de "verilme" özelliği vardır. Sezgisel bilginin özünde bir kesinlik ve inanç vardır, Spinoza'nın (ve Bergson'un) en yüksek bilgi formu diye *scientia intuitiva*'yı savunmasını sağlayan budur. Sezgi bu niteliği kesinliği fiziksel temele dayanan *duyum*la (bkz.) paylaşır. Sezginin kesinliği, öznenin kö-

kenine bilinçdışı kaldığı apaçık psişik "tetiklik" durumuna da aynı şekilde dayanır.

Sezgi *öznel* ya da *nesnel* olabilir: İlki özneden kaynaklanan bilinçdışı psişik verileri algılamadır, ikincisi öznenin nesneye dair eşikaltı algılarına ve bunların uyandırdığı his ve düşüncelere dayanan verileri algılamadır. Duyumun katılma derecesine göre sezginin *somut* ve *soyut* formlarını ayırt edebiliriz. Somut sezgi şeylerin gerçekliğiyle ilgili algılara, soyut sezgi düşünsel bağlantılarla ilgili algılara aracılık eder. Somut sezgi tepki sürecidir, çünkü belli olgulara doğrudan karşılık verir; soyut duyum gibi soyut sezginin de belli bir yönelim öğesine, iradi edime veya hedefe ihtiyacı vardır.

Duyum gibi sezgi de çocukluğun ve ilkel psikolojinin belirgin özelliğidir. *Fikir*lerin (bkz.) öncüleri olan mitolojik imgelerin algılanmasına aracılık ederek çocuğun ve ilkelin güçlü duyu izlenimlerini dengeler. Duyumla telafi ilişkisi kurar ve duyum gibi bir matristir, düşünme ve hissetme akli birer işlev olarak bu matristen gelişir. Sezgi akıldışı bir işlev olsa da daha sonra birçok sezgi bileşiminde yer alan öğelere ve dayandığı temele ayrılabilir, böylece aklın yasalarına uyum sağlar.

Genel *tutum*unu (bkz.) sezginin yönlendirdiği herkes sezgisel *tip*e (bkz.) girer.[1] İçe-dönük ve dışa-dönük sezgiseller sezginin içe, iç vizyona mı veya dışarıya, eylem ve başarıya mı yönlendiğine göre ayırt edilebilirler. Anormal vakalarda sezgi *kolektif bilinçdışı*nın (bkz.) içerikleriyle kaynaşır ve onlarca belirlenir, bu da sezgisel tipin bu son derece akıldışı ve anlaşılmaz görünmesine yol açar.

Simge (*Symbol/Symbol*): Bence simge kavramı *işaret* kavramından kesinlikle ayrılmalıdır. *Simge*nin ve *göstergebili-*

[1] M. Moltzer sayesinde bu tipin varlığı keşfedilmiştir. [Hollandalı bir damıtıcının kızı olan Mary Moltzer alkolün kötüye kullanılmasına karşı kişisel bir davranış olarak hemşireliğe başlayıp Zürih'e gitti. Jung'la çalıştı, analitik psikolog oldu, Jung'un kitaplarını tercüme etti. 1911'de Weimar'da uluslararası psikanalistler kongresine katıldı. - EDİTÖRLER.]

*m*in anlamları tamamıyla farklıdır. Ferrero[1] simgecilik konulu kitabında dar anlamda simgelerden değil, işaretlerden söz eder. Örneğin arazinin bir parselinin satışında çayırın bir parçasının devredildiği eski gelenek, kelimenin halk dilindeki anlamında "simgesel" diye tanımlanabilir ama aslında tamamıyla göstergebilim özelliği taşır. Çayırın bir parçası mülkün tamamı anlamına gelen bir *işaret* veya belirtidir. Demiryolu çalışanlarının taktığı kanatlı tekerlek demiryolunun *simge*si değil, demiryolu sisteminin personelini ayırt eden *işaret*tir. Simge daima seçilen ifadenin göreli bilinmeyen unsurun mümkün olan en iyi tanımı veya ifadesi olmasını gerektirir, ne var ki bu unsurun varlığı bilinir veya varlığı varsayım olarak kabul edilir. Dolayısıyla demiryolu çalışanının kanatlı tekerlek rozeti simge diye açıklandığında bu, kanatlı tekerlekten başka veya daha iyi açıklanamayan bilinmeyen bir sistemle bu insanın ilgisi olduğunu söylemek demektir.

Simgesel ifadeyi *bilinen* bir şeyin benzeri veya kısaltılmış adı diye yorumlayan her görüş *göstergebilim*e girer. Simgesel ifadeyi göreli *bilinmeyen* bir şeyi daha açık veya tipik temsil edemeyecek kadar mümkün olan en iyi biçimde anlatan şey olarak yorumlayan görüş *simgesel*dir. Simgesel ifadeyi bilinen bir şeyin maksatlı olarak başka kelimelerle açıklanması veya şekil değiştirmesi diye yorumlayan görüş *alegorik*tir. Çarmıhın ilahi sevginin simgesi olarak yorumu *göstergebilim*e girer, çünkü "ilahi sevgi" çarmıhtan daha iyi ve daha uygun açıklanabilen, başka birçok anlama da gelebilen olguyu anlatır. Öte yandan buna henüz bilinmeyen ve anlaşılamayan, basitçe en uygun şekilde çarmıhta temsil edilen gizemli veya aşkın yani psikolojik nitelikte bir olgunun açıklaması diye bakarak, çarmıha akla gelen her açıklamanın ötesinde yer verildiğinde çarmıh yorumu *simgesel*dir.

Simge yaşaması koşuluyla başka veya daha iyi bir yolla tanımlanamayan bir şeyi ifade eder. Simge anlama gebe olduğu ölçüde yaşar. Fakat anlamı ondan bir kez doğdu mu, aranan, beklenen şeyi ifade haline getiren, hatta şimdi-

[1] *I simboli in rapporto alla storia e filosfia del dicetto.*

ye kadar kabul edilen simgeden bile daha iyisini sezdiren bir ifade bulundu mu simge *ölür*, yani sadece tarihsel anlam taşır. Daha iyi ifade ondan doğmadan önce, söylenmeden anlaşıldığı varsayımına dayanarak ondan olduğu gibi simge diye söz etmeye yine de devam edebiliriz. Aziz Pavlus'un ve eski spekülatif gizemcilerin çarmıhtan söz etme tarzları çarmıhın onlar için hâlâ yaşayan bir simge olduğunu, açıklanamayanı *benzersiz* bir şekilde açıkladığını gösterir. Her ezoterik yorumlama için simge ölüdür, çünkü ezoterizm onu (en azından görünüşte) zaten daha iyi ifade etmiştir, bundan dolayı başka yerlerde daha eksiksiz ve daha iyi bilinen çağrışımların sadece alışıldık işareti haline gelir. Sadece ezoterik bakış açısından simge yaşayan bir şeydir.

Bilinenin yerini alan ifade her zaman işaret olarak kalır, asla simge değildir. Bu nedenle bilinen çağrışımlardan yaşayan, yani anlama gebe bir simge yaratmak imkânsızdır. Zira bu yolla oluşturulan şey içine dahil edilenden daha fazlasını asla kapsamaz. İfadenin henüz bilince çıkmamış sadece sezilen bir şeyin yerine geçtiğini kabul etmemiz koşuluyla, her psişik ürüne, o an henüz bilinmeyen veya göreli bilinen olgunun mümkün olan en iyi ifadesiyse simge diye bakılabilir. Her bilimsel teori bir hipotez içerdiği ve bu nedenle aslında hâlâ bilinmeyen bir şeyin ileriyi düşünerek yapılan bir tanımı olduğu için simgedir. Dahası her psikolojik ifade, mevcut bilgimizi hatırlatmanın dışında bir şey belirttiğini veya anlamına geldiğini varsayarsak, bir simgedir. Bilinç şeylerin daha derin anlamına nerede uyarlanıyorsa bu varsayım kesinlikle kabul edilebilir. Ancak bu aynı bilinç belirtilmek isteneni tam olarak belirten bir ifade –örneğin bir matematik terimi- bulduğunda bu kabul edilemez. Fakat başka bir bilinç için bu kısıtlama yoktur. Matematik terimini bilinmeyen psişik bir olgunun simgesi diye anlayabilir ki terimde bu ifade edilmek istenmemiştir, ancak içine gizlenmiştir – göstergebilim kapsamına giren ifadeyi bulan kişinin açıkça bilmediği ve bu nedenle bilincin kullandığı bir nesne olamayan olgudur.

Bir şeyin simge olup olmadığı gözlem yapan bilincin *tutum*una (bkz.) bağlıdır daha çok; örneğin belli bir olguya

hem olduğu gibi hem de henüz bilinmeyenin ifadesi diye bakmasına. Bu durumda insanın kendisine hiç de simge gibi gelmeyen ama başka bir bilince fazlasıyla böyle gelen bir olguyu oluşturması çok mümkündür. Tersi de geçerlidir. Simgesel karakteri hem gözlem yapan bilincin tutumuna bağlı olan hem de gözlemci üzerinde bıraktıkları simgesel etkiyle bir anda tezahür eden ürünler kuşkusuz vardır. Bu ürünler simge anlamı yüklenmezse hiçbir anlam taşımayacak şekilde oluşturulur. Çıplak olgu diye bakıldığında içine bir göz oturtulan üçgen o kadar anlamsızdır ki gözlemcinin ona rastlantı sonucu ortaya çıkmış bir maskaralık diye bakması imkânsızdır. Böyle bir figür hemen simge diye yorumlanır. Aynı figüre özdeş biçimiyle yaygın şekilde rastlamak veya kendisine özel değer verildiğini ifade eden üretimine özellikle dikkat etmek bu etkiyi pekiştirir.

Gözlemciyi böyle etkilemeyen simgelerin ya nesli tükenmiştir, yani daha iyi bir ifade bunların yerini almıştır ya da bunlar simgesel doğası gözlem yapan bilincin tutumuna tamamıyla bağlı olan ürünlerdir. Belli bir fenomeni simge kabul eden tutuma kısaca *simgesel tutum* denebilir. Şeylerin fiili davranışı bunu kısmen doğrular; diğerleri için bu önemli veya önemsiz olaylara *anlam atfeden* ve bu anlama çıplak olgulardan daha çok değer veren belli bir dünya görüşünün sonucudur. Bu bakış katıksız olguları vurgulayan ve onlara anlam atfeden başka bir bakışın tam tersidir. Bu başka tutumda simgecilik özellikle gözlemcinin ruh haline bağlı olduğunda hiçbir simge olamaz. Fakat böyle bir tutum için bile simgeler - yani gözlemciyi gizli anlamı tahmin etmeye sevk eden simgeler- vardır. Boğa başlı tanrı, üzerinde boğa başı bulunan bir insan vücudu diye kuşkusuz açıklanabilir. Fakat simgesel ifade karşısında bu açıklama yerini pek koruyamaz, çünkü simgecilik görmezden gelinmeyecek kadar dikkat çekicidir. Simgesel doğasını bize zorla kabul ettiren simgenin *yaşayan* bir simge olması gerekmez. Sadece tarihsel veya felsefi anlamı bulunabilir, zihinsel veya estetik ilgi uyandırır. Simge sadece sezilen ama gözlemcinin henüz bilmediği bir şeyin en iyi ve en önemli ifadesi olduğunda gerçekten yaşar. Gözlemcinin bilinçdışını katılmaya zorlar,

yaşam veren ve yaşamı geliştiren bir etkisi vardır. Faust'un dediği gibi, "Bu yeni işaret beni ne kadar etkiliyor!"

Yaşayan simge bilinçdışı temel bir etkeni ifadeye döker ve bu etken ne kadar yaygınlaşırsa simgenin etkisi o kadar genelleşir, zira her psişenin bam telini titretir. Belli bir dönemde hâlâ bilinmeyeni mümkün olduğunca en iyi şekilde ifade ettiğinden, o çağın en karmaşık ve en çok farklılaşmış zihinlerinin ürünü olmalıdır. Fakat böyle bir etki yapmak için geniş bir insan grubunun ortak yönünü kucaklamalıdır. En çok farklılaşmış, en çok ulaşılabilen şey kesinlikle bu olamaz, çünkü sadece birkaç kişi buna ulaşabilir veya bunu anlayabilir. Ortak etken her yerde mevcut olduğundan kuşkulanılamayacak kadar hâlâ ilkel olmalıdır. Ancak simge bunu kucaklayıp mümkün olduğunca en iyi tarzda açıkladığında geneli etkiler. Yaşayan toplumsal simgenin kuvveti ve kurtarıcı gücü burada yatar.

Toplumsal simge hakkında söylediğim her şey bireysel simge için de geçerlidir. Bireysel psişik ürünler vardır, bunların simgesel karakteri o kadar bellidir ki simgeyi hemen yorumlamaya zorlar. Birey için bunların işlevsel anlamı daha geniş insan grupları için toplumsal simgenin işlevsel anlamıyla aynıdır. Bu ürünlerin özel olarak bilinçli veya bilinçdışı kaynağı asla yoktur ama bu ikisinin aynı ölçüde işbirliğinden meydana gelirler. Saf bilinçdışı ürünler saf bilinçli ürünlerden *per se* daha inandırıcı birer simge değildir; bunların ikisine de simge karakteri veren gözlem yapan bilincin simgesel tutumudur. Fakat kızıl hastalığının kırmızı döküntülerine hastalığın "simgesi" diye bakılması gibi bunlar da nedeni belirten kesin olgular diye tasavvur edilebilir. Bu durumda "simge"den değil "semptom"dan söz etmek çok doğrudur. Bence Freud kendi bakış açısından *simge* eylemlerden çok *semptomatik* eylemlerden söz ettiğinde çok haklıydı[1], çünkü onun için bu fenomenler burada tanımlanan anlamda birer simge değildir, altta yatan belirli ve genellikle bilinen sürecin semptomatik belirtileridir. Çoğu hastalık semptomları olan bilinçdışı ürünlerine çok önemli

[1] Freud, *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi.*

simgeler diye bakan nevrotikler vardır. Yine de genellikle yaşanan bu değildir. Tam tersine bugünün nevrotiği gerçekte çok önem taşıyabilen ürüne sadece "semptom" diye bakmaya çok yatkındır.

Şeylerin anlamı veya anlamsızlığı konusunda taraflardan birini şiddetle savunan farklı ve birbiriyle çelişen iki görüşün bulunması sonuçlar veya semptomlar olarak belli bir anlamı açıklamayan süreçlerin apaçık var olduğunu gösterir; içlerinde gizli bir anlam bulunan başka süreçler de vardır, bunlar hem bir şeyden kaynaklanmaz hem de bir şey olmak ister, bu nedenle simgedirler. Ele aldığımız şeyin semptom mu yoksa simge mi olduğuna karar vermek sağduyumuza ve eleştirel yargımıza kalır.

Simge her zaman son derece karmaşık bir doğanın ürünüdür, çünkü her psişik işlevin verileri onun oluşmasında yer alır. Bu nedenle ne *akli* (bkz.) ne de *akıldışı*dır (bkz.). Akla uygun yanı kuşkusuz vardır ama uymayan başka bir yanı da vardır: zira akli veriler kadar tamamıyla iç ve dış algının sağladığı akıldışı verilerden de meydana gelir. Simgenin derinliği ve gebeliğinin anlamı *hissetme* (vb.) kadar *düşünme*ye (bkz.) de hitap eder, kendine özgü plastik imgelemiyse duyusal şekillendiğinde *sezgi* (bkz.) kadar *duyum*u (bkz.) da uyarır. Yaşayan simge tam gelişmemiş küt zihinde doğamaz, zira böyle bir zihin yerleşik geleneğin sunduğu zaten var olan simgelerle yetinir. Sadece tutkuyla arzu eden hayli gelişmiş zihin yeni bir simge yaratabilir, onun için geleneksel simge artık akli olanla akıldışının, en üstle en altın ifadesini artık birleştirmez.

Fakat yeni simge insanın en yüce ruhani arzularından doğduğu ve aynı zamanda varlığının en derindeki köklerinden fışkırdığı için fazlasıyla farklılaşmış zihinsel işlevlerin tek taraflı ürünü olamaz, psişenin en alt ve en ilkel düzeylerinden de aynı ölçüde kaynaklanmalıdır. Karşıt durumların bu işbirliğinin mümkün olabilmesi için bunlar önce çok bilinçli bir karşıtlıkta birbiriyle yüzleşmelidir. Tez ve antitezin birbirini çürüttüğü noktaya kadar bu, kişinin kendisiyle şiddetli bir anlaşmazlığa girmesine yol açar, Ben ise ikisine de kesin katılmayı kabul etmeye zorlanır. Bir taraf boyun

eğerse simge, simgeden çok semptom –baskılanmış antitezin semptomu- haline gelerek ağırlıklı olarak diğer tarafın ürünü haline gelir. Ne var ki simge yalnızca semptom olduğu ölçüde kurtarıcılık etkisini de kaybeder, çünkü psişenin her yönüyle var olma hakkını ifade edemez, bilinç dikkate almasa bile baskılanmış antitezi sürekli hatırlatır. Fakat Benin ikisine de kesin katılmasıyla doğrulandığı gibi, karşıtlar tam denkse bu ister istemez *irade*nin (bkz.) askıya alınmasına neden olur, zira her güdünün aynı kuvvette bir karşı gücü varsa irade artık çalışamaz. Yaşam duraklamaya hoşgörü göstermediğinden sonuçta yaşam enerjisi göllenerek birikir, karşıtların gerilimi karşıtları aşan yeni bir birleştirme işlevinde bulunmazsa dayanılmaz bir durum ortaya çıkar. *Libido*nun (bkz.) tıkanma nedeniyle gerilemesi bu işlevi çok doğallıkla meydana getirir. Bütün ilerleme iradenin tamamıyla bölünmesiyle geçici olarak imkânsız duruma gelirken libido geriye, adeta kaynağına doğru akar. Başka bir deyişle farklılaşmış işlevlerin ortak bir arkaik kökünün bulunduğu ve ilkel zihniyetin sayısız izinin hâlâ ortaya çıktığı karışıklık durumunda bütün içeriklerin var olduğu yerde bilincin tarafsızlığı ve faaliyetsizliği bilinçdışının faaliyetine neden olur.

Bilinçdışının faaliyetinden tezin ve antitezin aynı ölçüde kümeleştirdiği ve ikisiyle *telafi edici* (bkz. *Telafi*) bir ilişki kuran yeni bir içerik ortaya çıkar. Böylece karşıtların birleşebildiği ortak bir nokta oluşturur. Örneğin karşıtlığı ruhaniliğin duyusallığa karşıtlığı diye düşünürsek, bilinçdışından doğan aracı içerik zengin ruhani çağrışımları nedeniyle ruhani tez ve duyusal imgelemi nedeniyle de duyusal antitez için hoşa giden bir ifade tarzı sağlar. Yine de tezle antitez arasında bölünen Ben orta noktada kendi muadilini, ifadenin tek ve benzersiz yolunu bulur, bölünmekten kurtulmak için hevesle buna sarılır. Bu durumda karşıtların geriliminin yarattığı enerji aracı ürüne akar ve iki karşıt da yeni ürünü kendi tarafına çekmek istediği için yeniden hemen ortaya çıkacak bir çatışmadan onu korur. Ruhanilik bundan kendine ruhani, duyusallık da duyusal bir şey çıkarmak ister; biri onu bilime veya sanata, diğeri de duyusal bir deneyime

dönüştürmek ister. Ben tamamıyla bölünmediyse ama şu veya bu tarafa daha çok eğilimliyse iki taraf aracı ürünü kendine mal etmeyi veya çözmeyi başarır. Fakat bir taraf öbürünü yenmeyi ve aracı ürünü çözmeyi başarırsa Ben bunu kabul eder, bunun üzerine Ben en çok tercih edilen işlevle (bkz. *Alt İşlev*) özdeşleşir. Sonuçta bölünme süreci daha yüksek bir düzeyde tekrar eder.

Ne var ki Benin istikrarının sonucunda aracı ürünü iki taraf da çözmeyi başaramazsa bu onun ikisinden de üstün olduğunun yeterli bir göstergesidir. Benin istikrarı ve aracı ürünün hem tezden hem de antitezden üstün olması bence her birinin öbürünü koşullandırmasıyla ilgilidir. Kimi zaman doğuştan gelen *bireyliğin* (bkz.) istikrarı belirleyici bir etkenmiş, kimi zaman da aracı ürünün Benin mutlak istikrarını belirleyen üstün gücü varmış gibidir. Gerçeklikte birinin istikrarıyla öbürünün üstün gücü aynı paranın iki yüzü olabilir.

Aracı ürün zarar görmeden kalırsa çözülme sürecinin değil, hem tezin hem de antitezin kendi rollerini oynayacağı inşa sürecinin hammaddesini oluşturur. Bu yolla tutumun bütününe hükmeden yeni bir içerik oluşur, bu da bölünmeye son verir ve karşıtların enerjisini ortak kanala iter. Duraklamanın üstesinden gelinir ve yaşam yenilenmiş bir güçle yeni hedeflere akabilir.

Bu sürecin tamamına *aşkın işlev* dedim, burada "işlev"den temel işlev değil, başka işlevlerin meydana getirdiği bir kompleks işlev anlaşılır, "aşkın" da metafizik bir niteliği değil, bu işlevin bir tutumdan diğerine geçmeyi kolaylaştırdığını belirtir. Tezle antitezin şekillendirdiği ve şekillenirken karşıtların birleştiği hammadde yaşayan simgedir. Anlamının derinliği hammaddenin doğasında, psişenin zamanı ve çözülmeyi aşan hamurunda vardır; onu karşıtların yapılandırması bütün psişik işlevlerin üzerinde hüküm sürme gücünü kesinleştirir.

Simgenin oluşma süreçlerinin belirtileri din kurucularının başlangıç döneminde yaşadıkları çatışmaların, örneğin İsa'yla İblisin, Buda'yla Mara'nın, Luther'le Şeytanın, Zwingli'yle onun önceki dünyevi yaşamının mücadeleleri-

nin az sayıdaki kanıtlarında veya Şeytanla yaptığı sözleşme sonucu Faust'un yeniden doğmasında bulunur. Baskılanmış antitezin en mükemmel örneğini *Zerdüşt*'te, "en çirkin insan"da görüyoruz.

Somutluk (*Konkretismus/ Concretism*): Bu terimle düşünmenin ve hissetmenin *soyutlama*nın (bkz.) karşıtını oluşturan belli bir özelliğini kastediyorum. Somutun [Batı dillerindeki] asıl anlamı "birlikte gelişme"dir. Somut düşünce kavramı, başka kavramlarla beraber gelişmiş veya bütünleşmiş düşüncedir. Böyle bir kavram soyut, bütünden ayrılmış ve "kendi içinde" düşünülmüş değildir, her zaman karışım halindedir ve başka bir şeyle ilişkilidir. Ayrıştırılmış bir kavram değildir, duyum-algısının ilettiği malzemeye hâlâ gömülüdür. Somut *düşünme* (bkz.) özellikle somut kavramlar ve algılarla çalışır ve her zaman *duyum*la (bkz.) ilişkilidir. Aynı şekilde somut *hissetme* (bkz.) de duyusal içerikten asla ayrılmaz.

İlkel düşünme ve hissetme tamamıyla somuttur; bunlar her zaman duyumla ilişkilidir. İlkellerin düşüncesinin nesnel bağımsızlığı yoktur ama maddi fenomenlere sıkıca bağlıdır. Çok çok *benzeme* düzeyine çıkar. İlkel hissetme de benzer şekilde maddi fenomenlere bağlıdır. Bunların ikisi de duyuma bağlıdır, ondan çok az ayrışır. Dolayısıyla, somutluk *arkaizm*dir (bkz.). Fetişin büyü etkisi öznel bir hissetme durumu olarak yaşanmaz, büyünün etkisi olarak hissedilir. Somut hissetme budur. İlkel, ilahilik fikrini öznel içerik olarak deneyimlemez; ama kutsal ağaç onun için tanrının tahtı, hatta bizzat tanrıdır. Somut düşünme budur. Uygar insanda somut düşünme duyumların ilettiği apaçık doğrudan olguların dışında kalanı anlayamamaya veya hissedilen nesneyle öznel hissetme arasındaki ayırımı fark edememeye dayanır.

Somutluk bir kavramdır, daha genel *gizemli katılış* (bkz.) kavramının kapsamına girer. Gizemli katılışın bireyin dış nesnelerle kaynaşmasını temsil etmesi gibi, somutluk da düşünmenin ve hissetmenin duyumla kaynaşmasını temsil eder, öyle ki birinin nesnesi aynı zamanda diğerinin de nes-

nesi haline gelir. Bu kaynaşma düşünmeyle hissetmenin ayrışmasını önler, ikisini de duyum dünyasında tutar; hissetme ve düşünme duyumun kölesi haline gelir ve saf birer işlev halinde asla gelişemez. Sonuç duyum etkeninin psikolojik *yönelim*de (bkz.) ağır basmasıdır. (Duyu etkeninin önemi konusunda bkz. *Duyum*).

Somutluğun dezavantajı, işlevlerin duyuma boyun eğmesidir. Duyum fizyolojik uyaranları algılamak olduğu için, somutluk işlevi ya duyu dünyasına perçinler ya da sürekli ona sevk eder. Psikolojik işlevlerin duyumlara köleliliğiyle sonuçlanır bu, duyu olgularının etkisini bireyin psişik bağımsızlığı pahasına kayırır. Olguları tanıma söz konusu olduğunda bu yönelim haliyle değerlidir ama olguların *yorum*u ve bunların bireyle ilişkisi açısından değil. Somutluk olguların önemine çok değer verir ve nesnel verilerin uğruna bireyin özgürlüğünü bastırır. Fakat bireyi hem fizyolojik uyaranlar hem de dış gerçekliklere zıt bile olabilen etkenler koşulladığından somutluk bu iç etkenleri nesnel verilere *yansıtma*yla (bkz.) sonuçlanır ve tıpkı ilkel örneğindeki gibi basit olgulara neredeyse batıl inançla saygı göstermeye neden olur. Somut hissetmenin iyi bir örneği Nietzsche'nin diyete ve Moleschott'ın materyalizme ("İnsan ne yerse odur")aşırı önem vermesidir. Olgulara batıl inançla aşırı değer vermenin örneği Ostwald'ın birciliğinin enerji kavramına varlık atfetmesi olurdu.

Soyutlama (*Abstraktion/Abstraction*): Kelimenin zaten belirttiği gibi bütün haline geldiğinde benzersiz ve tek olan, dolayısıyla başka bir şeyle kıyaslanamayan öğelerin oluşturduğu bir bağlamdan bir içeriği (anlam, genel belirgin özellik vb.) ayıklamak veya seçip ayırmaktır. Tekillik, benzersizlik ve kıyaslanamama bilme yetisinin önündeki engellerdir; bu nedenle temel diye düşünülen içerikle ilişkili diğer öğelerin ilgisiz gibi gelmesi kaçınılmazdır.

Dolayısıyla soyutlama zihnin bu içeriğin ilgisiz öğelerle ilişkisini kesme faaliyetidir; içeriği bu öğelerden ayırır veya başka bir deyişle *ayrıştırır* (bkz. *Ayrıştırma*). Geniş ölçekte,

anlamla ilişkisi bulunmadığı düşünülen öğelerle ilişkisi kesilen her şey *soyut*tur.

Soyutlama genellikle psikolojik *işlev*lerle (bkz.) ilgili bir faaliyettir. Soyut *hissetme* (bkz.), *duyum* (bkz.) ve *sezgi* (bkz.) gibi soyut *düşünme* (bkz.) de vardır. Soyut düşünme belli bir içeriğin akli, mantıklı niteliklerini idrak yönünden ilgisiz bileşenlerinden seçip ayırır. Soyut hissetme, belirgin özelliğini hissetme değerlerinin oluşturduğu içeriğe yaptığı gibi duyuma ve sezgiye de aynısını yapar. Dolayısıyla, hem soyut düşünceler hem de soyut hisler vardır, soyut hisleri Sully idrake dayalı, estetik ve ahlaki diye tanımlar.[1] Nahlowsky bunlara dini hisleri de ekler.[2] Bence soyut hisler Nahlowsky'nin "yüksek" veya "ideal" hislerine tekabül eder. Ben soyut hislerle soyut düşüncelere aynı düzeyde yer veriyorum. Duyusal *duyum*un (bkz.) zıttı soyut duyum estetik, fantastik *sezgi*nin (bkz. *Fantezi* ve *Sezgi*) zıttı soyut sezgi simgeseldir.

Bu çalışmada soyutlamayı psiko-enerji sürecinin farkındalığıyla ilişkilendiriyorum. Nesneye karşı soyut bir tutum benimsediğimde nesnenin tamamının bana tesir etmesine imkân vermem; ilgisi bulunmayan bütün kısımları dışlayarak dikkatimi bir kısmına odaklarım. Amacım, tek ve benzersiz bir bütün olan nesneden kendimi kurtarmak, bu bütünün yalnızca bir kısmını soyutlamaktır. Bütünün kuşkusuz farkındayımdır ama bu farkındalığa saplanıp kalmam; bütünle ilgilenmem, ilgim nesneden uzaklaşır, soyutlanmış kısmını kendime, nesnenin bir kısmını soyutlama amacıyla zaten hazır veya kümelenmiş olan kavramsal dünyama çekerim. (Kavramların sadece öznel kümelenmesini nesneden soyutlayabildiğim için) Nesneye yüklediğim değer veya nesnenin benden aldığı enerji veya *libido* (bkz.) diye anladığım 'ilgi' irademin dışında olabilir veya ben onu bilmeyebilirim. Soyutlama sürecini libidonun nesneden uzaklaşması, değerin nesneden başka bir yöne, soyut öznel içeriğe akması diye tasavvur ediyorum. Dolayısıyla benim için soyutla-

[1] Sully, *The Human Mind*, II, 16. Bölüm.
[2] Nahlowsky, *Das Gefühlsleben*..., s. 48.

ma *nesnenin enerji değerinin azalması* anlamına geliyor. Başka bir deyişle soyutlama, libidonun içe-dönme hareketidir (bkz. *İçe-dönme*).

Tutuma (bkz.) hem içe-döndüğünde hem de aynı zamanda nesnenin, öznede zaten kümelenmiş içeriklerini soyutlamak için gerekli olduğu düşünülen kısmını *özümsediğinde* (bkz. *Özümseme*) *soyut* diyorum. İçerik ne kadar soyutsa o kadar *temsil edilemez*. Kant'ın, "farklar ne kadar dışarıda bırakılırsa[1]" kavram o kadar soyuttur, görüşüne katılıyorum, şöyle ki en yüksek düzeyinde soyutlama nesneden kesinlikle kopar, dolayısıyla temsil edilemezliğin en üst sınırına gelir. Bu saf *soyutlama*dır, ben buna *fikir* (bkz.) diyorum. Tam tersine, hâlâ bir derece temsil edilebilirliği veya esnekliği bulunan soyut, *somut* (bkz. *somutluk*) bir kavramdır.

Tamalgı (*Apperzeption/Apperception*): Yeni bir içeriğin, anlaşılır, kavranır veya "açık" hale gelmek için zaten var olan benzer içeriklerle birleştiği psişik süreçtir.[2] *Etken* tamalgıyı *edilgen* tamalgıdan ayırırız; birincisi öznenin yeni bir içeriği kendi güdüleriyle bilinçli ve dikkatlice kavradığı ve onu hazırda duran başka bir içeriğe özümsettiği süreçtir; ikincisi yeni içeriğin kendini ya (duyular yoluyla) dışardan veya (bilinçdışından) içerden dayatarak bilince ittiği ve dikkati ve kavrayışı adeta kendi üzerinde topladığı süreçtir. Birincisinde faaliyet *Ben*e (bkz.), ikincisinde kendini dayatan yeni içeriğe bağlıdır.

Teessür (*Affectivität/Affectivity*): Bleuler'in türettiği bir terimdir. Teessür, "yalnızca tesirleri değil, acı ve hazlara dair önemsiz hisleri veya his-tonlarını da[3]" belirtir ve kapsar. Bleuler teessürü iç algı süreçleri (örneğin kesinlik veya ihtimal "hissi"), belli belirsiz düşünceler veya basiret diye

[1] Kant, *Logik*, § 6.
[2] Wundt, *Grundzüge der physiologischen Psychologie*, I, s. 322.
[3] Bleuler, *Affektivität, Suggestibilität, Paranoia*, s. 6.

bakılabilen "hisler" kadar duyu-algılarından ve fiziksel duyumlardan da ayırt eder.[1]

Telafi (*Kompensation/Compensation*): *Dengeleme, uyum sağlama, tamamlama* demektir. Bu kavram Adler'le nevroz psikolojisine[2] girdi. Adler bu kavramdan bir organ yetersizliğini[3] telafi etmek için başka organların büyümesiyle kıyaslanabilen telafi edici bir psikolojik sistemin yetersizlik hissini işlevsel dengelemesini anlar. Şöyle der:

> Dış dünyayla bu yetersiz organlar ve organ sistemleri için mücadele anne organizmasından tahliyeyle başlar, zorunlu olarak çıkması ve normal gelişen düzenektekinden kendini daha şiddetli belirtmesi gereken bir mücadele... Ne var ki fetüsün belirgin özelliği aynı zamanda telafi ve aşırı telafi imkânının artmasını sağlar, olağan ve olağanüstü dirence uyum kapasitesini artırır, daha büyük yeni başarıların yeni ve büyük formlarını sağlama alır.[4]

Adler'e göre etiyolojik olarak nevrotiğin organ yetersizliğine tekabül eden yetersizlik hissi bir "yardımcı yöntem[5]" yani, yetersizliği dengelemek için "yol gösterecek bir kurmaca" oluşturmaya dayanan telafiyi sağlar. "Yol gösterecek kurmaca" yetersizliği üstünlüğe dönüştürmeye gayret eden bir psikolojik sistemdir. Bu anlayış biçiminin önemli yanı, psikolojik süreçler dünyasında telafi işlevinin yadsınamayan ve ampirik kanıtlanabilen varlığıdır. Psikoloji dünyasında da benzer bir işleve, yani canlı organizmanın kendini düzenlemesine tekabül eder.

Adler telafi kavramını yalnızca yetersizlik hissinin dengelenmesiyle sınırlarken, ben bunu genelde işlevsel uyum, psişik düzeneğin doğasında var olan kendini ayarlama diye

---

[1] *A.g.e.*, s 13 vd.

[2] Adler, *Über den nervösen Charakter.*

[3] Adler, *Studie über Minderwertigkeit von Organen.*

[4] *Über den nervösen Charakter*, s. 7.

[5] *A.g.e.*, s. 14.

anlıyorum.[1] Bu anlamda *bilinc*in (bkz.) işlevinin meydana getirdiği genel *tutum*un (bkz.) tek taraflılığına karşı *bilinçdışı*nın (bkz.) faaliyeti diye bakıyorum. Psikologlar bilinci genellikle gözle kıyaslar: Görüş alanından ve bilincin odak noktasından söz ederiz. Bu benzetme bilincin doğasının belirgin özelliğini uygun bir biçimde ortaya koyar: Sadece birkaç içerik bilincin en üst derecesine aynı zamanda ulaşabilir ve sadece sınırlı sayıda içerik bilinç alanında aynı zamanda tutulabilir. Bilincin faaliyeti *seçici*dir. Seçme *yönlenme* gerektirir. Fakat yönlenme *ilgisiz her şeyin dışlanmasını* ister. Bilinç *yönelim*ini (bkz.) tek taraflı duruma getirir bu. Seçilen yönlendirmenin dışlayıp ket vurduğu içerikler bilinçdışına gömülür, burada bilinçli *yönelim*in karşı ağırlığını oluştururlar. Sonunda fark edilebilir bir gerilim ortaya çıkıncaya kadar bu karşı konumun güçlenmesi bilincin tek taraflılığının artmasına ayak uydurur. Bu gerilim bir dereceye kadar bilincin faaliyetine ket vurur, bilinçli çabanın artması bu ket vurmayı önceleri bozabilse de sonunda gerilim o kadar şiddetlenir ki bastırılmış bilinçdışı içerik rüyalar ve kendiliğinden oluşan *imge*lerle (bkz.) engeli aşar. Bilinçli davranış ne kadar tek taraflıysa bilinçdışından ortaya çıkan içerikler o kadar zıttır, öyle ki bilinçle bilinçdışı arasında gerçek bir karşıtlıktan söz edebiliriz. Bu durumda telafi karşı-işlev biçiminde ortaya çıkar ama bu durum olağanüstüdür. Kural olarak, bilinçdışı telafi bilince taban tabana zıt değildir ama daha çok bilinçli yönelimi dengeler veya tamamlar. Örneğin bilinçli durumun kümeleştirdiği ama bilinçli seçimin ket vurduğu bütün bu içerikleri bilinçdışı rüyalarda ortaya koyabilir, gerçi tam uyum sağlamak için içerikleri bilmek zorunludur.

Telafi normalde bilinçdışı bir süreçtir, yani bilinçli faaliyetin bilinçdışı ayarlanmasıdır. Nevrozda bilinçdışı bilinçli duruma o kadar çok zıt görünür ki telafi bozulur. Dolayısıyla analiz terapisinin amacı telafi yeniden oluşabilsin diye bilinçdışı içeriklerin farkına varmaktır.

---

[1] Jung, *Collected Papers on Analytical Psychology*, s. 278 vd.

Tesir (*Affekt/Affect*): Tesir teriminden bir his-durumunu anlıyorum, bu durumun belirgin özelliği bir yandan sinirsel uyaranın fiziksel iletimi, öte yandan fikir oluşturma sürecinin verdiği kendine özgü rahatsızlıktır.[1] *Heyecan* tesirle aynı anlamda kullanıyorum. Bleuer'in (bkz. *Teessür*) tersine ben, *hissetme*yi (bkz.) tesirden ayırıyorum, gerçi aradaki çizgi sabit değildir, çünkü her his, belli bir güce ulaştıktan sonra, fiziksel uyaran iletir, dolayısıyla tesir halini alır. Ancak pratik nedenlerle tesiri hissetmeden ayırmak önerilir, çünkü hissetme isteyerek emre amade bir işlev olabilir, tesir ise genellikle emre amade değildir. Benzer biçimde, tesir epeyce algılanabilen sinirsel uyaranın fiziksel iletileriyle histen ayırt edilebilir, hisse genellikle bu iletilerden yoksundur veya bunların yoğunluğu o kadar azdır ki ancak, örneğin psiko-galvenik fenomen gibi en hassas vasıtalarla kanıtlanabilir.[2] Bunun yaydığı sinirsel uyarının fiziksel iletilerinin duyumuyla, tesir giderek artabilir. Bu gözlem tesirin nedenlerini bedende sinirsel uyaranın iletilerine bağlayan James-Lang tesir teorisini ortaya çıkardı. Bu uç noktadaki görüşün tersine ben, tesire bir yandan psişik hissetme durumu, öte yandan sinirsel uyaranın fizyolojik iletilme durumu diye bakıyorum; bunların her birinin diğerinin üzerinde birikerek artan karşılıklı bir etkisi vardır, yani duyum bileşeni pekişmiş hisle birleşir. Bu sayede tesir *duyum*a (bkz.) daha çok benzetilir ve hissetme durumundan temelde ayırt edilir. Belirtilen tesiri, yani fiziksel açıdan aşırı sinirsel uyaran iletisinin eşlik ettiği tesiri his alanına katmıyorum, duyum işlevinin alanına katıyorum.

Tip (*Typus/Type*): Tip türün veya sınıfın karakterini belirgin biçimde yeniden üreten model veya örnektir. Dar

---

[1] Wundt, *Grundzüge der physiologischen Psychologie*, s. 298 vd.

[2] Féré, "Note sur des modifications de la résistance électrique", ss. 217 vd.; Veraguth, "Das psychogalvanische Reflexphänomen", ss. 387 vd.; Binswanger "On the Psychogalvanic Phenomenon in Association Experiments", *Studies in Word-Association* içinde, ss. 446 vd.; Jung, "On the Psychophysical Relations of the Association Experiment."

anlamında tip birçok farklı bireysel biçimde ortaya çıkan genel bir *tutum*un (bkz.) belirgin özelliğidir. Var olan veya mümkün olan çok sayıda tutumdan dördünü yani dört temel psikolojik *işlev*in (bkz.) (*düşünme* (bkz.), *hissetme* (bkz.), *sezgi* (bkz.) ve *duyum* (bkz.)) en çok yöneldiklerini seçtim. Bu tutumlar *alışkanlık* halini aldığında, dolayısıyla *birey*in (bkz.) karakterine belli bir damga vurduğunda psikolojik tipten söz ediyorum. Düşünen, hisseden, sezgisel ve duyumsal tipler denebilen bu *işlev tipleri* temel işlevin niteliğine göre *akli* (bkz.) ve *akıldışı* (bkz.) diye iki sınıfa ayrılabilir. Düşünen ve hisseden tipler ilk sınıfa, sezgisel ve duyumsal tipler ikinciye girer. *Libido*nun (bkz.) hareketinin ağır basan eğilimi *içe-dönme* (bkz.) ve *dışa-dönme* (bkz.) diye iki sınıfa daha ayırma imkânı sağlar. İçe-dönük veya dışa-dönük tutumun ağır basmasına göre temel tiplerin hepsi bu sınıfların birine veya diğerine eşit ölçüde girebilir. Düşünen tip ya içe-dönük ya da dışa-dönük sınıfa girebilir, diğer tipler için de aynısı geçerlidir. Akli ve akıldışı tipler arasındaki fark başka bir görüştür, içe-dönmeyle ve dışa-dönmeyle ilgisi yoktur.

Tipolojiye önceki katkılarımda[1] düşünen tiple hisseden tipi içe-dönük ve dışa-dönük tiplerden ayırt etmedim ama düşünen tipi içe-dönükle, hisseden tipi dışa-dönükle özdeşleştirdim. Fakat malzemeyi daha etraflı incelenmem işlev tiplerine ilave kategoriler olarak içe-dönük ve dışa-dönük tipleri de ele almamız gerektiğini bana gösterdi. Dahası bu ayrıştırma deneyime tamamıyla uygundur, çünkü örneğin kuşkusuz iki tür hisseden tip vardır, birinin tutumunu daha çok hissetme deneyimi [=içe-dönük hisseden tip], diğerini daha çok nesne [= dışa-dönük hisseden tip] yönlendirir.

Tutum (*Einstellung/Attitude*): Bu kavram psikolojinin görece yeni kazanımıdır. Müller ve Schumann'la[2] birlik-

[1] Jung, *Contributions à l'étude des types psychologiques.*

[2] "Ueber die psychologischen Grundlagen der Vergleichung gehobener Gewichte", ss. 37 vd.

te başlar. Külpe,[1] tutumu duyu veya motor merkezlerinin belirli uyarana veya sürekli dürtüye tepki verme yatkınlığı diye tanımlarken, Ebbinghaus[2], alışılmıştan sapan bireysel edime alışılmış havası veren egzersiz etkisi diye daha geniş anlamda düşünür. Bizim kullandığımız kavram, Ebbinghaus'un tutum anlayışından çıkar. Bizim için tutum psişenin belli yönde edimde bulunmaya veya tepki vermeye hazır olmasıdır. Kavram, karmaşık psişik süreçlerin psikolojisi için kesinlikle önemlidir, çünkü bazı uyaranların bir durumu çok, başka bir durumu az etkilediğini veya hiç etkilemediğini gördüğümüz sıra dışı psikolojik fenomenin açıklanmasını sağlar. Belli bir tutum sergilemek, belli bir şeye, bilinçdışı bile olsa hazır olmak demektir, zira tutum sergilemek belli bir şeye *a priori* yönelmeyle eşanlamlıdır, bu belli şeyin bilinçte temsil edilip edilmediği önemli değildir. Tutum halini alacağını anladığım hazır olma durumu, her zaman belli bir öznel kümeleşmenin varlığına bağlıdır, bu da eylemin şu veya bu yönde olmasını belirleyecek veya şu veya bu belirli tarzdaki dış uyarana tepki verecek psişik etkenlerin veya içeriklerin belirli bileşimidir. Tutum yoksa etken *tamalgı* (bkz.) imkânsızdır. Tutumun her zaman bir referans noktası vardır; bu ya bilinçli ya da bilinçdışıdır, zira yeni içeriği kavrama ediminde içeriğin kümelenmiş hazır bileşimi, öznel içeriğe ait gibi görünen bu nitelikleri veya öğeleri daima vurgular. Dolayısıyla ilgisi bulunmayanı dışlayan bir seçim veya yargı meydana gelir. Neyin ilgili neyin ilgisiz olduğuna içeriğin zaten yönlenmiş bileşimi veya kümelenmesi karar verir. Tutumun referans noktasının bilinçli veya bilinçdışı olması seçicilik etkisi için önemsizdir, çünkü seçim tutum aracılığıyla zaten *a piori* yapılır, dolayısıyla sonuca otomatikman varılır. Yine de bu ikisi arasında ayrım yapmak yararlıdır, çünkü biri bilinçli, öbürü bilinçdışı iki tutumun varlığı son derece sıktır. Bu, bilincin kümelenmiş içeriğinin, bilinçdışının içeriğinden farklı olduğunu söyle-

[1] *Grundriss der Psychologie*, s. 44

[2] *Grundzüge der Psychologie*, I, s. 681 vd.

mek demektir. Tutumun bu ikiliği özellikle nevrozda bellidir.

Tutum kavramıyla Wundt'un *tamalgı* kavramı arasında belli bir benzerlik vardır, aradaki fark; tamalgı kavranacak yeni içeriği zaten kümelenmiş içerikle, tutumsa yalnızca öznel olarak kümelenmiş içerikle ilişkilendirme sürecini içerir. Tamalgı zaten mevcut ve kümelenmiş içeriği yeni içeriğe bağlayan köprüdür adeta, tutum ise bir anlamda köprünün bir kıyıdaki ayağı, yani mesnedidir, yeni içerikse öbür kıyıdaki mesnedi temsil eder. Tutum *beklenti*yi, her zaman belirli bir yönde seçicilikle işleyen bir beklentiyi ifade eder. Bilinç alanında fazlasıyla güçlenen his-tonlu içeriğin varlığı (kimi zaman başka içeriklerle birlikte), belirli bir tutuma denk düşen belli bir küme oluşturur, çünkü böyle bir bilinçli içerik benzer olan her şeyi algılamayı ve tamalgılamayı kolaylaştırır, benzemeyene ket vurur. Buna uygun bir tutum yaratır. Bilinçli *yönelim*in (bkz.) tek taraflılığının başlıca nedeni bu otomatik fenomendir. Psişenin, bilinçli tutumu düzeltmek için, kendini düzenleme, *telafi* (bkz.) işlevi olmasaydı tam bir denge kaybı ortaya çıkardı. Dolayısıyla bu anlamda tutumun ikiliği, yalnızca bilinçli tek taraflılık aşırı duruma geldiğinde rahatsız edici rol oynayan normal bir fenomendir.

Sıradan *dikkat* açısından, tutum göreli önemsiz bir yan fenomen ama bütün psişeyi yöneten genel ilke de olabilir. Çevrenin etkilerine ve bireyin eğitimine, genel yaşam deneyimine, kişisel görüşlerine bağlı olarak öznel bir içerik kümesi alışkanlık gereğince var olabilir; bunlar yaşamının en küçük ayrıntılarını etkileyebilen belli bir tutumu sürekli kalıba döker. Varoluşunun kötü yanının özellikle farkında olan her insanın hoşa gitmeyeni sürekli gözetleyen bir tutumu haliyle vardır. Bu bilinçli dengesizlik bilinçdışı bir haz beklentisiyle telafi eder. Baskı görmüş bireyin baskıyı her zaman bekleyen bilinçli bir tutumu vardır; bu etkeni deneyimiyle seçer; her yerde onun kokusunu alır; böylece, bilinçdışı tutumu güce ve üstünlüğe yönelir.

Bireyin bütün psikolojisini, çeşitli temel özelliklerini bile alışkanlık haline gelen tutumunun doğası yönlendirir. Ge-

nel psikolojik yasalar her birey için geçerliyse de bunlara bireyin belirgin özellikleri denemez, çünkü bu yasaların işlerliği bireyin alışkanlık edindiği tutuma göre değişir. Bu tutum doğuştan gelen eğilim, çevrenin etkileri, yaşam tecrübesi, bunun yanında, *farklılaşma* (bkz.), *kolektif* (bkz.) görüşler ve benzerleriyle kazanılmış içgörüler ve inançlar gibi psişenin üzerinde belirleyici etkisi bulunan bütün etkenlerin sonucudur her zaman. Tutumun özde mutlak önemi olmasaydı bireysel psikolojinin varlığı sorgulanmazdı. Fakat bireyin tutumu enerjinin yer değiştirmesini o kadar etkiler, bireysel *işlev*ler (bkz.) arasındaki ilişkiyi o kadar değiştirir ki genel psikolojik yasaların geçerliliğinden kuşku duyulan sonuçlar ortaya çıkar. Örneğin fizyolojik ve psikolojik nedenlerle cinsel faaliyet bir ölçüde zorunlu görülse de, kendilerini kaybetmeden, yani patolojik sonuçlar veya güçlerinde açık bir kısıtlama olmaksızın, cinsel faaliyetten çok büyük ölçüde vazgeçen bireyler vardır. Büyük bireysel farkların nasıl olabildiği beğenme beğenmeme meselesinde belki çok açıkça görülebilir. Burada, bütün kurallardan pratikte vazgeçilir. Sonuçta insana bir ara haz vermemiş ve acı çekmesine yol açmamış ne vardır burada? Her içgüdü, her işlev birbirine boyun eğebilir. Ben içgüdüsü veya güç içgüdüsü cinselliği kölesi haline getirebilir veya cinsellik Beni sömürebilir. Düşünme başka her şeyi çiğneyip geçebilir veya hissetme düşünme ve duyuyu yutabilir, bunların hepsi tutuma bağlıdır.

Aslında tutum bilimsel incelemeden yakasını kurtaran bireysel bir fenomendir. Yine de fiili deneyimde bazı psişik işlevler ayırt edilebildiği ölçüde bazı tipik tutumlar ayırt edilebilir. Bir işlev alışkanlık sonucu ağır bastığında tipik bir tutum meydana gelir. Ayrışmış işlevin doğası gereği, benzer tutum yaratan içeriklerden kümeler oluşur. Dolayısıyla tipik düşünme, hissetme, duyma ve sezme tutumu vardır. Sayıları muhtemelen artırılabilecek bu saf psikolojik tutumların dışında, kolektif fikrin damgasını vurduğu toplumsal tutumlar da vardır. Onların belirgin özelliğini çeşitli "izm"ler oluşturur. Bu kolektif tutumlar çok önemlidir, hatta bazı vakalarda bireysel tutumdan daha önemlidir.

Yansıtma (*Projektion/Projection*): Öznel içeriğin nesneye akıtılması demektir; *içe-yansıtma*nın (bkz.) tersidir. Bu durumda, öznel içeriğin özneye yabancılaştığı ve deyim yerindeyse nesnede cisim haline geldiği ayrışma (bkz. *Özümseme*) sürecidir. Özne şu veya bu nedenle – örneğin kendini değersiz hissetme- kendisine ulaşamayan olumlu değerler kadar acı veren aykırı içerikleri de yansıtarak bunlardan kurtulur. Yansıtma özneyle nesnenin arkaik *özdeşliğinden* (bkz.) kaynaklanır ama sadece nesneyle özdeşleşmeye son verme ihtiyacı baş gösterdiğinde böyle demek yerindedir. Özdeşlik rahatsızlık veren bir etken haline geldiğinde yani yansıtılan içeriğin yokluğu uyum sağlamanın önünde bir engel oluşturup özneye geri dönmesi arzu edildiğinde bu ihtiyaç baş gösterir. Bu andan başlayarak eski kısmi özdeşliği yansıtma özelliğine bürünür. Dolayısıyla yansıtma terimi fark edilebilir hal alan özdeşlik durumu, ister öznenin özeleştirisi ister başkasının nesnel eleştirisi olsun bir eleştiri nesnesi anlamına gelir.

Yansıtmayı *edilgen* ve *etken* diye ayırabiliriz. Edilgen tarzı her patolojik ve birçok normal yansıtmanın geleneksel tarzıdır; bunlar maksatlı değildir ve tamamıyla otomatik olarak ortaya çıkar. Etken tarz *empati* (bkz.) ediminin temel bileşenidir. Bütün olarak bakıldığında empati içe-yansıtma sürecidir, çünkü nesneyi özneyle yakın ilişkiye sokar. Bu ilişkiyi kurmak için özne içeriği -örneğin hissi- kendinden ayırır; nesneye yerleştirir, böylece onu harekete geçirip nesneyi öznenin dünyasına yaklaştırır. Ne var ki yansıtmanın etken tarzı yargı edimidir de, amacı özneyi nesneden ayırmaktır. Burada öznel yargı geçerli bir ifade olarak özneden kopup nesneye yerleşir; bu edimle özne kendini nesneden ayırt eder. Bu nedenle yansıtma *içe-dönme* (bkz.) sürecidir, çünkü içe-yansıtmadan farklı olarak yutup sindirmeye değil öznenin nesneden farklılaşıp ayrılmasına neden olur. Çok defa öznenin topyekun tecridiyle sonuçlanan paranoyada bu önemli bir rol oynar.

Yönelim (*Orientierung/ Orientation*): Bu terimi *tutum*u (bkz.) yöneten genel ilkeyi belirtmek için kullanıyorum.

Her tutumu belli bir bakış açısı yönlendirir, bu bakış açısının bilinçli olup olmaması önemli değildir. Bir güç tutumu, olumsuz etkiler ve koşullar karşısında kendini korumak için *Ben*in (bkz.) gücü tarafından yönlendirilir. Düşünme tutumu, en büyük yasası olarak mantık ilkesi tarafından yönlendirilir; duyusal tutum, belli olguların duyum algısı tarafından yönlendirilir.

KAYNAKÇA

ADLER, ALFRED. *Über den nervösen Charakter*. Wiesbaden, 1912.

AVENARIUS, RICHARD. *Der menschliche Weltbegriff*. Leipzig, 1891.

AZAM, C. M. ÉTIENNE EUGÈNE. *Hypnotisme, double conscience, et altérations de la personnalité*. Paris, 1887.

BLEULER, EUGEN. "Die negative Suggestibilität, ein psychologisches Prototyp des Negativismus", *Psychiatrisch-neurologische Wochenschrift* (Halle), VI (1904), ss. 249–269.

-*Affektivität, Suggestibilität, Paranoia*. Halle, 1906.

-*Lehrbuch der Psychiatrie*. Berlin, 1916.

BURNET, JOHN. *Early Greek Philosophy*. Londra, 1930.

COHEN, HERMANN. *Logik der reinen Erkenntnis*. Berlin, 1902.

FÉRÉ, CHARLES. "Note sur des modifications de la résistance électrique sous l'influence des excitations sensorielles et des émotions", *Comptes-rendus hebdomadaires des séances et memoires de la Société de Biologie* (Paris), ser. 8, V (1888), ss. 217–219.

FLOURNOY, THÉODORE. *Des Indes à la planète Mars*. Paris, 1900.

FREUD, SİGMUND. *Düşlerin Yorumu*. çev.: Emre Kapkın, Payel, İstanbul, 2012.

FREUD, SİGMUND. *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi*. çev.: Şemsa Yeğin, Payel, İstanbul, 2012.

GOMPERZ, THEODOR. *Griechische Denker*. Leipzig, 1911–1912.

HARTMANN, EDUARD VON. *Die moderne Psychologie*. (Ausgewählte Werke, 13.) Leipzig, 1901.

HEGEL, GEORG WILHELM FRIEDRICH. *The Logic of Hegel*. Oxford,

1892.

-*Einleitung in die Aesthetik.* (Sämtliche Werke, Jubiläumsausgabe, ed.: Hermann Glockner, 12.) Stuttgart, 1927.

JACOBI, JOLANDE. *Complex/Archetype/Symbol in the Psychology of C. G. Jung.* New York (Bollingen Series) ve Londra, 1959.

JAMES, WILLIAM. *The Principles of Psychology.* New York, 1890.

JUNG, CARL GUSTAV. *Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme.* çev.: İsmail Hakkı Yılmaz, Pinhan, İstanbul, 2016.

-*Sözcük Çağrışımı Üzerine Çalışmalar* (yakında çıkacak)

-*Dönüşüm Sembolleri* (yakında çıkacak)

-*Psikoloji ve Simya* (yakında çıkacak)

-*Psikoloji ve Din* (yakında çıkacak)

KANT, IMMANUEL. *Kritik der reinen Vernunft.* Reclams Universal-Bibliothek, 1986.

KÜLPE, OSWALD. *Grundriss der Psychologie.* Leipzig, 1893.

LANDMANN, S. *Die Mehrheit geistiger Persönlichkeiten in einem Individuum.* Stuttgart, 1894.

LÉVY-BRUHL, LUCIEN. *Les Fonctions mentales dans les sociétés inférieures.* Paris, 1912.

LEHMANN, ALFRED GEORG LUDWIG. *Die Hauptgesetze des menschlichen Gefühlslebens.* Leipzig, 1914.

LIPPS, THEODOR. *Leitfaden der Psychologie.* Leipzig, 1909.

MAEDER, A. "Über das Traumproblem", *Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen* (Viyana), V (1913), ss. 647–686.

NATORP, PAUL. *Einleitung in die Psychologie nach kritischer Methode.* Freiburg im Breisgau, 1888.

PRINCE, MORTON. *The Dissociation of a Personality: A Biographical Study in Abnormal Psychology.* New York, 1906.

RIBOT, THÉODULE ARMAND. *Psychologie der Gefühle.* Altenburg, 1903.

-*Die Persönlichkeit. Pathologisch-psychologische Studien.* Berlin, 1894.

RIEHL, ALOIS. *Zur Einführung in die Philosophie der Gegenwart.* Leipzig ve Berlin, 1913.

SCHOPENHAUER, ARTHUR. *Die Welt als Wille und Vorstellung.* Anaconda, 2009.

SILBERER, HERBERT. *Probleme der Mystik und ihrer Symbolik.* Viyana ve Leipzig, 1904.

STOBAEUS, JOHANNES. *Eclogarum physicarum et ethicorum Libri duo.* Ed.: Thomas Gaisford. Oxford, 1850.

SULLY, JAMES. *The Human Mind; a Text-book of Psychology.* Londra, 1892.

VERAGUTH, OTTO. "Das psycho-galvanische Reflex-Phänomen", *Monatsschrift für Psychologie und Neurologie* (Berlin), XXI (1907), ss. 387–425.

VILLA, GUIDO. *Einleitung in die Psychologie der Gegenwart.* Leipzig, 1902.

WUNDT, WILHELM. *Grundzüge der physiologischen Psychologie.* Leipzig, 1902/1903.

-*Logik.* Stuttgart, 1906–1908.

-"Was soll uns Kant nicht sein?" *Philosophische Studien* içinde. Ed.: W. Wundt. Leipzig, 1883–1903.

ZELLER, EDUARD. *Die Philosophie der Griechen in ihrer geschichtlichen Entwicklung dargestellt.* Tübingen, 1856–1868.

ANALİTİK PSİKOLOJİ SÖZLÜĞÜ

CARL GUSTAV JUNG

"Özellikle psikolojiyi konu edinen eserlerde kullanılan kavramlar ve tanımlar için çok temkinli davranılmadığını öğrenecek kadar yeterli deneyim edindim: Zira psikoloji alanından başka hiçbir yerde çok sık yanlış anlaşılmaya ısrarla yol açan bu kadar büyük anlam farkı yok. [...] Araştırmacı, kavramlara en azından biraz sabitlik ve kesinlik getirmeye çalışmalıdır; bunu en iyi şekilde kullandığı kavramların anlamını tartışarak yapar, öyle ki herkes bunlarla onun ne demek istediğini anlayabilecek duruma gelsin. Bu ihtiyacı karşılamak için belli başlı psikolojik kavramlarımı alfabetik sırayla tartışmayı öneriyorum ve okurun kuşku duyduğu takdirde bu yorumlara başvurmasını istiyorum."

ISBN : 978-605-5302-83-2

10 ₺

pinhanyayincilik.com
/pinhanyayincilik
/pinhankitap